

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΜΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Οικογένεια και οικογενειακές σχέσεις στα Κείμενα
Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Γυμνασίου»**

Γιάννης Κουτρούδης (608)

Επιβλέπουσα καθηγήτρια:
κ. Σμαράγδα Παπαδοπούλου

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2021

Μέλη τριμελούς επιτροπής:

**Σμαράγδα Παπαδοπούλου,
Καθηγήτρια, ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (επιβλέπουσα)**

**Νικολέτα Τσιτσανούδη – Μαλίδη,
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων**

**Ιωάννης Φύκαρης,
Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων**

Περιεχόμενα

Περίληψη	1
Abstract.....	2
Εισαγωγή	3-5

Κεφάλαιο 1^ο

Οικογένεια

1.1 Ορισμός της οικογένειας	6 - 10
1.2 Η ελληνική οικογένεια	11 - 14

Κεφάλαιο 2^ο

Σχολικά εγχειρίδια και Λογοτεχνία

2.1 Γενικά για τα σχολικά εγχειρίδια.....	15 - 17
2.2 Σχολικά εγχειρίδια στην Ελλάδα	17 - 19
2.3 Σύντομη ιστορία των εγχειριδίων της Λογοτεχνίας στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση	20 - 24
2.4 Έρευνες για τα σχολικά εγχειρίδια	24-27
2.5 Λογοτεχνική Εκπαίδευση	27-29

Κεφάλαιο 3^ο

Έρευνα

3.1 Σκοποί – Στόχοι Έρευνας	30
3.2 Ερευνητικά Ερωτήματα	31
3.3 Ανάλυση Περιεχομένου	31 - 35
3.4 Κατηγορίες Οικογενειακών Σχέσεων	35 - 36
3.5 Περιγραφή Έρευνας.....	36 - 37

Κεφάλαιο 4^ο

Υλικό Έρευνας

4.1 Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α Γυμνασίου	38 – 40
4.2 Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β' Γυμνασίου	41 – 43
4.3 Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου	43– 45

Κεφάλαιο 5^ο

Ποιοτική και Ποσοτική ανάλυση περιεχομένου στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνία

5.1 Ποιοτική και Ποσοτική ανάλυση περιεχομένου στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας – Α' Γυμνασίου	47 - 64
---	----------------

5.1.1 Άμεσες Αναφορές	48 - 52
------------------------------------	----------------

5.1.2 Έμμεσες Αναφορές	52-64
-------------------------------------	--------------

5.2 Ποιοτική και Ποσοτική ανάλυση περιεχομένου στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας – Β' Γυμνασίου	65-81
---	--------------

5.2.1 Άμεσες Αναφορές	65-69
------------------------------------	--------------

5.2.2 Έμμεσες Αναφορές	69-81
-------------------------------------	--------------

5.3 Ποιοτική και Ποσοτική ανάλυση περιεχομένου στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας – Γ' Γυμνασίου	82 - 95
---	----------------

5.3.1 Έμμεσες Αναφορές	82 -95
-------------------------------------	---------------

Συζήτηση αποτελεσμάτων.....	96 -100
------------------------------------	----------------

Βιβλιογραφία	99 - 105
---------------------------	-----------------

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία καταγράφει και αναλύει τα την οικογένεια και τις οικογενειακές σχέσεις περιεχόμενα των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Γυμνασίου. Η παρούσα εργασία χρησιμοποιεί ως μέθοδο έρευνας την ανάλυση περιεχομένου των εγχειριδίων της Νεοελληνικής Γλώσσας του Γυμνασίου. Με τη χρήση αυτής της ερευνητικής μεθόδου εξετάζεται η συχνότητα κατά την οποία συναντάται ο θεσμός της οικογένειας, οι μορφές και τα πρότυπα οικογένειας, που προβάλλονται καθώς και το είδος των διαπροσωπικών σχέσεων, που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών της. Η έρευνα ολοκληρώνεται με την παράθεση των συμπερασμάτων, που προέκυψαν από την ανάλυση περιεχομένου στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και προτάσεις για επέκταση της έρευνας στον τομέα αυτό.

Λέξεις κλειδιά: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, οικογένεια, οικογενειακές σχέσεις, ανάλυση περιεχομένου

ABSTRACT

This thesis analyzes the issues related to family and family relationships as presented in the textbooks of Modern Greek Literature for Junior High School. Our research has been conducted based on content analysis. This research method enables us to see the frequency of family and interfamilial relationships in the textbooks. Our research ends with the presentation of the results and proposals for further research.

Key-words: Modern Greek Literature for Junior High School, family, interfamilial relationships, content analysis

Εισαγωγή

Τα σχολικά εγχειρίδια, εξαιτίας του σημαντικού ρόλου που κατέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία, γίνονται αντικείμενο συστηματικής έρευνας και μελέτης.. Οι έρευνες γύρω από τα σχολικά εγχειρίδια εστιάζουν στο περιεχόμενό τους και στο κατά πόσο αυτά ανταποκρίνονται στους διδακτικούς στόχους που τίθενται από τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών.

Ειδικά, στην περίπτωση της Λογοτεχνίας, τα εγχειρίδια διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο γιατί η Λογοτεχνία ανήκει στα μαθήματα που έχουν την ικανότητα να καλλιεργούν στερεότυπα, στάσεις και προκαταλήψεις για τρέχοντα κοινωνικά ζητήματα. Παράλληλα, πρέπει να επισημανθεί ότι τα σχολικά εγχειρίδια εκλαμβάνονται ως αντικείμενα, τα οποία παρέχουν την ικανότητα της επικοινωνίας, αλλά και ως τόποι διακίνησης των προκαταλήψεων, των στερεοτύπων και ιδεών με συγκινησιακή φόρτιση. Βέβαια, η λογοτεχνία ως έργο τέχνης, το οποίο τίθεται στην υπηρεσία της εκπαίδευσης, έχει περιορισμούς, καθώς αδυνατεί να ενσωματώσει όλες τις ανθρώπινες εμπειρίες (Παπαδοπούλου, 1999: 160-163).

Η παρούσα εργασία εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται η οικογένεια και οι οικογενειακές σχέσεις στα εγχειρίδια της Λογοτεχνίας του Γυμνασίου στα σύγχρονα σχολικά εγχειρίδια των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Ο λόγος που η εργασία εστιάζει στην οικογένεια είναι γιατί ο θεσμός της οικογένειας αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους θεσμούς της ανθρώπινης κοινωνίας, καθώς είναι το πρώτο σχήμα της κοινωνικής ζωής και συμβάλλει καθοριστικά στην διαμόρφωση ποικίλων διαπροσωπικών σχέσεων. Ειδικά, στην Ελλάδα, η ελληνική οικογένεια έχει

σχηματιστεί πάνω στον μονογαμικό θεσμό, ενώ η δομή της παραδοσιακής οικογένειας διατηρήθηκε ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές και στις παραδοσιακές κοινωνίες. Ωστόσο, σήμερα ο θεσμός της οικογένειας περνάει κρίση τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό με την αύξηση των διαζυγίων, της ενδοοικογενειακής βίας και των μονογονεϊκών οικογενειών (Φύκαρης & Αρχοντόγλου, 2006: 75-84).

Η υπόθεση της εργασίας μας στηρίζεται στην άποψη ότι όλα τα κείμενα λειτουργούν ως φορείς ιδεολογιών και αποτελούν βασικό μέσο για την διαμόρφωση αντιλήψεων και στάσεων των μαθητών (Μανωλοπούλου, 2020: 82-83). Τα λογοτεχνικά κείμενα έχουν τη δυνατότητα να προβάλλουν και να φέρουν σε επαφή τον μαθητή με την αξία της οικογένειας και τις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών της.

Για την απόδειξη του παραπάνω ισχυρισμού, η παρούσα εργασία μελέτησε τα εξής εγχειρίδια:

- Πυλαρινός Θ., Χατζηδημητρίου Σ. & Βαρελάς Λ. (2007) *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α' Γυμνασίου*. Αθήνα: Διόφαντος
- Γαραντούδης Ε., Χατζηδημητρίου Σ. & Μεντή Θ. (2007) *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β' Γυμνασίου*. Αθήνα: Διόφαντος
- Καγιαλής Π., Ντουνιά Χ. & Μεντή Θ. (2007) *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: Διόφαντος

Για την καταγραφή και ανάλυση των οικογενειακών διαπροσωπικών σχέσεων επιλέχθηκε η ερευνητική μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου. Η παρούσα έρευνα

ακολουθεί μικτή ποσοτική και ποιοτική προσέγγιση καθώς ο συνδυασμός της ποιοτικής και ποσοτικής μεθόδου θεωρείται η προσφορότερη μέθοδος προκειμένου να έχουμε ασφαλή συμπεράσματα. Η ποιοτική έρευνα εστιάζει στον εντοπισμό των αποσπασμάτων από τα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας που αποτυπώνουν τις διαπροσωπικές σχέσεις στο εσωτερικό της οικογένειας, ενώ η ποσοτική έρευνα ομαδοποιεί τα σχετικά δεδομένα και καταλήγει σε αναλυτικά ποσοστά .

Τέλος, αναφορικά με τη δομή, η παρούσα εργασία διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος εστιάζει στην θεωρητική συζήτηση γύρω από τα σχολικά εγχειρίδια, την οικογένεια και την οργάνωση της έρευνάς μας. Ειδικότερα, στο Κεφάλαιο 1^ο, αναλύεται η ιστορία του σχολικού εγχειριδίου, η ιστορία των εγχειριδίων της Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο και μία επισκόπηση των ερευνών γύρω από τα σχολικά εγχειρίδια. Έπειτα, στο Κεφάλαιο 2^ο, παρατίθενται στοιχεία τον θεσμό της οικογένειας, την ελληνική οικογένεια και στο Κεφάλαιο 3^ο αναλύεται η μεθοδολογία της ερευνάς μας.

Αντίθετα, το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει την περιγραφή της έρευνας παρουσιάζοντας αναλυτικά τα αποτελέσματα από την ανάλυση περιεχομένου στα εγχειρίδια των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Γυμνασίου. Στο Κεφάλαιο 4^ο, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης περιεχομένου στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Γυμνασίου, ενώ η παρούσα διπλωματική εργασία ολοκληρώνεται με την συζήτηση των αποτελεσμάτων, όπου συνοψίζονται τα ευρήματα της έρευνας και κατατίθενται προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

Κεφάλαιο 1^ο

Οικογένεια

1.1 Ορισμός της οικογένειας

Η οικογένεια είναι ένα θέμα που έχει απασχολήσει αρκετά τους κοινωνικούς ερευνητές. Ειδικότερα, η διατύπωση ενός κοινά αποδεκτού ορισμού εξακολουθεί να απασχολεί τους θεωρητικούς που ασχολούνται με την μελέτη της οικογένειας. Όπως είναι αναμενόμενο, δεν είναι εύκολο να καταλήξουμε σε κάποιον δεδομένο ορισμό. Οι διαφορετικές μορφές οικογένειας και οι συνεχείς αλλαγές στην δομή της οικογένειας καθιστούν την διατύπωση ενός κοινά αποδεκτού ορισμού αρκετά δύσκολη διαδικασία. Είναι γεγονός πως οι περισσότεροι ορισμοί επικεντρώνονται στο ζεύγος ή στην ομάδα δύο ετεροφυλόφιλων ανθρώπων που ενώνονται από νομικούς και βιολογικούς δεσμούς. Ωστόσο, φαινόμενα, όπως η αύξηση των διαζυγίων, οι δεύτεροι γάμοι, οι σχέσεις μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου, οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες και η οικογένεια εκτός γάμου κλονίζουν τους περισσότερους συμβατικούς ορισμούς. Η οικογένεια είναι ευμετάβλητη και υφίσταται πολλές αλλαγές καθόλη την διάρκεια της Ιστορίας με αποτέλεσμα οι σχετικοί ορισμοί να διαφέρουν από εποχή σε εποχή και από πολιτισμό σε πολιτισμό (Νόβα – Καλτσούνη, 2018: 13).

Αρχικά, σύμφωνα με τον πιο κοινότυπο ορισμό, η οικογένεια είναι η βασική κοινωνική ομάδα που αποτελείται από τους γονείς και τα παιδιά (Παππά, 2007: 473). Αντίστοιχα, περισσότεροι εμπειριστατωμένοι ορισμοί ορίζουν την οικογένεια ως μια ομάδα προσώπων συνδεδεμένων άμεσα με σχέσεις συγγένειας, τα ενήλικα μέλη της οποίας αναλαμβάνουν την ευθύνη ανατροφής των παιδιών. Αυτές οι

σχέσεις συγγένειας μπορούν να δημιουργηθούν είτε μέσω του γάμου είτε μέσω των γραμμών καταγωγής που συνδέουν τους συγγενείς εξ' αίματος (Giddens, 2009: 208-209).

Επίσης, η Γιώτσα (2004: 25-41) ορίζει την οικογένεια ως μία οργανωμένη κοινωνική ομάδα διαφορετικών γενεών που διέπεται από συγκεκριμένους κανόνες σχετικά με την καταγωγή, την συγγένεια και την κοινωνικοποίηση των ανθρώπων. Συμπληρώνει ότι τα ουσιώδη στοιχεία που καθορίζουν το όλον της οικογένειας είναι οι συνασπισμοί, ο τρόπος επικοινωνίας και ο ατομικός ρόλος του κάθε μέλους ξεχωριστά. Ως εκ τούτου, η οικογένεια στηρίζεται πάνω σε κανόνες, ενώ διέπεται από την ιεραρχική οργάνωση των μελών της.

Η Μοσούρου (1999: 15-16) τονίζει ότι η οικογένεια συνδέεται με την διασφάλιση του δημόσιου και του ιδιωτικού βίου. Από την μία πλευρά, η οικογένεια σχετίζεται με τον δημόσιο βίο, καθώς συνδέεται με την πρωταρχική οργάνωση του υλικού και ηθικού βίου. Από την άλλη, η οικογένεια συνδέεται με την διασφάλιση της ιδιωτικότητας και της προστασίας της προσωπικότητας των μελών της.

Αναφορικά με την λειτουργία της οικογένειας, ο Hammond (2010: 2-3) τονίζει ότι η λειτουργία της οικογένειας αφορά στους τρόπους με τους οποίους η οικογένεια καταφέρνει να εξασφαλίσει την επιβίωσή της και να ικανοποιήσει τις φυσικές και ψυχικές ανάγκες των μελών της. Μάλιστα, επισημαίνει ότι όλες οι οικογένειες έχουν ορισμένες κοινές λειτουργίες.

Επίσης, ο Γιωσαφάτ (2009: 164-169) διευρύνει την παραπάνω συζήτηση και προσθέτει ότι παρά τη σαφή διαφοροποίηση της λειτουργίας της οικογένειας στον χώρο και τον χρόνο, οι λειτουργίες της οικογένειας θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν και να συνοψιστούν σε κοινωνικές, οικονομικές, ψυχολογικές και εκπαιδευτικές.

Τέλος, η οικογένεια διακρίνεται στις εξής βασικές μορφές: πατριαρχική ή πυρηνική. Ο διαχωρισμός γίνεται ανάλογα με τον αριθμό και τους ρόλους των μελών. Η μορφή της οικογένειας εναλλάσσεται και διαφέρει σε μεγάλο βαθμό ανάλογα με τον χώρο και τον χρόνο μέσα στον οποίο βρίσκεται η εκάστοτε κοινωνία. Ως επί το πλείστο, η πατριαρχική ή διευρυμένη οικογένεια αποτελείται από γονείς, παιδιά, αλλά και άλλους ενήλικες συγγενείς, όπως παππούδες, γιαγιάδες, θείους, θείες. Για μεγάλο χρονικό διάστημα, ο συγκεκριμένος τύπος οικογένειας αποτελούσε σχεδόν αυτόνομη οικονομική μονάδα και ασχολούνταν, κυρίως με τον πρωτογενή τομέα, ενώ η συμμετοχή των υπόλοιπων μελών της οικογένειας ήταν επιτακτική. Σήμερα, το μοντέλο της διευρυμένης οικογένειας εξακολουθεί να είναι διαδεδομένο σε αρκετές περιοχές του πλανήτη, ειδικά στον αναπτυσσόμενο κόσμο (Andersen, Margaret & Taylor, 2007: 396).

Αντίθετα, η πυρηνική οικογένεια αποτελεί τον πιο διαδεδομένο τύπο οικογένειας στην σύγχρονη κοινωνία, ενώ συνιστά το κυρίαρχο μοντέλο στις οικονομικά αναπτυγμένες κοινωνίες του Δυτικού κόσμου. Βασικό χαρακτηριστικό της πυρηνικής οικογένειας είναι ότι συνδέεται με την οικονομική και βιομηχανική ανάπτυξη. Επίσης, η πυρηνική οικογένεια στηρίζεται στον οικογενειακό

προγραμματισμό. Ως προς την δομή της, η πυρηνική οικογένεια αποτελείται από την μητέρα, τον πατέρα και τα Παιδιά (Μανωλοπούλου, 2020: 53).

Ωστόσο, στην σύγχρονη εποχή εμφανίζονται νέες μορφές οικογένειας και κυριαρχούν όλο και περισσότερο στην κοινωνία. Οι συγκεκριμένες μορφές οικογένειας σχετίζονται με την απόρριψη της πατριαρχίας, τις αλλαγές στις σχέσεις μεταξύ των φύλων, την παρουσία ενός από τους δύο γονείς ή ακόμα και με την παρουσία γονέων του ίδιου φύλου. Παράλληλα, η ανάγκη εργασίας των δύο γονέων, οι αυξανόμενες απαιτήσεις στην ανατροφή των παιδιών, το ζήτημα των εκτρώσεων, η αύξηση στον αριθμό των διαζυγίων και οι νέες μορφές συμβίωσης επηρεάζουν το οικογενειακό πρότυπο στην σύγχρονη κοινωνία (Φύκαρης & Αρχοντόγλου, 2006: 75-84).

Με βάση τα παραπάνω, διαφαίνεται ότι οι σύγχρονες μορφές οικογένειας είναι:

- η μονογονεϊκή οικογένεια. Η μονογονεϊκή οικογένεια ορίζεται ως ένας τύπος οικογένειας που περιλαμβάνει έναν γονέα χωρίς σύζυγο ή σύντροφο, αλλά, ίσως, μαζί με άλλα άτομα, όπως συγγενείς. Υπάρχουν τρεις τύποι μονογονεϊκών οικογενειών: χήροι/χήρες, μόνιμα διαζευγμένοι/ες και ανύπαντροι/ες (Κογκίδου, 2005).
- Η αναμειγμένη οικογένεια. Η δεύτερη πιο συχνή μορφή νέου τύπου οικογένειας είναι οι λεγόμενες «αναμειγμένες» οικογένειες, οι οποίες προκύπτουν είτε από διαζύγια είτε από την σύζευξη μονογονεϊκών

οικογενειών χωρίς την αναγκαστική ύπαρξη γάμου (Portrie & Hill, 2005: 445-451).

- Οι οικογένειες από ομόφυλα ζευγάρια (LGBT families). Βασική διαφορά της ομόφυλης οικογένειας από την πυρηνική οικογένεια είναι ο σεξουαλικός προσανατολισμός των γονέων. Ωστόσο, αρκετοί ερευνητές συμφωνούν ότι οι ομόφυλες οικογένειες παρουσιάζουν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με τις πυρηνικές οικογένειες ως προς την λειτουργία και τον σκοπό. Είναι γεγονός πως τα ομόφυλα ζευγάρια διακατέχονται από πλήρη άρνηση της παραδοσιακής βάσης του γάμου και της οικογένειας που θεωρείται η γενετήσια σχέση ετερόφυλων ενηλίκων (Digoix, 2020: 1-11).

Η έννοια του «οικογενειακού περιβάλλοντος» είναι περίπλοκη και προσδιορίζεται σ' όλες τις σχετικές έρευνες από ένα σύνθετο πλέγμα εννοιών, παραγόντων και δράσεων, που σηματοδοτούν την ακριβή φύση της επίδρασης που πηγάζει από αυτό και εκβάλλει στη σχολική πρόοδο και επίδοση των μαθητών. Το οικονομικό υπόβαθρο και η μόρφωση των γονέων, η δομή της οικογένειας, η πολιτιστική και οικολογική της τοποθέτηση, οι σχέσεις και αλληλεπιδράσεις των μελών αυτής, οι αξίες και οι αντιλήψεις τους είναι μερικοί από τους παράγοντες που συστεγάζονται, αλλά και συνιστούν το οικογενειακό περιβάλλον ως φορέα αγωγής και επιδράσεων στην εκπαιδευτική απόδοση (Μιχάλης, 2006: 21-35).

1.2 Η οικογένεια στην Ελλάδα

Μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα η πατριαρχική οικογένεια ήταν η κύρια μορφή οικογενειακής οργάνωσης στην Ελλάδα. Η οικονομία βασιζόταν στην αγροτική παραγωγική διαδικασία, ενώ μία σημαντική μεταβολή σημειώθηκε προς το τέλος της δεκαετίας του 1950 και οδήγησε στο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στο εξωτερικό. Η μεταβολή αυτή αναφέρεται στην μεταπολεμική ανασυγκρότηση της χώρας και την καθιέρωση νέων κοινωνικών αξιών που διαφοροποιούνταν από την προπολεμική περίοδο. Ωστόσο, αυτή η νέα πραγματικότητα δεν αλλοίωσε σε σημαντικό βαθμό την πατριαρχική οικογένεια και οι δεσμοί της κοινότητας εξακολούθησαν να παραμένουν ισχυροί. Βέβαια, οι νέες εξελίξεις δρομολόγησαν σημαντικές αλλαγές, με αποτέλεσμα την επικράτηση της πυρηνικής-αστικής οικογένειας από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και ύστερα (Μπαγκαβός, 2014: 200-220).

Ακόμη, ως προς την σύνθεση της ελληνικής οικογένειας, σε σημαντικό βαθμό μέχρι και σήμερα εξακολουθούν να ισχύουν οι παραδοσιακοί ρόλοι των μελών της οικογένειας. Οι οικογενειακοί δεσμοί παρουσιάζουν την τάση να παραμένουν ισχυροί, ενώ η αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών εξακολουθεί να έχει σημαντική απήχηση στην ελληνική κοινωνία. Ειδικότερα, οι παραδοσιακές αξίες για την οικογένεια και τον ρόλο της έχουν ιδιαίτερη απήχηση σε ό,τι αφορά τον γάμο και την γέννηση των παιδιών. Ταυτόχρονα, όμως, αναδεικνύεται μια απορριπτική τάση του ηγετικού ρόλου του πατέρα και της υποταγής της μητέρας (Γεωργιάς, Γκάρη & Μυλωνάς, 2005: 189-225).

Αντίστοιχα, κάτι ανάλογο ισχύει και για το είδος γάμου που επιλέγουν τα ζευγάρια σήμερα. Ενδεικτικά, είναι χαρακτηριστικό πως ο θρησκευτικός γάμος έχει πάψει να αποτελεί πρώτη επιλογή για πολλά νέα ζευγάρια. Ως προς το θέμα της συμβίωσης, έχει διαπιστωθεί ότι ο γάμος εξακολουθεί να αποτελεί το κυρίαρχο μοντέλο στην Ελλάδα ως κοινωνικά αποδεκτή προϋπόθεση συμβίωσης, ενώ η συμβίωση χωρίς γάμο επιλέγεται όλο και συχνότερα από τα ζευγάρια σήμερα. Μάλιστα, φαίνεται ότι για τους Έλληνες γονείς σημαντικό ρόλο κατέχει η παρουσία και των δύο γονέων στην ανατροφή των παιδιών. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι μόλις πρόσφατα, το 2008 (Ν. 3719/08), νομοθετήθηκε το Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης για ετεροφυλόφιλα ζευγάρια, γεγονός που αποτελεί μια νέα σελίδα στο ελληνικό οικογενειακό δίκαιο, καθώς τα ζευγάρια έχουν την δυνατότητα να επικυρώσουν νομικά την συμβίωσή τους μέσω μιας απλής συμβολαιογραφικής πράξης. Το Σύμφωνο αυτό ουσιαστικά καταργεί τον γάμο ως αναγκαία προϋπόθεση δημιουργίας οικογένειας και παρακάμπτει χρόνιες δυσλειτουργίες του ελληνικού οικογενειακού δικαίου. Αντίστοιχα, ορόσημο αποτέλεσε η επέκταση του παραπάνω Συμφώνου και στα ομοφυλόφιλα ζευγάρια το 2015 (Ν. 4356/2015). Αυτές οι δύο αλλαγές στην ελληνική νομοθεσία αποτελούν εύστοχα παραδείγματα του σχετικά αργού ρυθμού εξέλιξης της οικογένειας στην Ελλάδα. Αντίθετα, σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, οι παραπάνω θεσμοί βρίσκονται σε ισχύ εδώ και αρκετά χρόνια (Μανωλοπούλου, 2020: 39).

Οι γονείς σαν πρώτοι «φυσικοί» παιδαγωγοί των παιδιών τους θέτουν τις βάσεις της αγωγής και της διαπαιδαγώγησής τους, αλλά ακόμη και της γενικότερης μόρφωσής τους. Με άλλα λόγια αυτοί αποτελούν το κέντρο αναφοράς της ολοκληρωμένης μόρφωσης των παιδιών τους. Αυτοί θεωρούν καθήκον τους να βοηθούν συνεχώς τα

παιδιά τους ηθικά, κοινωνικά, οικονομικά και γενικότερα σε κάθε είδους ανάγκη που εμφανίζεται σε όλες τις διακυμάνσεις της ζωής τους. Στο σημείο αυτό μπορούμε να πούμε ανεπιφύλακτα ότι οι γονείς υποστηρίζουν τα παιδιά τους στην ζωή τους τόσο εκτός, όσο και εντός του σχολείου (Νικολακάκος, 2006: 49-58).

Με βάση τα παραπάνω, αποδεικνύεται ότι η ελληνική οικογένεια, αν και δομικά μεταβάλλεται λόγω της αύξησης των πυρηνικών οικογενειών ή των νέων μορφών οικογενειακής οργάνωσης, λειτουργικά εξακολουθεί να διατηρεί βασικά χαρακτηριστικά της παραδοσιακής οικογένειας και σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, το σχήμα αυτό μπορεί να χαρακτηριστεί ως *εκτεταμένη αστική οικογένεια* (Γιώτσα, 2004: 3-25).

Τέλος, σήμερα, γίνεται συχνά λόγος για την κρίση της ελληνικής οικογένειας. Είναι γεγονός πως η κρίση συσχετίζεται με την αμφισβήτηση των παραδοσιακών αξιών, την απομόνωση από τους συγγενείς και την αύξηση των διαζυγίων. Με τον όρο «κρίση της οικογένειας» αναφερόμαστε σε μια κρίση στο επίπεδο της κοινωνίας ή του ατόμου ή της μεταξύ τους σχέσης. Η «κρίση της οικογένειας» μπορεί να οφείλεται σε κρίση και στα τρία αυτά επίπεδα (Μουσούρου, 1999: 5-19).

Η μεγάλη αύξηση του αριθμού των διαζυγίων τις τελευταίες δεκαετίες διεθνώς αλλά και στην Ελλάδα, σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και η αντίστοιχη αύξηση του αριθμού των παιδιών που ζουν με τον ένα γονέα αποτέλεσαν τη βάση του διεπιστημονικού ενδιαφέροντος (παιδαγωγική, ψυχολογία, παιδιατρική, κοινωνιολογία, νομική, οικονομία, κοινωνική εργασία και κοινωνική πολιτική) για την προσαρμογή των μελών της οικογένειας μετά το χωρισμό. Ως εκ τούτου πρόβαλε η δημιουργία ενός τύπου

οικογένειας, της «μονογονεϊκής», η οποία έλαβε διεθνώς ευρύτερες διαστάσεις εξαιτίας της σημαντικής αύξησης των διαζυγίων και σε μικρότερη έκταση λόγω της ύπαρξης ανύπαντρων μητέρων (ελάχιστα έως καθόλου των πατέρων), ενώ ο αριθμός μονογονεϊκών οικογενειών λόγω χηρείας παρέμεινε περίπου σταθερός (Φύκαρης & Αρχοντόγλου, 2006: 75-84).

Στην λογοτεχνία, οι επίπονες οικογενειακές σχέσεις συνδέονται με την γλώσσα του πόνου. Σύμφωνα με τη Σμαράγδα Παπαδοπούλου, «ο πόνος αποτελεί μία σταθερή πραγματικότητα στη διαχρονία της ανθρώπινης ιστορίας αλλά και ένα εξαιρετικά επίκαιρο θέμα ως ψυχική έκφραση και ως σωματική έκφραση στο περιβάλλον ενός παιδιού». Ο πόνος ως θέμα ή ως συναίσθημα αναδύεται από ποιητικά, πεζά έργα στη λογοτεχνία, δημοτικά ή άλλα τραγούδια. Εξάλλου ένα λογοτεχνικό έργο εκφράζει τον πόνο του ίδιου του δημιουργού (Παπαδοπούλου, 2019: 27, 291-292).

Στο σχολείο, ζητήματα οικογενειακών σχέσεων και καταστάσεων, όπως το διαζύγιο, χρήζουν καινοτόμων διδακτικών παρεμβάσεων μέσα από αφηγηματικά κείμενα, ώστε να μπορέσουν οι μαθητές με την νέα πραγματικότητα που διαμορφώνεται μέσα στην οικογένεια (Παπαδοπούλου, 2003: 21).

Κεφάλαιο 2^ο

Τα σχολικά εγχειρίδια

Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι η παρουσίαση βασικών θεωρητικών ζητημάτων γύρω από τα σχολικά εγχειρίδια. Ειδικότερα, θα αναλυθούν γενικά στοιχεία για τα σχολικά εγχειρίδια, το σχολικό εγχειρίδιο στην Ελλάδα, την ιστορία των εγχειριδίων της Λογοτεχνίας στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και θα παρουσιαστούν σημαντικές έρευνες γύρω από τα σχολικά εγχειρίδια στην Ελλάδα.

2.1 Γενικά για τα σχολικά εγχειρίδια

Τα σχολικά εγχειρίδια θεωρούνται οι εκφραστές των Προγραμμάτων Σπουδών, καθώς ακολουθούν τα Αναλυτικά Προγράμματα και ανταποκρίνονται στους στόχους και στις απαιτήσεις τους. Τα σχολικά εγχειρίδια είναι σημαντικά εργαλεία για τον προγραμματισμό και την πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των μαθητών. Αποτελούν το βασικότερο μέσο της εκπαιδευτικής διαδικασίας και συνιστούν το κύριο μέσο μετάδοσης γνώσης και της συστηματοποίησης των διδακτικών στόχων (Φουντοπούλου, 1995).

Τα σχολικά εγχειρίδια συμβάλλουν καθοριστικά στον τρόπο προσέγγισης της γνώσης με τη μεθοδολογία που προωθούν, κυρίως μέσω των δραστηριοτήτων που προτείνουν. Η αξιοποίηση του υλικού, των θεμάτων και των δραστηριοτήτων των εγχειριδίων από μαθητές και εκπαιδευτικούς καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του διδακτικού χρόνου (Μπονίδης, 2004).

Η ιστορία του σχολικού εγχειριδίου διακρίνεται σε δύο μεγάλες περιόδους:

α) Η πρώτη περίοδος διαρκεί από τον 16^ο έως τον 19^ο αιώνα και συμπίπτει με την εφεύρεση της τυπογραφίας και τη διάδοση του βιβλίου. Κυρίαρχη μορφή την πρώτη περίοδο είναι ο Κομένιος. Ο Κομένιος θεωρείται από πολλούς ως «ο πατέρας του σχολικού εγχειριδίου», καθώς ήταν ο πρώτος που πρότεινε να γραφτούν βιβλία, ειδικά, για παιδιά με συγκεκριμένα επιστημονικά και παιδαγωγικά κριτήρια (Kučera, 2014: 64-73).

β) Η δεύτερη περίοδος ξεκινά τον 18^ο αιώνα και διαρκεί έως τα τέλη του 20^{ου} αιώνα. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από την καθιέρωση και την επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, ενώ το σχολικό εγχειρίδιο καθίσταται το βασικό μέσο διδασκαλίας. Το σχολικό εγχειρίδιο, στη σημερινή του μορφή, είναι δημιούργημα των νεότερων χρόνων (Καψάλης & Χαραλάμπους, 1995: 125).

Ωστόσο, μία σημαντική αλλαγή λαμβάνει χώρα από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, καθώς το σχολικό εγχειρίδιο βρίσκεται αντιμέτωπο με τις προκλήσεις των μέσων της εκπαιδευτικής τεχνολογίας και της ηλεκτρονικής μαζικής επικοινωνίας. Οι νέες τεχνολογίες θέτουν σημαντικά ερωτήματα για το μέλλον του έντυπου εγχειριδίου. Διευκρινίζεται ότι το εγχειρίδιο δεν καταργείται, αλλά αλλάζει μορφή (McFall, 2005: 72-81).

Κατά τη διαδικασία της επιλογής των εγχειριδίων με τα οποία θα έρθει σε επαφή ο μαθητής, θα πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερα, από την πλευρά του εκπαιδευτικού, τόσο η γλώσσα στην οποία έχει γραφτεί ένα βιβλίο, όσο και οι φράσεις εκείνες, στις οποίες κρύβονται αντιλήψεις με την κοινωνία, αλλά και τη διαμόρφωση συγκεκριμένων

προτύπων συμπεριφοράς. Παράλληλα, αποδεικνύεται ως αναγκαίο, να τονιστεί στους μαθητές ότι δεν εκφράζουν όλα τα βιβλία πάντοτε τις ίδιες ιδέες και κατά συνέπεια πρέπει να χρησιμοποιήσουν τη δική τους κρίση για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Έτσι, ως μέθοδο επεξεργασίας του αναγνωστικού υλικού, η Παπαδοπούλου (1999, 176-177) προτείνει αρχικά την εστίαση του ενδιαφέροντος σε αντιλήψεις του βιβλίου, οι οποίες ομοιάζουν με εκείνες του μαθητή. Παράλληλα, αναφέρεται σε πιθανές μεθόδους που θα βοηθήσουν το έργο του εκπαιδευτικού, όπως για παράδειγμα η καταγραφή της φωνής του όταν συζητά ένα βιβλίο, με σκοπό να παρατηρήσει τα σημεία τα οποία πιθανώς επηρέασαν τους μαθητές στην εξαγωγή συμπερασμάτων ή η δημιουργία ενός καταλόγου, ο οποίος θα αναφέρεται στις προκαταλήψεις που περιλαμβάνουν ορισμένα παιδικά αναγνωστικά.

Επιπλέον, η λογοτεχνία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αφήγηση ιστοριών, με στόχο την κατανόηση των διαφορών που χαρακτηρίζουν τους ανθρώπους, ενώ τα λογοτεχνικά βιβλία έχουν τη δύναμη να καθορίσουν την ταυτότητα των μαθητών, όσον αφορά τουλάχιστον τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσουν. Καθώς το λογοτεχνικό βιβλίο στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη φαντασία, η αδυναμία των παιδιών να αντιληφθούν τις διαφορές μεταξύ φαντασίας και πραγματικότητας, δίνει τη δυνατότητα στο βιβλίο να διαμορφώσει συγκεκριμένες αντιλήψεις για την πραγματικότητα (Παπαδοπούλου, 1999: 160-161).

2.2 Τα σχολικά εγχειρίδια στην Ελλάδα

Κατά την περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, εκδόθηκαν τα πρώτα έντυπα ελληνικά αλφαβητάρια σε ελληνικές παροικίες στην Ευρώπη. Τέτοιες πόλεις ήταν

η Βενετία, η Βιέννη, το Βουκουρέστι, η Κωνσταντινούπολη, η Αλεξάνδρεια ή η Σμύρνη. Κατά την συγκεκριμένη περίοδο, τα πρώιμα αλφαβητάρια συνυπήρχαν με παλαιότερα χειρόγραφα αναγνωστικά (Κεφαληναίου, 1995: 16).

Μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, ο Ιωάννης Καποδίστριας συγκρότησε επιτροπές από «λαϊκούς» και «εκκλησιαστικούς» με σκοπό «να απασχοληθώσιν εξαιρετικώς εις την μετάφρασιν και σύνθεσιν βιβλίων στοιχειωδών, και εις την αναθεώρησιν συγγραμμάτων, ήδη μεταφρασμένων, συντεινόντων προς ομοιόμορφον και τελειότερον οργανισμόν των αλληλοδιδασκτικών και τυπικών σχολείων». Ένα πολύ σημαντικό πρόβλημα την εποχή εκείνη η απουσία κατάλληλων σχολικών εγχειριδίων που μπορούσαν να καλύψουν τις διδακτικές ανάγκες των μαθητών (Καψάλης & Χαραλάμπους, 1995: 14-15).

Η άφιξη του Όθωνα συμπίπτει με την ανάγκη θεσμοθέτησης ενός σταθερού εκπαιδευτικού συστήματος. Με το διάταγμα της 6^{ης}/18^{ης} Φεβρουαρίου του 1834 οριστικοποιείται η οργάνωση των δημοτικών σχολείων, ενώ με το διάταγμα της 31^{ης} Δεκεμβρίου του 1836 οργανώνεται η Μέση Εκπαίδευση. Τέλος, το διάταγμα της 14^{ης} Απριλίου του 1837 ρυθμίζει την ανώτατη εκπαίδευση με την ίδρυση του Οθώνειου πανεπιστημίου, το οποίο αργότερα μετονομάστηκε στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Στα διατάγματα του 1834 και του 1836 εγείρεται για πρώτη φορά το ζήτημα των σχολικών εγχειριδίων. Σύμφωνα με το διάταγμα του 1836 τα σχολεία είναι υποχρεωμένα να χρησιμοποιούν αποκλειστικά βιβλία των κρατικών εκδόσεων. Αυτή η νομοθετική ρύθμιση είχε ως αποτέλεσμα να δεχτούν σημαντικό πλήγμα πολλές επαγγελματικές κατηγορίες, οι οποίες είχαν σημαντικά οικονομικά συμφέροντα από την έκδοση βιβλίων. Ωστόσο, λόγω

έντονων αντιδράσεων, η Κυβέρνηση τελικά κατήγγειλε αυτήν την ρύθμιση εγκαινιάζοντας μία καινούρια περίοδο από το 1838 έως το 1882 κατά την οποία διαμορφώνεται η πολιτική του ελεύθερου ανταγωνισμού. Σύμφωνα με αυτήν την πολιτική, οι εκπαιδευτικοί μπορούσαν να επιλέξουν τα σχολικά εγχειρίδια που έκριναν σωστά μέσα από μία εγκεκριμένη λίστα εγκεκριμένων κρατικών σχολικών εγχειριδίων (Μπουζάκης, 2005: 41).

Από το 1882 έως το 1895, η κυβέρνηση του Χ. Τρικούπη διαμόρφωσε την πολιτική του ρυθμιστικού κρατικού παρεμβατισμού στο ζήτημα των σχολικών εγχειριδίων. Από το 1895 έως το 1937, οι πολιτικές που αφορούν το σχολικό εγχειρίδιο είναι δύο: του ελεύθερου ανταγωνισμού και του ρυθμιστικού κρατικού παρεμβατισμού. Αυτές οι δύο πολιτικές εναλλάσσονται, με μικρές διαφοροποιήσεις, έως ότου νομοθετηθεί και επικρατήσει η πολιτική του κρατικού μονοπωλίου. Επίσης, εξίσου σημαντικό θέμα στην συγγραφή των σχολικών εγχειριδίων την συγκεκριμένη περίοδο είναι το γλωσσικό ζήτημα. Το γλωσσικό ζήτημα θα απασχολήσει την συγγραφή των εγχειριδίων μέχρι το 1976, όταν θα επιλυθεί οριστικά με την επικράτηση της δημοτικής.

Το 1937, ξεκινάει η περίοδος του κρατικού μονοπωλίου για το σχολικό εγχειρίδιο. Η περίοδος αυτή συμπίπτει με την ίδρυση του Οργανισμού Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ). Σκοπός του ΟΕΣΒ ήταν η έκδοση και διάθεση διδακτικών εγχειριδίων στους μαθητές όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων. Οι αρμοδιότητες του ΟΕΣΒ αντικατοπτρίζουν την διάθεση της εκάστοτε κυβέρνησης να ελέγχει τα ιδεολογικά μηνύματα των σχολικών εγχειριδίων (Κοπιδάκης, 2010: 248-269).

2.3 Σύντομη ιστορία των εγχειριδίων της Λογοτεχνίας στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Η ιστορία των εγχειριδίων της Λογοτεχνίας στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, γιατί αναδεικνύει κρίσιμα ζητήματα της παιδαγωγικής αξιοποίησης της Λογοτεχνίας κατά την διάρκεια της σύγχρονης ιστορίας του ελληνικού κράτους. Παρακάτω, παρατίθεται μία σύντομη επισκόπηση των εγχειριδίων της Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο. Ειδικότερα, θα παρουσιαστούν ορισμένα στοιχεία για τις σειρές των Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων μέχρι την έκδοση των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας.

Αρχικά, το πρώτο εγχειρίδιο Λογοτεχνίας για την Μέση Εκπαίδευση εκδόθηκε το 1884 με τον τίτλο Νεοελληνικά Αναγνώσματα. Αξίζει να σημειωθεί ότι το μάθημα της Λογοτεχνίας αυτήν την περίοδο διακρίνεται για τον εθνικοπλαστικό του χαρακτήρα και λειτουργεί περισσότερο ως μία προέκταση του μαθήματος της ιστορίας. Το περιεχόμενο του εγχειριδίου περιλαμβάνει ποιήματα και κείμενα αρχαίων ιστορικών. Μάλιστα, η επιλογή του συγκεκριμένου περιεχομένου αποτέλεσε το έναυσμα για την εισαγωγή της Λογοτεχνίας ως μάθημα στην Μέση Εκπαίδευση. Χαρακτηριστικό είναι μάλιστα το γεγονός ότι σημειώθηκε μεγάλη διαμάχη μεταξύ των συγγραφέων του εγχειριδίου για τον εάν πρέπει να ενταχθούν κείμενα βυζαντινών συγγραφέων στην ύλη. Οι δύο συντάκτες του πρώτου εγχειριδίου, Δροσίνης και Κασδόνης, επεξηγούσαν στον πρόλογο του εγχειριδίου πως προτίμησαν να κατατάξουν τα προτεινόμενα περιεχόμενα του εγχειριδίου τους ακολουθώντας την ιστορική σειρά των γεγονότων της ελληνικής ιστορίας. Κατά την δική τους θεώρηση, δεν έπρεπε να προκληθεί σύγχυση στους μαθητές με τα υπόλοιπα μαθήματα. Ως εκ τούτου, το εγχειρίδιο έπρεπε να παρατάσσει

τα γεγονότα της ιστορίας με χρονολογική σειρά (Κουμπαρού – Χανιώτη, 2002: 25-50).

Από το 1884 έως το 1909 τα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα* δεν αλλάζουν. Είναι αξιοσημείωτο ότι μεγάλος αριθμός καθηγητών και δασκάλων δεν αναγνώριζε στα Νεοελληνικά Κείμενα ένα αξιόλογο γνωστικό αντικείμενο ή μορφωτικό αγαθό. Η αντικατάσταση των πρώτων Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων θα γίνει το 1909. Το περιεχόμενο του εγχειριδίου αλλάζει σημαντικά με την ένταξη κειμένων λαογραφικού ενδιαφέροντος και λαϊκών ασμάτων. Τα Αναγνώσματα του Γυμνασίου έδιναν μεγάλη έμφαση σε περιγραφές μνημείων της αρχαίας και νεότερης τέχνης, τόπων, πόλεων, φυσικών φαινομένων, χαρακτηρισμούς ιστορικών περιόδων και επιφανών ανδρών, κοινωνικές και ηθολογικές μελέτες (Κουντουρά, 2002: 58-62).

Το τρίτο εγχειρίδιο για τα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα* εκδίδεται το 1911. Την ίδια εποχή μεσολαβεί η σημαντική για την ιστορία της εκπαίδευσης τριετία 1909 - 1911. Μετά την διαμόρφωση του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού (1902-1909), η ίδρυση του Εκπαιδευτικού Ομίλου (1910) θα εκφράσει συνολικά τις κυρίαρχες διαστάσεις του αιτήματος της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, την γλωσσική και την παιδαγωγική. Όσον αφορά το περιεχόμενο του εγχειριδίου, επισημαίνεται ότι σημαντική έμφαση δίνεται σε λαογραφικά κείμενα, ενώ αξιοσημείωτη είναι η ένταξη κειμένων του 16^{ου} αιώνα (Βαρελάς, 2007: 25).

Το τέταρτο εγχειρίδιο για τα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα* εκδίδεται το 1917. Η τέταρτη σειρά εγχειριδίων των Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων συμπίπτει χρονικά

με την πολιτική των πολλαπλών εγχειριδίων που αναφέραμε στο 1.4.1. Συνολικά, μέχρι το 1929 κυκλοφορούν περισσότερα από είκοσι επτά περίπου εγχειρίδια Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων για το Ελληνικό Σχολείο και το Γυμνάσιο. Το περιεχόμενό τους χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες: ιστορικό ή αρχαιογνωστικό γραμμένο στην καθαρεύουσα, λαογραφικό και λογοτεχνήματα. Σημαντική καινοτομία σε σχέση με τα αναγνωστικά της προηγούμενης περιόδου είναι η ένταξη λογοτεχνικών κειμένων. Η αλλαγή αυτή δικαιολογείται, καθώς στις συγγραφικές ομάδες των εγχειριδίων της εποχής εντάσσονται και λογοτέχνες (Κουμπαρού – Χανιώτη, 2002: 25-50).

Η πέμπτη σειρά *Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων* εκδίδεται μεταξύ 1929 – 1933 και δεν διαφοροποιείται σημαντικά από τα εγχειρίδια της προηγούμενης περιόδου. Το περιεχόμενο των εγχειριδίων είναι πανομοιότυπο με το περιεχόμενο της προηγούμενης περιόδου, ενώ σημαντική διαφοροποίηση είναι η ένταξη γυναικών στις συγγραφικές ομάδες των εγχειριδίων. Αξίζει να σημειωθεί ότι στα εγχειρίδια της περιόδου, παρατηρείται για πρώτη φορά προσπάθεια διάταξης της ύλης με βάση την γλώσσα. Ωστόσο, η προσπάθεια αυτή δεν είναι αρκετά πετυχημένη και η ύλη εξακολουθεί να δομείται σε μεγάλο βαθμό με βάση την ιστορία (Κουντουρά, 2002: 105-110).

Η έκτη σειρά *Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων* εκδίδεται μεταξύ 1938/1939 – 1950. Ιστορικά, πρόκειται για μία δύσκολη περίοδο που καλύπτεται από την Κατοχή και τον Εμφύλιο. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα εγχειρίδια που εκδίδονται αυτήν την περίοδο, βρίσκονται υπό την εποπτεία του ΟΕΔΒ και η συγγραφική ομάδα των εγχειριδίων αποτελείται πλήρως από εκπαιδευτικούς. Αυτό έρχεται σε

αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο, όπου οι συγγραφικές ομάδες ήταν μικτές και αποτελούνταν και από λογοτέχνες. Το περιεχόμενο των βιβλίων αλλάζει σημαντικά και εστιάζει γενικά σε θέματα που αφορούν την ελληνική ζωή. Ωστόσο, η γενική διατύπωση περί ελληνικής ζωής οδηγεί στην δημιουργία θεματικών ενοτήτων με θέμα τον πολίτη, τις υποχρεώσεις του πολίτη και την πατρίδα. Φυσικά, οι νέες θεματικές ενότητες συμβάδιζαν με τον χαρακτήρα και τα δεδομένα της παραγμένης εποχής από το 1938 έως το 1950 (Βαρελάς, 2007: 48).

Η έβδομη σειρά *Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων* εκδίδεται το 1950. Στα εγχειρίδια της περιόδου παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Μάλιστα, παρατηρείται μία οπισθοδρόμηση σε σχέση με την προηγούμενη σειρά εγχειριδίων, καθώς η σύνταξη των εγχειριδίων του 1950 αποδίδεται σε λαογράφους και όχι σε εκπαιδευτικούς. Αυτό είναι σημαντικό γιατί το ενδιαφέρον των εγχειριδίων μετατοπίζεται σε θέματα εθνικού ενδιαφέροντος. Θεματολογία των εγχειριδίων παραμένει σε μεγάλο βαθμό στάσιμη και σημαντική διαφοροποίηση είναι η ένταξη λογοτεχνικών κειμένων της γενιάς του '30 και κειμένων που αφορούν στην συμμετοχή της Ελλάδας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (Κουμπαρού – Χανιώτη, 2002: 25-50).

Η όγδοη σειρά *Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων* εκδίδεται το 1956. Σημαντική αλλαγή σε σχέση με τα εγχειρίδια της προηγούμενης περιόδου είναι η αύξηση του αριθμού των συγγραφέων των εγχειριδίων και η αναδιαμόρφωση της ύλης. Σε μεγάλο βαθμό, το περιεχόμενο παραμένει αμετάβλητο και παρατηρείται η

προσθήκη νέων θεματικών ενοτήτων σχετικά με την θρησκεία, τον πολίτη και το κράτος (Μπαλάσκας, 2015: 105-111).

Η ένατη σειρά των εγχειριδίων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας εκδίδεται το 1976, αμέσως μετά την πτώση της Δικτατορίας. Τα εγχειρίδια μετονομάζονται σε *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, ενώ η συγγραφή και έκδοση των έξι σχολικών εγχειριδίων (για το Γυμνάσιο και το Λύκειο) άρχισε το 1977 και ολοκληρώθηκε το 1983. Η συγγραφή των εγχειριδίων λαμβάνει υπόψιν την αναπαλαίωση των σχολικών εγχειριδίων. Με τον όρο αναπαλαίωση, αναφερόμαστε στην συστηματική προσπάθεια αποχουντοποίησης των σχολικών εγχειριδίων. Το μεταδικτατορικό πρόγραμμα σπουδών ορίζει ότι τα δύο πρώτα εγχειρίδια της σειράς των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας θα αποτελούνται από θεματικούς κύκλους, ενώ τα υπόλοιπα θα δομηθούν με βάση την περιοδολόγηση της νεοελληνικής λογοτεχνίας (Φωτεινός, 2013: 220).

2.4 Έρευνες για τα σχολικά εγχειρίδια της Λογοτεχνίας

Η πρώτη εργασία αναφορικά με τα σχολικά εγχειρίδια είναι αυτή της Φραγκουδάκη με τίτλο *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου. Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία* (1978). Μάλιστα, η Φραγκουδάκη ήταν αυτή που έδωσε το θεωρητικό μοντέλο εργασίας και ερμηνείας για τις μελλοντικές έρευνες πάνω στον έλεγχο σχολικών εγχειριδίων. Ειδικότερα, η Φραγκουδάκη κατέγραψε τις αξίες που περιέχονται στα Αναγνωστικά του δημοτικού την περίοδο 1954 – 1974 και αναφέρει πώς τα πρότυπα που προβάλλονται στους μαθητές είναι τερατώδη και

επιδιώκουν την διαμόρφωση ενός ανθρώπου υποταγμένου, μοιρολάτρη και θρησκόληπτου.

Η Γεωργίου – Νίλσεν (1980) στην εργασία της με τίτλο *Η οικογένεια στα αναγνωστικά του Δημοτικού* διερεύνησε τον τρόπο με τον οποίο προβάλλεται η εικόνα της οικογένειας στα Αναγνωστικά του Δημοτικού. Στην ανάλυση της χρησιμοποίησε έξι Αναγνωστικά του 1954 και τέσσερα Αναγνωστικά του 1979. Η Γεωργίου-Νίλσεν διαπίστωσε ότι υπάρχει χάσμα ανάμεσα στην καθημερινή ζωή και το σχολείο. Τέλος, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στα νεότερα Αναγνωστικά, αν και παρατηρείται κάποια διαφοροποίηση σε σχέση με τα παλαιότερα εγχειρίδια, το πρότυπο της οικογένειας εξακολουθεί να μην συμβαδίζει με την εποχή κυκλοφορίας των εγχειριδίων.

Ο Νικόλαος Άχλης στη διδακτορική του διατριβή που κατέθεσε το 1996 με τίτλο *Αξίες στα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου (1954-1994)* διερεύνησε τις αξίες των αναγνωστικών βιβλίων του δημοτικού σχολείου την περίοδο 1954 – 1994. Στα συμπεράσματά του καταγράφονται ποιοτικές και ποσοτικές μεταβολές στις εξεταζόμενες χρονικές περιόδους οι οποίες οφείλονται στις εκπαιδευτικές αλλαγές που κάνει η εκάστοτε κυβέρνηση. Οι αλλαγές στα περιεχόμενα των εγχειριδίων αντανακλούν το ιδεολογικοπολιτικό στίγμα των περιόδων που γράφτηκαν και χρησιμοποιήθηκαν. Επίσης, διαπιστώνει ότι η εκπαίδευση στην Ελλάδα και η συγγραφή των σχολικών εγχειριδίων παραμένουν εξαρτημένες από την πολιτική εξουσία. Τέλος, όσον αφορά τις αξίες που εμπεριέχονται στα σχολικά εγχειρίδια διαπιστώνει ότι στις τρεις περιόδους που μελετώνται υπάρχουν διαφοροποιήσεις στο σύστημα αξιών, όμως δεν καταγράφεται σε μεγάλη κλίμακα προσθαφαίρεση

αξιών. Κάποιες αξίες όπως η πατρίδα, η οικογένεια, η παράδοση, η φύση παραμένουν σταθερές σε όλα τα σχολικά εγχειρίδια της εξεταζόμενης περιόδου. Για αυτό τον λόγο θεωρεί ότι οι αξίες που αντέχουν στον χρόνο αποτελούν πολιτιστικές σταθερές της ελληνικής κοινωνίας.

Ο Χρίστος Σιλιγάρης στη διδακτορική διατριβή που κατέθεσε το 2001 με τίτλο *Κοινωνικοποίηση στο σχολείο: θεσμοί, αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς στα σχολικά εγχειρίδια ΗΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ* διερεύνησε τις αξίες, τους θεσμούς καθώς και τα πρότυπα συμπεριφοράς που εμπεριέχονται στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας και προβάλλονται μέσα από τα αναγνωστικά κείμενα. Στα συμπεράσματά του αναφέρεται ότι σε σχέση με τα ποσοτικά δεδομένα η συχνότητα των τιμών κατανομής είναι ακανόνιστη και άνιση. Ενώ οι θεσμοί, οι αξίες καθώς και τα πρότυπα συμπεριφοράς δεν εμφανίζουν σταθερή περιοδικότητα από τάξη σε τάξη.

Σημαντική έρευνα γύρω από τα εγχειρίδια της Λογοτεχνίας του Γυμνασίου είναι η εργασία της Κουντουρά (2002) σχετικά με την ιστορία των εγχειριδίων της Λογοτεχνίας στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Η ερευνήτρια μελετά τον τρόπο με τον οποίο αποτυπώνεται η ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας στα εγχειρίδια της Λογοτεχνίας στην Μέση Εκπαίδευση και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα εγχειρίδια της Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο έχουν περάσει από μια μακρά διαδικασία αναθεωρήσεων και παρεμβάσεων μέχρι την σημερινή μορφή τους.

Οι Βορβή και Παπαγάλου (2016: 1205-1211) εστιάζουν στο εγχειρίδιο των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου. Οι ερευνήτριες επισημαίνουν τις δομικές αδυναμίες του εγχειριδίου και προτείνουν τρόπους

καλύτερης αξιοποίησης του εγχειριδίου στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η έρευνα εστιάζει στις δραστηριότητες που προτείνει το εγχειρίδιο και στο κατά πόσο αυτές οι δραστηριότητες εξοικειώνουν τους μαθητές με την νεοελληνική λογοτεχνία.

Η Μπαγκολίδου στην διδακτορική της διατριβή (2020) με τίτλο *«Η οικογένεια στα σχολικά εγχειρίδια των Κειμένων Λογοτεχνίας του Γυμνασίου: Χριστιανικοπαιδαγωγική Θεώρηση»* μελετά τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται τα προβλήματα της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας στα εγχειρίδια της Λογοτεχνίας του Γυμνασίου. Πρόκειται για την πρώτη εντελεχί έρευνα που μελετά την οικογένεια στα εγχειρίδια των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Σκοπός της διατριβής είναι η ανάλυση της έννοιας της οικογένειας στα εγχειρίδια και η μελέτη των σύγχρονων προβλημάτων της οικογένειας.

Από την παραπάνω σύντομη επισκόπηση γύρω από την έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια, εξάγεται το συμπέρασμα ότι έχουν υπάρξει αρκετές έρευνες που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την οικογένεια. Ωστόσο, η περαιτέρω μελέτη του συγκεκριμένου θέματος κρίνεται απαραίτητη, γιατί μπορεί να δώσει σημαντικά αποτελέσματα για την εξέλιξη και τα προβλήματα της ελληνικής οικογένειας.

2.5 Λογοτεχνική εκπαίδευση

Η λογοτεχνία συνιστά ένα σύνθετο πολιτισμικό φαινόμενο, το οποίο χαρακτηρίζεται από την ιστορικότητα του συγγραφέα, του κειμένου και των αναγνωστών του, των εκπαιδευτικών και του μαθητικού κοινού. Καταλαμβάνει σημαντική θέση

στην ζωή του ατόμου, διότι δίνει τα εργαλεία που είναι απαραίτητα για την κατανόηση του κόσμου και τη συγκρότηση της υποκειμενικότητάς του. Η λογοτεχνία, συμβάλλει στη γενικότερη αγωγή του ανθρώπου και ιδιαίτερα του νέου και του μικρού παιδιού, διότι είναι φορέας κοινωνικών και πολιτισμικών αξιών (Κατσίκη-Γκίβαλου, 1995: 89-90).

Το μάθημα της Λογοτεχνίας υπήρξε πάντοτε το πεδίο συμβιβασμού μεταξύ της μελέτης της υψηλής λογοτεχνικής παράδοσης και της κατανόησης της καθημερινής πολιτισμικής εμπειρίας. Το σπουδαιότερο ζήτημα είναι η αντίληψη για την κουλτούρα και η ανάλυση κάθε εκπαιδευτικού σχεδιασμού οφείλει να τοποθετηθεί σ' αυτό το ζήτημα. Το μάθημα της λογοτεχνίας είναι ο καλύτερος καθρέφτης μιας κοινωνίας, καθώς συνιστά φορέα ορισμών και αντίληψης της κουλτούρας της κοινωνίας στην οποία διδάσκεται (Χοντολίδου, 2004: 39 - 45).

Ακόμη, η διδασκαλία της λογοτεχνίας καλλιεργεί τη δημιουργική φαντασία και την κριτική σκέψη, προκαλεί την αισθητική απόλαυση και την ευαισθητοποίηση των μαθητών μέσω ποικίλων δραστηριοτήτων. Οι δραστηριότητες οφείλουν να έχουν παιγνιώδη και δημιουργικό χαρακτήρα, ώστε να συντείνουν όχι μόνο στην κατανόηση αλλά και την απόλαυση των λογοτεχνικών έργων από την πλευρά των μαθητών. Στη διδασκαλία της λογοτεχνίας, τα λογοτεχνικά κείμενα δεν αποσκοπούν στην πληροφόρηση ή την απλή επικοινωνία και παροχή γνώσης. Ο δάσκαλος στοχεύει στο να κατορθώσουν οι μαθητές να απολαύσουν το κείμενο, να αισθανθούν συγκίνηση, να αφοσιωθούν σ' αυτό ή ακόμα και να «ταξιδέψουν» σε μια άλλη πραγματικότητα (Κατσίκη-Γκίβαλου, 2008: 30).

Το σχολείο συνιστά το κατεξοχήν αρμόδιο όργανο που πρέπει να ασχολείται με τις κοινωνικές εμπειρίες των νεαρών ατόμων, να τις αξιοποιεί και να τις συνυπολογίζει στη σύνταξη των Αναλυτικών Προγραμμάτων. Συνεπώς, οφείλει να μην είναι περιορισμένο στην καθαρά σχολαστική παράδοση, αλλά να επεκταθεί προς άλλα είδη γνώσης, έχοντας πρώτα αφουγκραστεί τη καθημερινή ζωή και τις απαιτήσεις της κοινωνίας (Φρυδάκη, 2003: 50).

Κεφάλαιο 3^ο

Έρευνα

Στο τρίτο κεφάλαιο, αναλύεται η μεθοδολογία της παρούσας εργασίας. Ειδικότερα, αναλύονται ο σκοπός της έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα, η ανάλυση περιεχομένου και οι επιμέρους κατηγορίες οικογενειακών σχέσεων.

3.1 Σκοπός– Στόχοι Έρευνας

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στο να καταγράψει τις αναφορές στην οικογένεια, όπως παρουσιάζονται στα σχολικά εγχειρίδια της Λογοτεχνίας στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου. Η οικογένεια είναι ένας θεσμός που υφίσταται σημαντικές αλλαγές και παρουσιάζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να καταγράψει τις αναφορές στην οικογένεια και τις οικογενειακές σχέσεις στα εγχειρίδια Λογοτεχνίας του Γυμνασίου, αλλά και να σχολιάσει τον τρόπο με τον οποίο η οικογένεια και οι οικογενειακές σχέσεις αποτυπώνονται στα εν χρήσει εγχειρίδια του Γυμνασίου.

Ως υπόθεση έρευνας ορίζεται ότι εφόσον όλα τα κείμενα λειτουργούν ως φορείς ιδεολογιών και αποτελούν βασικό μέσο για τη διαμόρφωση αντιλήψεων και στάσεων εκ μέρους των μαθητών, δύνανται να προβάλλουν και να φέρουν σε επαφή τον μαθητή με την αξία της οικογένειας, καθώς και τις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών της.

3.2 Ερευνητικά Ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας διαμορφώνονται ως εξής:

- Ποιες μορφές οικογένειας παρουσιάζονται στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Γυμνασίου;
- Ποια είναι η επικρατέστερη μορφή οικογένειας στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Γυμνασίου;
- Πως παρουσιάζεται η μητέρα και η σχέση μητέρας – παιδιού;
- Πως παρουσιάζεται ο πατέρας και η σχέση πατέρα – παιδιού;
- Πως παρουσιάζεται η σχέση γονέων και παιδιού;
- Πως παρουσιάζονται οι σχέσεις μεταξύ αδελφών;
- Πως παρουσιάζονται οι γιαγιάδες και οι παππούδες;
- Ποιο εγχειρίδιο δίνει περισσότερη έμφαση σε νέες μορφές οικογένειας;

3.3 Ανάλυση Περιεχομένου

Τα σχολικά εγχειρίδια μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμο ερευνητικό υλικό. Ο έλεγχος των σχολικών εγχειριδίων μπορεί να δώσει σημαντικά αποτελέσματα αναφορικά με την εξέλιξη, τα προβλήματα και τις προοπτικές της εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Μέσω του ελέγχου σχολικών εγχειριδίων, είναι δυνατός ο εντοπισμός των αδυναμιών των εγχειριδίων και η παρουσίαση προτάσεων και προσεγγίσεων για την επίτευξη των διδακτικών στόχων.

Η ερευνητική μέθοδος που αξιοποιήθηκε στην παρούσα εργασία είναι η μέθοδος της ανάλυσης του περιεχομένου (content analysis). Ειδικά, στην περίπτωση της οικογένειας, η ανάλυση περιεχομένου μπορεί να μας δώσει μία ξεκάθαρη εικόνα για την οικογένεια και τον τρόπο αντιμετώπισης της στα εγχειρίδια του Γυμνασίου. Η συγκεκριμένη μέθοδος κρίθηκε ως καταλληλότερη, λόγω του υλικού της έρευνας.

Σχετικά με την ιστορία της μεθόδου, η ανάλυση περιεχομένου αναπτύχθηκε για πρώτη φορά στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στο School of Journalism of Columbia στις ΗΠΑ και χρησιμοποιήθηκε ευρέως από τους Αμερικανούς κοινωνιολόγους κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου και του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Οι περισσότερες εφαρμογές της συγκεκριμένης μεθόδου βασίστηκαν στον τρόπο που την διατύπωσε ο Bernard Berelson το 1952. Ο Berelson υποστήριξε ότι τα χαρακτηριστικά αυτής της μεθόδου είναι η αντικειμενικότητα, η συστηματικότητα και η ποσοτικοποίηση του δεδηλωμένου περιεχομένου. Αρχικά, βέβαια, η ανάλυση περιεχομένου είχε περισσότερο ποσοτικό και εμπειρικό χαρακτήρα. Ωστόσο, το αίτημα για ποσοτικοποίηση των δεδομένων από τη συγκεκριμένη μέθοδο είχε ως αποτέλεσμα την άσκηση σοβαρής κριτικής (Berelson, 1952).

Οι επικριτές εστίαζαν στο γεγονός ότι η συχνότητα ορισμένων χαρακτηριστικών του κειμένου δεν σχετίζεται με τη σημαντικότητά τους και υποστήριζαν ότι, αντίθετα, οι παραλείψεις και οι αποσιωπήσεις μπορούν να αποδειχθούν εξαιρετικά σημαντικές. Κάτω από αυτή την επίδραση πρόβαλε η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου που προωθούσε την προσεκτική και με κοινωνική ευαισθησία μελέτη του κειμένου σε συνδυασμό με τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές συνθήκες. Η ποιοτική προσέγγιση εστιάζει και στα άρρητα δεδομένα του κειμένου επομένως οδηγεί σε πιο ασφαλή

συμπεράσματα. Η ανάλυση ενός κειμένου προϋποθέτει την μελέτη τόσο των δεδηλωμένων όσο και των λανθανουσών προθέσεων και αποχρώσεων ενός μηνύματος. Επιπλέον, η υιοθέτηση μιας συστηματικής διαδικασίας και η διαφάνειά της απέναντι σε άλλους ερευνητές εξασφαλίζει έναν υψηλό βαθμό αντικειμενικότητας (Μπονίδης, Χοντολίδου, 1997: 198).

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι τα σχολικά εγχειρίδια δεν μπορούν να ερευνηθούν απομονωμένα από τα κοινωνικά τους συγκείμενα αφού ως κοινωνικά προϊόντα είναι ντοκουμέντα της εποχής τους. Αποπνέουν το πνεύμα της εποχής στην οποία γράφτηκαν και αποτελούν καθρέφτη της γενικότερης κοινωνικής κατάστασης της συγκεκριμένης εποχής (Καψάλης, Χαραλάμπους, 2007: 323). Επιπλέον, η αλλαγή στην μορφή των σχολικών εγχειριδίων, τα οποία δεν αποτελούνται πλέον μόνο από το αφηγηματικό κείμενο, αλλά χρησιμοποιούν νέα πολυτροπικά μέσα, προβάλλει την ποιοτική ανάλυση λόγου ως καταλληλότερη της ποσοτικής προκειμένου να αναλυθούν επαρκώς και τα συγκείμενα, καθώς επίσης και άλλα μέσα πληροφόρησης που αυτά διαθέτουν (Gabrielsen, Blikstad & Tengberg, 2019: 1-32).

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ερευνητική μέθοδο είναι ο σαφής προσδιορισμός του συστήματος κατηγοριών, ο οποίος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανάλυση του υλικού. Οι κατηγορίες του περιεχομένου χρειάζεται να είναι εξαντλητικές, δηλαδή όλα όσα έχουν σχέση με τον βασικό στόχο της έρευνας να μπορούν να ταξινομηθούν σε μία από τις εξής κατηγορίες:

- Ανεξάρτητες, δηλαδή η ένταξη ενός ευρήματος σε μία κατηγορία να μην

μπορεί να επηρεάζει την ταξινόμηση και των υπόλοιπων ευρημάτων

- Αλληλοαποκλειόμενες, δηλαδή το κάθε θέμα να μην καταγράφεται σε περισσότερες από μία κατηγορίες

Συνοψίζοντας, η πορεία που ακολουθείται κατά τη διαδικασία εφαρμογής της ανάλυσης περιεχομένου, είναι η εξής: στην αρχή, καθορίζεται το θέμα της έρευνας και μελετώνται οι αντίστοιχες πηγές. Το δείγμα των πηγών είναι άμεσα συνυφασμένα με την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων. Στη συνέχεια, καθορίζονται οι μονάδες ανάλυσης και ακολουθεί η κατηγοριοποίηση του υλικού σε συγκεκριμένες κατηγορίες. Ο σωστός και προσεκτικός σχεδιασμός της κατηγοριοποίησης είναι ιδιαίτερα σημαντικός παράγοντας έτσι ώστε μια έρευνα να θεωρηθεί επιτυχημένη (Κανταρτζή, 2003: 141).

Αναφορικά με τις μονάδες ανάλυσης, οι οποίες συχνά χρησιμοποιούνται στην ανάλυση περιεχομένου, αυτές είναι οι λέξεις, οι προτάσεις, οι παράγραφοι και το θέμα (Berelson, 1952: 147). Εξάλλου, η σημασιολογική ανάλυση περιεχομένου εστιάζεται σε έννοιες, νοήματα ή θέματα χρησιμοποιώντας μία λέξη ή φράση ή τμήματα του λόγου που αντιστοιχούν σε μία ιδέα ή σε ένα θέμα. Επίσης σημαντικό εργαλείο στην έρευνά μας θα αποτελέσει και η παρατήρηση της «γλώσσας του πόνου», με ποιο τρόπο δηλαδή οι ήρωες εκφράζουν τα συναισθήματα του πόνου τους εξαιτίας των προβληματικών καταστάσεων που βιώνουν στο εσωτερικό της οικογένειας (Παπαδοπούλου, 2019: 27).

3.4 Επιμέρους Κατηγορίες Διαπροσωπικών Σχέσεων

Από την ανάλυση του περιεχομένου στα τρία εγχειρίδια των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Γυμνασίου προέκυψαν τέσσερις κατηγορίες αναφορικά με τα είδη των διαπροσωπικών σχέσεων που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της οικογένειας.

Η πρώτη κατηγορία που προέκυψε από την ανάλυση περιεχομένου στα τρία τεύχη των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας αναφέρεται στις σχέσεις μητέρας – παιδιού. Σε αυτήν την κατηγορία συμπεριλήφθηκαν οι αναφορές, οι οποίες σχετίζονται με τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ μητέρας και παιδιού.

Η δεύτερη κατηγορία που προέκυψε από την ανάλυση περιεχομένου στα τρία τεύχη των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας αναφέρεται στις σχέσεις πατέρα – παιδιού. Στην κατηγορία αυτή συμπεριλήφθηκαν οι αναφορές από τα λογοτεχνικά κείμενα, στις οποίες κυρίαρχο στοιχείο είναι οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ πατέρα και παιδιού.

Η τρίτη κατηγορία που προέκυψε από την ανάλυση περιεχομένου στα τρία τεύχη των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας αναφέρεται στις σχέσεις γονέων - παιδιών. Στην κατηγορία αυτή, συμπεριλαμβάνονται όλες οι αναφορές που σχετίζονται με τις κυρίαρχες μορφές οικογένειας που παρουσιάζονται στα εγχειρίδια της Λογοτεχνίας του Γυμνασίου.

Η τέταρτη κατηγορία που σχηματίστηκε είναι οι σχέσεις παππούδων - γιαγιάδων με τα εγγόνια τους. Στην συγκεκριμένη ενότητα, εξετάστηκαν γενικά οι αναφορές

σχετικά με τους προγόνους μέσα στην οικογένεια. Στην κατηγορία αυτή καταχωρήθηκαν οι αναφορές από τα λογοτεχνικά κείμενα που σχετίζονται με τις σχέσεις που αναπτύσσονται είτε μεταξύ γιαγιάς και εγγονών είτε μεταξύ παππού και εγγονών.

Τέλος, δεν εντοπίστηκαν αξιόλογες αναφορές στα ορφανά παιδιά, τις σχέσεις μεταξύ αδελφών και τις ομόφυλες οικογένειες. Ως εκ τούτου, δεν είναι εφικτό να σχηματιστεί ξεχωριστή κατηγορία για τις παραπάνω μορφές οικογένειας και οικογενειακές σχέσεις.

Ορισμένα κείμενα μπορεί να θεωρηθούν ότι ανήκουν σε παραπάνω από μία κατηγορίες. Για τον λόγο αυτό, τα κείμενα θα τοποθετούνται στην κατηγορία στην οποία είναι πιο έντονη η αναφορά.

3.5 Περιγραφή έρευνας

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης περιεχομένου που εφαρμόστηκε στα εγχειρίδια της Λογοτεχνίας παρουσιάζονται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 4. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται ανά εγχειρίδιο. Αντίστοιχα, οι αναφορές στην οικογένεια και στις οικογενειακές σχέσεις χωρίζονται σε άμεσες και έμμεσες αναφορές. Ο διαχωρισμός αυτός οφείλεται στην δομή των εγχειριδίων. Τα εγχειρίδια των Α' και Β' Γυμνασίου περιέχουν διακριτή θεματική ενότητα για την οικογένεια και τις οικογενειακές σχέσεις. Αντίθετα, το εγχειρίδιο της Γ' Γυμνασίου δεν περιέχει τέτοια ενότητα. Ως εκ τούτου, ήταν απαραίτητο να εξεταστεί η παρουσίαση της οικογένειας και των οικογενειακών σχέσεων τόσο στις σχετικές ενότητες όσο και στα υπόλοιπες ενότητες των εγχειριδίων. Αντίθετα, λόγω της διαφορετικής δομής

του εγχειριδίου της Γ' Γυμνασίου, μελετήθηκαν μόνο οι έμμεσες αναφορές στην οικογένεια, καθώς σχετική ενότητα δεν υφίσταται στο εγχειρίδιο.

Μετά τον διαχωρισμό άμεσων και έμμεσων αναφορών στις διαπροσωπικές σχέσεις στο εσωτερικό της οικογένειας, οι σχετικές αναφορές αναλύθηκαν ποιοτικά, ενώ τα σχετικά δεδομένα ποσοτικοποιήθηκαν και ομαδοποιήθηκαν σε συγκεντρωτικούς πίνακες. Οι σχετικοί πίνακες παρουσιάζονται στο τέλος κάθε υποκεφαλαίου που αναφέρεται στο εκάστοτε εγχειρίδιο.

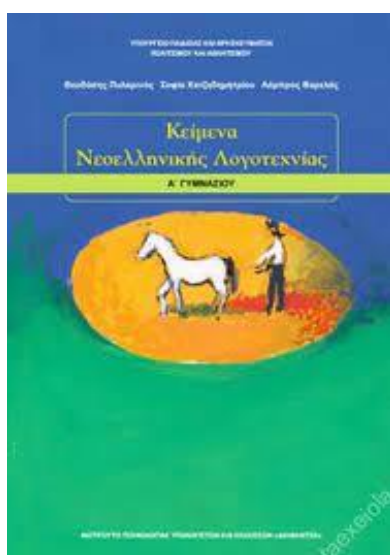
Κεφάλαιο 4^ο

Υλικό έρευνας

Σκοπός του τέταρτου κεφαλαίου είναι η παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών των εγχειριδίων των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο. Ειδικότερα, αναλύονται τα περιεχόμενα των εγχειριδίων και οι θεματικές ενότητες που περιλαμβάνονται.

4.1 Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α' Γυμνασίου

Το εγχειρίδιο της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για την Α' Γυμνασίου κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 2007. Το εγχειρίδιο έχει γραφεί από τους Θεοδόση Πυλαρινό, Σοφία Χατζηδημητρίου και Λάμπρο Βαρελά, ενώ κριτές - αξιολογητές του βιβλίου ήταν οι Γρηγόριος Πασχαλίδης, Ελευθέριος Καριάτογλου και Χρυσούλα Δελή.

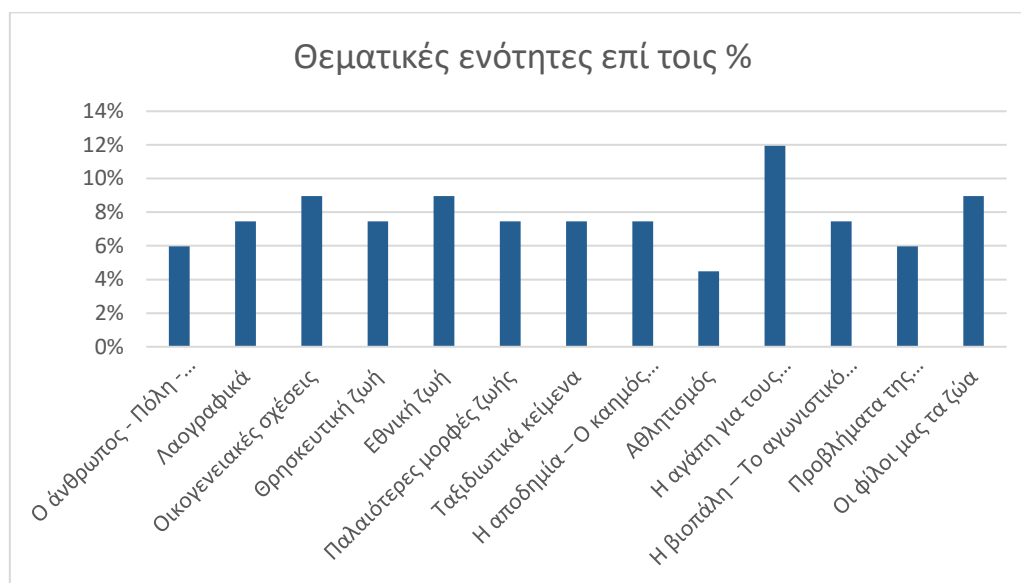
*Το εγχειρίδιο της Λογοτεχνίας με τίτλο
«Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α' Γυμνασίου».
Πηγή εικόνας: google.com*

Το εγχειρίδιο περιλαμβάνει 67 κείμενα προς ανάλυση, τα οποία χωρίζονται σε 13 θεματικές ενότητες ποικίλης θεματολογίας. Ο παρακάτω πίνακας καταγράφει τον αριθμό κειμένων που αντιστοιχούν σε κάθε θεματική ενότητα:

Θεματικές Ενότητες	Κείμενα	Επί τοις % του περιεχομένου του βιβλίου
Ο άνθρωπος - Πόλη - Ύπαιθρος	4	6%
Λαογραφικά	5	7%
Οικογενειακές σχέσεις	6	9%
Θρησκευτική ζωή	5	7%
Εθνική ζωή	6	9%
Παλαιότερες μορφές ζωής	5	7%
Ταξιδιωτικά κείμενα	5	7%
Η αποδημία – Ο καημός της ξενιτιάς – Ο ελληνισμός έξω από τα σύνορα – Τα μικρασιατικά – Οι πρόσφυγες	5	7%
Αθλητισμός	3	4%
Η αγάπη για τους συνανθρώπους μας – Οι φιλικοί δεσμοί – Η αγάπη	8	12%
Η βιοπάλη – Το αγωνιστικό πνεύμα του ανθρώπου	5	7%
Προβλήματα της σύγχρονης ζωής	4	6%
Οι φίλοι μας τα ζώα	6	9%
ΣΥΝΟΛΟ	67	100%

Πίνακας 1: Οι θεματικές κατηγορίες στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α' Γυμνασίου. Πηγή: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α' Γυμνασίου

Ο παραπάνω πίνακας αποτυπώνεται στο παρακάτω γράφημα:

Γράφημα 1: Οι θεματικές ενότητες στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α' Γυμνασίου. Πηγή: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α' Γυμνασίου

Το εγχειρίδιο περιλαμβάνει 44 πεζά κείμενα και 23 ποιήματα. Από τα 67 κείμενα προς ανάλυση, 60 προέρχονται από Έλληνες συγγραφείς και 7 από ξένους.

Ειδικά, στο ζήτημα της οικογένειας αφιερώνεται ειδική ενότητα με τον τίτλο «Οικογενειακές σχέσεις» (Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007: 36 – 52).

4.2 Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Γυμνασίου

Το εγχειρίδιο της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για την Β' Γυμνασίου κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 2007 . Το εγχειρίδιο έχει γραφεί από τους Ευριπίδη Γαραντούδη, Σοφία Χατζηδημητρίου και Θεοδώρα Μέντη, ενώ κριτές - αξιολογητές του βιβλίου ήταν οι Δημήτριος Σουλιώτης, Βασίλειος Τσιλιμίγκρας και Γεώργιος Ελευθερόπουλος.

Το εγχειρίδιο της Λογοτεχνίας με τίτλο «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Γυμνασίου».
Πηγή εικόνας: google.com

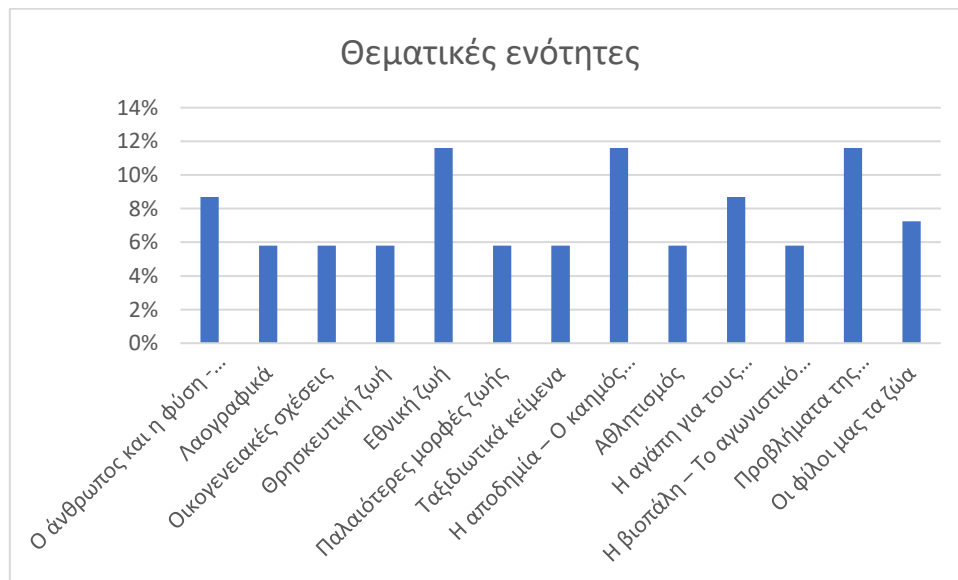
Το εγχειρίδιο περιλαμβάνει 69 κείμενα προς ανάλυση, τα οποία χωρίζονται σε 13 θεματικές ενότητες ποικίλης θεματολογίας. Ο παρακάτω πίνακας καταγράφει τον αριθμό κειμένων που αντιστοιχούν σε κάθε θεματική ενότητα:

Θεματικές Ενότητες	Κείμενα	Επί τοις % του περιεχομένου του βιβλίου
Ο άνθρωπος και η φύση - Πόλη - Ύπαιθρος	6	9%
Λαογραφικά	4	6%
Οικογενειακές σχέσεις	4	6%

Θρησκευτική ζωή	4	6%
Εθνική ζωή	8	12%
Παλαιότερες μορφές ζωής	4	6%
Ταξιδιωτικά κείμενα	4	6%
Η αποδημία – Ο καημός της ξενιτιάς – Ο ελληνισμός έξω από τα σύνορα – Τα μικρασιατικά – Οι πρόσφυγες	8	12%
Αθλητισμός	4	6%
Η αγάπη για τους συνανθρώπους μας – Οι φιλικοί δεσμοί – Η αγάπη	6	9%
Η βιοπάλη – Το αγωνιστικό πνεύμα του ανθρώπου	4	6%
Προβλήματα της σύγχρονης ζωής	8	12%
Οι φίλοι μας τα ζώα	5	7%
ΣΥΝΟΛΟ	69	100%

Πίνακας 3: Οι θεματικές κατηγορίες στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Γυμνασίου. Πηγή: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Γυμνασίου

Ο παραπάνω πίνακας αποτυπώνεται στο παρακάτω γράφημα:

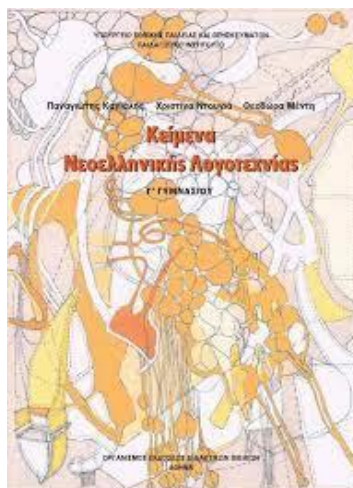
Γράφημα 3: Οι θεματικές ενότητες στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Γυμνασίου. Πηγή: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Γυμνασίου

Το εγχειρίδιο περιλαμβάνει 38 πεζά κείμενα και 31 ποιήματα. Από τα 69 κείμενα προς ανάλυση, τα 54 προέρχονται από Έλληνες συγγραφείς, ενώ τα 15 από ξένους.

Ειδικά, στο ζήτημα της οικογένειας αφιερώνεται ειδική ενότητα με τον τίτλο «Οικογενειακές σχέσεις» (Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 42 – 56).

4.3 Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' Γυμνασίου

Το εγχειρίδιο της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για την Γ' Γυμνασίου κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 2007. Το εγχειρίδιο έχει γραφεί από τους Παναγιώτη Καγιαλή, Χριστίνα Ντουνιά και Θεοδώρα Μέντη, ενώ κριτές - αξιολογητές του βιβλίου ήταν οι Έλλη Φιλοκύπρου, Ελευθέριος Καριάτογλου και Χρυσούλα Δελή.

*Το εγχειρίδιο της Λογοτεχνίας με τίτλο
«Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' Γυμνασίου».
Πηγή εικόνας: google.com*

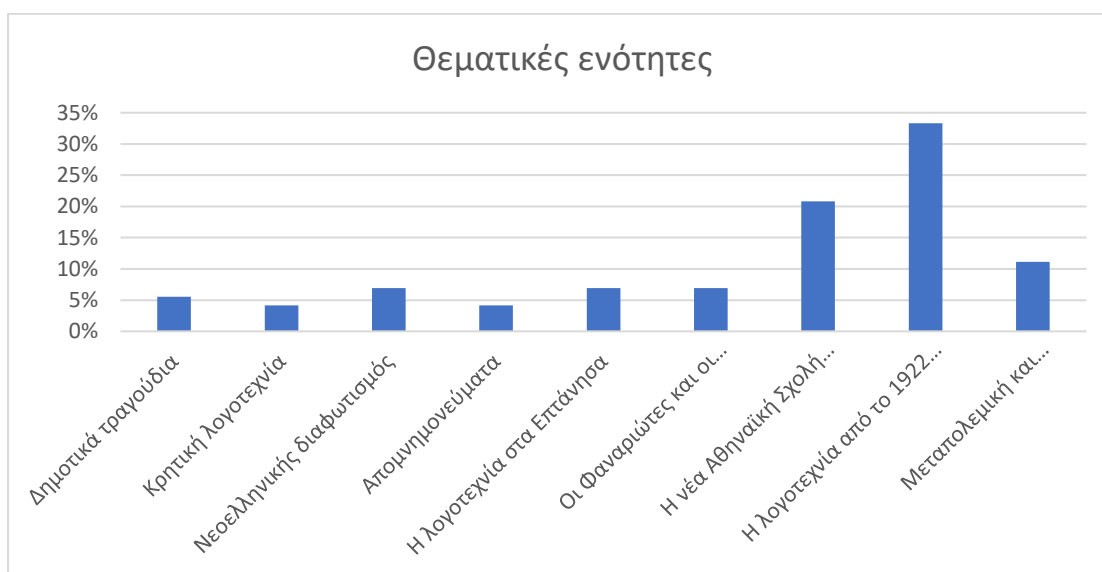
Το εγχειρίδιο περιλαμβάνει 72 κείμενα προς ανάλυση, τα οποία χωρίζονται σε 9 θεματικές ενότητες με βάση την ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Ο

παρακάτω πίνακας καταγράφει τον αριθμό κειμένων που αντιστοιχούν σε κάθε θεματική ενότητα:

Θεματικές Ενότητες	Κείμενα	Επί τοις % του περιεχομένου του βιβλίου
Δημοτικά τραγούδια	4	6%
Κρητική λογοτεχνία	3	4%
Νεοελληνικής διαφωτισμός	5	7%
Απομνημονεύματα	3	4%
Η λογοτεχνία στα Επτάνησα	5	7%
Οι Φαναριώτες και οι Ρομαντικοί των Αθηνών	5	7%
Η νέα Αθηναϊκή Σχολή (1880-1922)	15	21%
Η λογοτεχνία από το 1922 ως το 1945	24	33%
Μεταπολεμική και σύγχρονη λογοτεχνία	8	11%
ΣΥΝΟΛΟ	72	6%

Πίνακας 5: Οι θεματικές κατηγορίες στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' Γυμνασίου. Πηγή εικόνας: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' Γυμνασίου

Ο παραπάνω πίνακας αποτυπώνεται στο παρακάτω γράφημα:

Γράφημα 6: Οι θεματικές ενότητες στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' Γυμνασίου. Πηγή: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' Γυμνασίου

Από τα 72 κείμενα προς ανάλυση, 27 είναι πεζά κείμενα, ενώ 45 ποιήματα. Αντίστοιχα, 66 προέρχονται από Έλληνες συγγραφείς, ενώ 5 από ξένους.

Κεφάλαιο 5^ο

Ποιοτική και ποσοτική ανάλυση περιεχομένου στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Σκοπός του πέμπτου κεφαλαίου είναι η ανάλυση των αποτελεσμάτων της ανάλυσης περιεχομένου που εφαρμόστηκε στα εγχειρίδια των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο. Το κεφάλαιο διαρθρώνεται σε τρία υποκεφάλαια με καθένα να εστιάζει στο εγχειρίδιο της αντίστοιχης τάξης. Κάθε υποκεφάλαιο εξετάζει τις άμεσες και τις έμμεσες αναφορές που περιλαμβάνονται στα κείμενα άλλων ενοτήτων. Επισημαίνεται ότι ως άμεσες αναφορές στην οικογένεια θεωρούνται τα κείμενα που περιλαμβάνονται στην ενότητα «Οικογενειακές σχέσεις», ενώ έμμεσες θεωρούνται οι αναφορές που εντοπίζονται σε κείμενα των υπόλοιπων ενοτήτων.

5.1 Ποιοτική και Ποσοτική Ανάλυση στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α' Γυμνασίου

Η ανάλυση περιεχομένου εντόπισε 19 αναφορές στην οικογένεια. Η ενότητα «Οικογενειακές σχέσεις» περιλαμβάνει 6 κείμενα προς ανάλυση και τα κείμενα της συγκεκριμένης ενότητας συνιστούν τις άμεσες αναφορές στην οικογένεια. Αντίστοιχα, τα υπόλοιπα 12 κείμενα που εντοπίστηκαν συνιστούν έμμεσες αναφορές στην οικογένεια.

5.1.1 Άμεσες αναφορές

Όπως αναφέρεται παραπάνω, άμεσες αναφορές στην οικογένεια συνιστούν τα κείμενα της ενότητας του σχολικού εγχειριδίου με τίτλο «Οικογενειακές σχέσεις». Η σχετική ενότητα περιλαμβάνει 6 κείμενα, 2 ποιήματα και 4 πεζά. Τα κείμενα που εντοπίστηκαν είναι τα εξής:

1. «Της μάνας μου», Άγγελος Σικελιανός (ποίημα)
2. «Η εορτή του πατρός μου», Εμμανουήλ Ροΐδης (πεζογράφημα)
3. «Το στέρνο παραμύθι», Λάμπρος Πορφύρας (ποίημα)
4. «Ο παππούς και το εγγονάκι», Λέων Τολστόι (πεζογράφημα)
5. «Νινετ», Ζωρζ Σαρή (πεζογράφημα)
6. «Τα πράγματα στρώνουν περισσότερο», Τούλα Τίγκα (πεζογράφημα)

Από τα παραπάνω, 1 είναι ποίημα και τα υπόλοιπα 5 πεζογραφήματα. Μόνο 1 προέρχεται από ξένο συγγραφέα και τα υπόλοιπα 5 από Έλληνες συγγραφείς.

Αναφορικά με την πρώτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση μητέρας και παιδιού, εντοπίστηκαν οι παρακάτω αναφορές.

Αρχικά, στο ποίημα του Άγγελου Σικελιανού, συναντάται το διαχρονικό πρότυπο της στοργικής μητέρας που στέκει στο πλευρό του νεογέννητου γιου της από την πρώτη στιγμή της γέννησής του:

Ω μάνα μου, εφταπάρθενη

*«Μάνα, φωτιά με βύζαζες
κι είναι η καρδιά μου αστέρι;*
(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς., 2007: 36)

Αναφορικά με την δεύτερη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση πατέρα και παιδιού, επισημαίνεται ότι στην σχετική ενότητα του εγχειριδίου δεν δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στον πατέρα. Μεμονωμένη αναφορά είναι το διήγημα του Εμμανουήλ Ροΐδη με τίτλο «Η εορτή του πατρός μου», όπου ο συγγραφέας εξιστορεί ένα αστείο περιστατικό από την ονομαστική εορτή του πατέρα του τονίζοντας την αυστηρότητα και το κύρος του πατέρα μέσα στην οικογένεια. Η απόμακρη συμπεριφορά του πατέρα αναστατώνει τον μικρό γιο που προσπαθεί να βρει έναν τρόπο να προσεγγίσει τον αυστηρό πατέρα του:

Η αλήθεια είναι ότι τον πατέρα μου τον σέβομαι και κάπως τον φοβούμαι, διότι είναι άνθρωπος σοβαρός, ολιγόλογος και δεν μου δίνει πολύ θάρρος, δύσκολον όμως μου είναι να θεωρήσω ως μέγα κατόρθωμά του και το ότι ονομάζεται Γιάννης.

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007: 38)

Αναφορικά με την τρίτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση γονέων και παιδιών, συναντούμε την στοργική σχέση μεταξύ γονέων και παιδιών με έμφαση στον ρόλο της μητέρας.

Αρχικά, στο κείμενο «Νινέτ», παρουσιάζεται η υγιής σχέση μεταξύ μητέρας και κόρης, καθώς και η προσπάθεια της μητέρας να αποδεχθεί τον εγκλεισμό της κόρης της σε ιδιωτικό σχολείο. Η μητέρα δυσκολεύεται να αποδεχθεί αυτήν την

απόφαση και προσπαθεί να συμφιλιωθεί με τον επικείμενο αποχωρισμό, ενώ η μικρή Νινέτ στέκεται στο πλευρό της μητέρας της.

— Όχι, Προσπέρ, δεν είναι το ίδιο. Εμένα κανένας δε με ξεφορτώθηκε. Η μητέρα, ο Πολ μ' έστειλαν στο Παρίσι, γιατί στο Σαιν Λουί δεν υπήρχε λύκειο... Αναγκαστικά, όπως όλα τα παιδιά των αποίκων, έπρεπε να πάω στη Γαλλία. Όμως το Νινετάκι μου μπορούσε να συνεχίσει στην Αθήνα το σχολείο του. Η απόφασή μου να την διώξω — δική μου ήταν η απόφαση— βαραίνει την καρδιά μου, με απελίζει...

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007: 45)

Αντίθετα, στο κείμενο της Τούλας Τίγκα, συναντάται το πρότυπο μία σύγχρονης οικογένειας που προκύπτει από τον δεύτερο γάμο δύο ανθρώπων. Από την μια πλευρά, η μητέρα προσπαθεί να προστατέψει την σχέση με την βιολογική κόρη της, να δομήσει μία νέα σχέση με την νέα, θετή κόρη της και τον δεύτερο σύζυγό της, αλλά και να διαχειριστεί την καχύποπτη συμπεριφορά συγγενών του προηγούμενου γάμου:

Για τη μαμά βέβαια ήταν πολύ πιο πολύπλοκα τα πράγματα και αρκετές φορές έπιανα στο ύφος της την αγωνία της — μήπως ζηλεύω εγώ; μήπως νιώθει ξένη η Αγγελική; μήπως κακοκαρδίζει το Λάμπρο; κι ένα σωρό άλλα απλά, καθημερινά πράγματα, που ευτυχώς, όμως, μπορούσε να τα συζητάει με το Λάμπρο και να βρίσκει κάποιο τρόπο για να τ' αντιμετωπίσει. ...

[...]

Η μαμά και ο Λάμπρος μάς παρακολουθούσαν από μακριά, ήρεμα, όπως έδειχναν, αλλά, όπως μου είπε αργότερα η μαμά, όλο αγωνία για το πώς θα τα πηγαίναμε οι δυο μας.

[...]

Έτσι, πήγαιναν όλα καλά μέσα στο σπίτι μας. Ησύχασε και ο θεός Απόστολος, πως δεν είχε φτάσει η συντέλεια του κόσμου με το δεύτερο γάμο της μαμάς (Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007: 49)

Τέλος, αναφορικά με την τέταρτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με τον ρόλο του παππού και της γιαγιάς στην οικογένεια, στα κείμενα της υπό εξέταση ενότητας, απαντώνται μόνο δύο αναφορές: μία στον παππού και μία στην γιαγιά.

Αρχικά, στο ποίημα του Λάμπρου Πορφύρα, ο ποιητής πενθεί για την νεκρή γιαγιά του και εκφράζει ρητά την αγάπη του για την άρτι αποβιώσασα γιαγιά του. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ποιητής αντιμετωπίζει την νεκρή γιαγιά ως δεύτερη μητέρα και θρηνεί με βουβό τρόπο για τον θάνατό της.

*Κανείς για της γιαγιάς μου την αγάπη,
δε σκότωσε το Δράκο ή τον Αράπη,
και να της φέρει αθάνατο νερό.*

*Η μάνα μου είχε γονατίσει κάτου·
μ' απάνω —μια φορά κι έναν καιρό—
ο Αρχάγγελος χτυπούσε τα φτερά του.*

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007: 41)

Αντίθετα, στο παραμύθι του Λέοντος Τολστόι, συναντάται η μορφή του παραμελημένου και ηλικιωμένου παππού που βιώνει την κακή συμπεριφορά του γιου και της νύφης του. Ο μικρός Μίσα αισθάνεται αγάπη και συμπόνια για τον αδύναμο παππού του και ζητάει με έναν απροσδόκητο τρόπο καλύτερες συνθήκες διαβίωσης για τον αγαπημένο παππού του.

Ο παππούς είχε γεράσει πολύ. Τα πόδια του δεν τον πήγαιναν, τα μάτια του δεν έβλεπαν, τ' αυτιά του δεν άκουγαν. ... Ο άντρας κι η γυναίκα του κοιτάχτηκαν και

δάκρυσαν. Νιώσανε ντροπή που είχαν προσβάλει τον παππού. Κι από τότε τον βάλανε να τρώει μαζί τους στο τραπέζι και τον πρόσεχαν όπως πρέπει.
(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007: 43)

5.1.2 Έμμεσες αναφορές

Ως έμμεσες αναφορές θεωρούνται όλες οι αναφορές στην οικογένεια που απαντώνται σε κείμενα που δεν συμπεριλαμβάνονται στην ενότητα «Οικογενειακές σχέσεις». Τα κείμενα αυτά είναι τα εξής:

1. «Υπνε μου κι επαρέ μου το» (δημοτικό τραγούδι)
2. «Δεισις», Κωνσταντίνος Καβάφης (ποίημα)
3. «Η Έξοδο», Γιάννης Βλαχογιάννης (ποίημα)
4. «Η Νέα Παιδαγωγική», Νίκος Καζαντζάκης (πεζογράφημα)
5. «Η ζωή στη Σύμη», Ευγενία Φακίνου (πεζογράφημα)
6. «Ο Σαρλό και το αθάνατο νερό», Ντίνος Δημόπουλος (πεζογράφημα)
7. «Ταξίδι χωρίς επιστροφή», Διδώ Σωτηρίου (πεζογράφημα)
8. «Ο δρόμος για τον Παράδεισο είναι μακρύς», Μαρούλα Κλιάφα (πεζογράφημα)
9. «Τα κόκκινα λουστρίνια», Ειρήνη Μάρρα (πεζογράφημα)
10. «Ο φτωχός και τα γρόσια», Λαϊκό παραμύθι
11. «Το παιδί με τα σπέρτα», Νικηφόρος Βρεττάκος (ποίημα)
12. «Ο Βανκας», Άντον Τσέχοφ (πεζογράφημα)
13. «Όπως τα βλέπει κανείς», Ελένη Σαραντίτη (πεζογράφημα)
14. «Το μνήμα της μάνας», Ανδρέας Καρκαβίτσας (πεζογράφημα)

Από τα παραπάνω, μόνο 1 είναι δημοτικό τραγούδι, μόνο 1 είναι ποίημα και τα υπόλοιπα 12 είναι πεζογραφήματα. Μόνο 1 προέρχεται από ξένο συγγραφέα, ενώ τα υπόλοιπα 13 από Έλληνες.

Αναφορικά με την πρώτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση μητέρας και παιδιού, οι έμμεσες αναφορές παρουσιάζονται παρακάτω.

Αρχικά, στο νανούρισμα «Ύπνε μου κι επαρέ μου το» διαφαίνεται η μητρική αγάπη προς το νεογέννητο παιδί. Η μητέρα νανουρίζει το παιδί και λειτουργεί ως προστάτιδα της νεογέννητης κόρης. Πρόκειται για χαρακτηριστική ένδειξη της μητρικής στοργής προς το νεογέννητο βρέφος.

Ύπνε μου κι επαρέ μου το, ύπνε νανούρισέ το

[...]

*Νάνι τη την κορούλα μου, την ακριβή μου κόρη
που μου τη λουαριάζουσι γιατροί και δικηγόροι.*

[...]

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007: 27)

Ακόμη, στο ποίημα του Καβάφη «Δέησις», η μητέρα θρηνεί για τον χαμό του ναυτικού γιου της. Η μητέρα απευθύνεται προς την Παναγία αναζητώντας παρηγοριά για την τραγική απώλεια του γιου της. Η Παναγία στο ποίημα εμφανίζεται ως δεύτερη μητέρα που παρηγορεί την θρηνούσα μητέρα.

Η μάνα του, ανήξερη, πηαίνει κι ανάφτει

[...]

στην Παναγία μπροστά ένα υψηλό κερι

[...]

η εικόν ακούει, σοβαρή και λυπημένη,
(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007: 56)

Έπειτα, στο διήγημα του Γιάννη Βλαχογιάννη «Η έξοδο», η χήρα μητέρα προσπαθεί να προστατέψει την μικρή άρρωστη κόρη της από την εκδικητική μανία των Τούρκων. Η μητέρα πουλάει τα ρούχα του νεκρού άντρα της, για να εξασφαλίσει τα προς το ζην για την μικρή άρρωστη Άνθη.

*Η χήρα στα τυφλά ψηλαφώντας ηύρε το δέμα με τα ρούχα τ' άχαρα του μακαρίτη
ανδρός της.*

[...]

Έρημη η χήρα, έρημη με την Ανθή την κόρη της, εφτά χρονώ μικρούλα κι άρρωστη

[...]

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007: 74)

Ακόμη, στο απόσπασμα του Ντίνου Δημόπουλου «Ο Σαρλό και το αθάνατο νερό», η μητέρα παραθερίζει στην ελληνική επαρχία με τον μικρό γιο της ετοιμάζοντας τον για την πρώτη του έξοδο στο σινεμά της περιοχής. Η μητέρα σιδερώνει τα ρούχα του γιου της και χαίρεται για την σταδιακή ενηλικίωση του παιδιού της.

*Το 'πε αποβραδís στη μάνα του πως αύριο, Δευτέρα, είναι καλεσμένος του κυρίου τελώ-
νη να πάνε στην Άρτα, στον κινηματογράφο, να δούνε τον Μπουκ-Τζόνες κι η μάνα του
όλο το πρωί τον ετοιμάζε. Του σιδέρωνε τα ναυτικά του, του γυάλισε τα παπούτσια, του
μαντάρισε τις ριγέ του τις κάλτσες*

[...]

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007: 103)

Επίσης, στο απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Διδούς Σωτηρίου «Ταξίδι χωρίς επιστροφή», η μητέρα αποχαιρετά τον γιο της λίγο πριν την επικείμενη στρατολόγησή του για το μικρασιατικό μέτωπο. Ο νεαρός αποχαιρετά με δάκρυα την μητέρα και δυσκολεύεται σ' αυτόν τον τραγικό αποχαιρετισμό.

Έσκυψα στ' αυτή της μητέρας και της είπα:

— *Μανούλα, πάμε έξω.*

[...]

— *Μανούλα, της είπα, μην ξεχάσεις. Όταν χρειαστεί με το πρώτο βαπόρι, με το πρώτο καΐκι... Ακούς;*

[...]

— *Θα ζαναδώ τη μητέρα μου;*

[...]

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007: 137-138)

Ακόμη, στο ποίημα του Νικηφόρου Βρεττάκου «Το παιδί με τα σπύρτα», η μητέρα καμαρώνει για το παιδί της και συγκινείται με την ωριμότητα του να πάρει την ζωή στα χέρια του.

Το παιδί της μεγάλωσε. Έκλεισε σήμερα

τα έξι του χρόνια. Το χτένισε όμορφα.

Δε θα 'χει πια ανάγκη.

[...]

Κοιτάζει η μητέρα του δεξιά της

«Ας μπορούσεν ανάβοντας το παιδί μου ένα

σπύρτονα φωτίσει τον κόσμο»

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007:188)

Τέλος, στο απόσπασμα από το μυθιστόρημα του Ανδρέα Καρκαβίτσα «Το μήνιμα της μάνας», η μάνα είναι ένα ζώο. Πρόκειται για μια αλληγορία για τον θάνατο της

μητέρας και την προσπάθεια των ζώων-παιδιών να συνεχίσουν την ζωή τους μετά από αυτήν την απώλεια.

Πάρομε τη γαϊδουρίτσα. Έχει και το πουλαράκι της και δεν κάνει να μείνει έξω.

[...]

ξαφνα βλέπει τη γαϊδουρίτσα του Τσιρίμπαση με το πουλαράκι της.

[...]

Ο λύκος άρχισε να φέρνει γύρους τη γαϊδουρίτσα, όλο και στενότερους γύρους, να της δείχνει τα δόντια του. Εκείνη στάθηκε απελπισμένη. Έτρεμε ολόκληρη· αδύνατο να φτάσει στ' άλο-γα. Ο λύκος έβαλε σημάδι το πουλαράκι και χύθηκε απάνω του. Μα τώρα ήρθε η σειρά της μάνας. Η γαϊδουρίτσα πήρε θάρρος και μπήκε ανάμεσα στο λύκο και το παιδί της. Με τα πίσω πόδια της άρχισε να κλοτσά και με το στήθος της να σπρώχνει το πουλαράκι της στην κουφάλα ενός έλατου. Μα εκείνο δεν τη βοηθούσε καθόλου· έτρεμε κι έστεκε ακίνητο. Πολλές φορές τέντωνε το κεφάλι του περίεργο να ιδεί τι γίνεται πίσω από τη μάνα του. Τέλος η γαϊδουρίτσα κατάφερε να βάλει μέσα το πουλαράκι, έκλεισε με το στήθος της την κουφάλα και με τα πίσω πόδια της έδινε κλοτσιές αδιάκοπα.

[...]

Η άμοιρη μάνα προστάτευε και με το αίμα της το παιδί της.

[...]

Όλοι το δέχτηκαν, έσκαψαν ένα λάκκο και την έθαψαν εκεί. Από τότε το μέρος εκείνο έμεινε να λέγεται «Το μνήμα της μάνας».

[...]

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007, σ. 217-218)

Αναφορικά με την δεύτερη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση πατέρα και παιδιού, οι σχετικές αναφορές συναντώνται στα παρακάτω κείμενα.

Αρχικά, στο απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Ευγενίας Φακίνου «Η ζωή στη Σύμη», παρουσιάζεται ο βιοπαλαιστής πατέρας που ζει σ' ένα ακριτικό νησί και γυρνάει κάθε μέρα κουρασμένος από την δουλειά του.

*Ο πατέρας και η μάνα μου κοιμούνται ψηλά ψηλά, σ' ένα κρεβάτι που ανεβαίνεις με δε-
καπέντε σκαλιά*

[...]

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007, σ. 100-102)

Ακόμη, στο λαϊκό παραμύθι «Ο φτωχός και τα γρόσια», ο φτωχός πατέρας προσπαθεί να εξασφαλίσει τα απαραίτητα για την οικογένειά του παίζοντας λύρα. Παρά την ένδεια της πολυμελούς οικογένειας, ο πατέρας αρνείται την προσφορά του πλούσιου και προτιμά την οικογενειακή θαλπωρή.

Ήταν ένας φτωχός με πολλά παιδιά και δούλευαν με τη γυναίκα του όλη μέρα. Κάθε βράδυ που ήταν κουρασμένοι, ήθελαν να φάνε το ψωμάκι τους ήσυχα κι αγαπημένα, κι έπειτα να πιάσει ο πατέρας τη λύρα του να χορεύουν τα παιδιά και να περνούν ζωή αγγελική.

[...]

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007:186)

Τέλος, στο απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Μαρίας Πυλιώτου «Λεωνή», ο πατέρας καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια για να διευκολύνει την καθημερινή ζωή της ανάπηρης Λεωνής που είναι καθηλωμένη σε καροτσάκι. Ο πατέρας της Λεωνής χαίρεται για την πρώτη έξοδο της κόρη του, ενώ προσλαμβάνει καθηγητές για να παραδίδουν ιδιαίτερα μαθήματα στην κόρη του που δεν είναι σε θέση να πηγαίνει στο σχολείο λόγω της αναπηρίας της.

Δικοί της και φίλοι δεν μπόρεσαν να κρύψουν τη χαρά τους.

[...]

Ο μπαμπάς τής έχει, εδώ και δυο χρόνια, προτείνει να φέρει καθηγητές στο σπίτι για να τη βοηθήσουν να καλύψει την ύλη του Λυκείου.

[...]

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007:196)

Αναφορικά με την τρίτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση γονέων και παιδιών, επισημαίνεται ότι παρουσιάζονται δύο πρότυπα: η στοργική και η αυστηρή σχέση.

Αρχικά, στο κείμενο του Νίκου Καζαντζάκη «Η νέα Παιδαγωγική», παρατηρούμε την προετοιμασία της οικογένειας για την πρώτη μέρα του παιδιού στο σχολείο. Η μητέρα εκφράζει έμπρακτα την ανησυχία της δίνοντας στον γιο της ένα κλωνάκι βασιλικό για να διαχειριστεί το άγχος της πρώτης μέρας στο σχολείο, ενώ ο πατέρας ενθαρρύνει το παιδί χαϊδεύοντάς το. Πρόκειται για μια ήσυχη οικογένεια που ενθαρρύνει το παιδί στην πρώτη μέρα του σχολείου.

*και με κρατούσε ο πατέρας μου από το χέρι. Η μητέρα μου είχε δώσει ένα κλωνί
βασιλικό να τον μυρίζομαι*

[...]

Ο πατέρας μου έσκυψε, άγγιξε τα μαλλιά μου, με χάδεψε

[...]

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007:92-93)

Ακόμη, στο κείμενο της Μαρούλας Κλιάφα «Ο δρόμος για τον παράδεισο είναι μακρύς», ο μετανάστης πατέρας προσπαθεί να εξασφαλίσει τον βιοπορισμό της οικογένειας του, ενώ η μητέρα έρχεται αντιμέτωπη με καθημερινά περιστατικά ρατσισμού στην πολυκατοικία. Τα παιδιά γίνονται αποδέκτες της έντασης που

εμφανίζεται στο εσωτερικό της οικογένειας και οι γονείς προσπαθούν να προστατέψουν τα παιδιά και να επαναφέρουν την ηρεμία στο σπίτι. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, συναντάται μία ολιγομελής πυρηνική οικογένεια μεταναστών που προσπαθεί να βιοποριστεί στο σκληρό περιβάλλον μίας ξένης χώρας.

Προ ημερών η μαμά συνάντησε στο ασανσέρ την κυρία που μένει ακριβώς από κάτω από το δικό μας διαμέρισμα. Την καλημέρισε και, όταν της είπε ποια είναι, η κυρία αυτή άρχισε να βρίζει τη μαμά

[...]

Η μαμά δε μίλησε καθόλου.

[...]

Ένας άλλος ένοικος συνάντησε στο διάδρομο τον αδερφό μου και τον αποκάλεσε βρομο-Αλβανό. Ο Σπύρος ήρθε στο σπίτι σε κακά χάλια. Τα έβαλε με τη μαμά. [...]

Όταν γύρισε ο μπαμπάς από τη δουλειά του

[...]

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007:144-145)

Τέλος, στο κείμενο «Τα κόκκινα λουστρίνια», συναντάται το πρότυπο της αυστηρής πυρηνικής οικογένειας. Η μητέρα και ο πατέρας είναι αυστηροί με την μικρή κόρη τους και ανησυχούν κάθε φορά που αυτή βγαίνει έξω. Πρόκειται για μία συντηρητική αυστηρή οικογένεια. Ωστόσο, δεν διευκρινίζεται εάν είναι πατριαρχική ή

Η κόρη του δασκάλου δεν έβγαινε σεργιάνι ταχτικά. Είχε μάνα αυστηρή και πατέρα σπουδαίο. Σαν έβγαινε όμως, όλοι την κοίταζαν·

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007: 160 - 162)

Αναφορικά με την τέταρτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση παππούδων/γιαγιάδων και παιδιών, εντοπίστηκαν οι παρακάτω αναφορές.

Αρχικά, στο διήγημα του Άντον Τσέχοφ «Ο Βάνκας» πραγματεύεται την σχέση ενός μικρού παιδιού και του παππού του. Το παιδί αναγκάζεται να στερηθεί τον παππού του και να ριχτεί στον σκληρό αγώνα της βιοπάλης. Ο Βάνκας αναπολεί στιγμές οικογενειακής θαλπωρής με τον παππού του, ο οποίος τον ανέθρεψε μετά τον θάνατο των γονιών του.

*της Πολυαγαπημένε μου παππού Κωσταντή Μακάριτς.
Σου γράφω γράμμα. Σου εύχομαι καλά Χριστούγεννα και
ο Θεός να σου δίνει όλα τα καλά. Δεν έχω πια ούτε
πατέρα ούτε μάνα, μονάχα εσύ μου απόμεινες.*

[...]

Αυτήν τη στιγμή, χωρίς άλλο, ο παππούς θα στέκεται μπροστά στην αυλόπορτα.

[...]

Σου γράφω τα βάσανά μου, παππού.

[...]

Ο παππούς σφύριζε, τριζοβολούσε ο πάγος στο μονοπάτι και ο Βάνκας τα άκουγε όλα και σφύριζε κι αυτός. Πολλές φορές ο παππούς, προτού κόψει το έλατο, κάπνιζε την πίπα του ή έπαιρνε πρέζα και όλο κορόιδευε το εγγονάκι που τουρτούριζε. Τα ελατάκια κουκουλωμένα με χιόνι, παγωμένα, καρτερούσαν ακίνητα: Ποιο έχει σειρά να πεθάνει;

(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007: 190-195)

Τέλος, στο κείμενο «Όπως τα βλέπει κανείς», παρουσιάζεται το πρότυπο της στοργικής γιαγιάς που στέκεται στο πλευρό όλης της οικογένειας. Η συγγραφέας θαυμάζει την γιαγιά και κατανοεί τις δυσκολίες που πέρασε στην ζωή της. Αντίστοιχα, η γιαγιά ανησυχεί για το μέλλον των εγγονιών της και στεναχωριέται κάθε φορά που τα εγγόνια

της δεν πετυχαίνουν αυτό που θέλουν. Επίσης, η γιαγιά κατανοεί τον καθημερινό αγώνα των γονέων να μεγαλώσουν τα εγγόνια της.

Όταν την άκουσε η γιαγιά, βγήκε από το παράσπιτο όπου καταγινόταν με την καθημερινή λάτρα.

[...]

Α, έχει περάσει του κόσμου τα βάσανα η γιαγιά μου, τα ζυπόλυτα πόδια της έχουν σημειώσει πόλεις και χωριά, έχουν ματώσει στα σύνορα του κόσμου. Τα δάκρυστά της θ' αρκούσαν να ποτίζεται ένας ολόκληρος τριανταφυλλόκηπος.

[...]

Εμείς άλλα σχεδιάζουμε, να, όπως να ξεπεταχτούν τα παιδιά, να στρώσει η κατάσταση για το γιο και τη νύφη μου, να πάρουν καλά εφόδια τ' αγγόνια μου, να 'χουμε και την υγεία μας, γιατί δε σας το κρύβω, παρακουράζονται τα παιδιά μου.

[...]

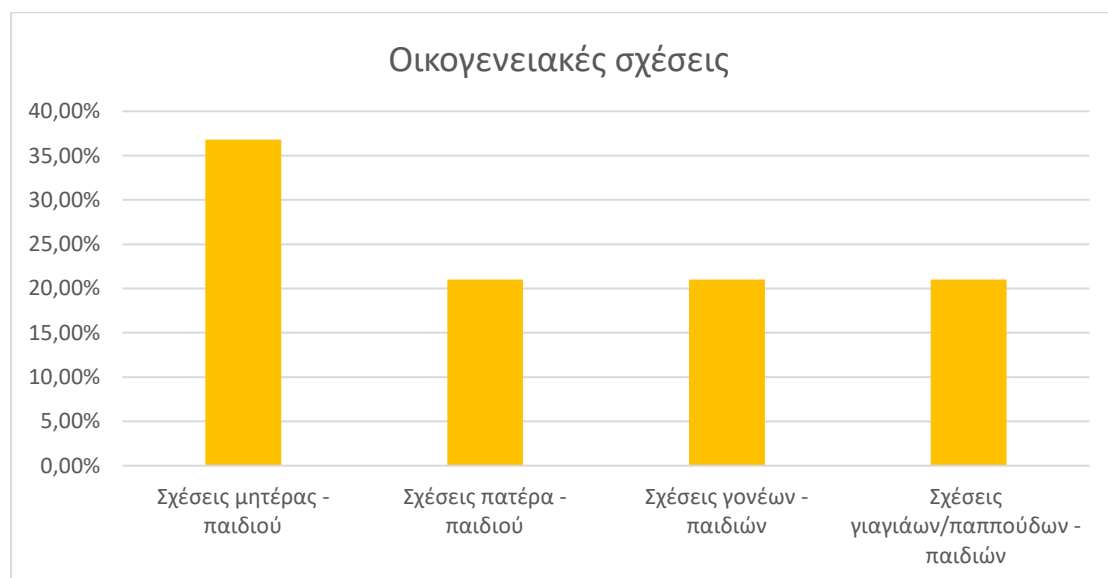
(Πυλαρινός, Χατζηδημητρίου & Βαρελάς, 2007:209-210)

Με βάση τα παραπάνω, οι άμεσες και έμμεσες αναφορές στην οικογένεια κατανέμονται στον παρακάτω πίνακα:

Διαπροσωπικές Σχέσεις	Άμεσες Αναφορές	Έμμεσες Αναφορές	Σύνολο	Σύνολο επί %
Σχέσεις μητέρας - παιδιού	1	6	7	36,8%
Σχέση πατέρα - παιδιού	1	3	4	21%
Σχέση γονέων - παιδιών	2	2	4	21%
Σχέσεις παππούδων/γιαγιάδων - παιδιών	2	2	4	21%
ΣΥΝΟΛΟ	6	13	19	100%

Πίνακας 2: Κατανομή των μορφών οικογένειας και των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των μελών της οικογένειας στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Α' Γυμνασίου.
 Πηγή: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α' Γυμνασίου

Αντίστοιχα, ο παραπάνω πίνακας συνοψίζεται στο παρακάτω γράφημα.

Γράφημα 2: Οικογενειακές σχέσεις στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α' Γυμνασίου. Πηγή: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α' Γυμνασίου

Ο παραπάνω πίνακας αποτυπώνει την ποσοτική κατανομή των μορφών οικογένειας και των διαπροσωπικών σχέσεων στο εγχειρίδιο των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Α' Γυμνασίου. Από τα συνολικά 69 κείμενα του εγχειριδίου, τα 19 περιλαμβάνουν αναφορές στην οικογένεια. Η ενότητα «Οικογενειακές σχέσεις» αντιστοιχεί στο 9% των ενοτήτων του εγχειριδίου. Αριθμητικά μιλώντας, πρόκειται για το δεύτερο υψηλότερο νούμερο στην κατανομή των θεματικών ενοτήτων. Αυτό υποδηλώνει πως το εγχειρίδιο ενδιαφέρεται για το ζήτημα της οικογένειας και την ελληνική οικογένεια.

Αρχικά, σημαντική έμφαση δίνεται στην σχέση μητέρας – παιδιού. Εντοπίστηκαν 7 αναφορές (36,8%). Το σχετικά υψηλό ποσοστό σε σχέση με τις υπόλοιπες αναφορές υποδηλώνει το ενδιαφέρον και την εστίαση του εγχειριδίου στην μητέρα και την μητρότητα. Αξίζει να σημειωθεί ότι το εγχειρίδιο περιλαμβάνει διαφορετικά πρότυπα μητέρας. Ενδεικτικά, παρουσιάζεται η αυστηρή, χήρα, διαζευγμένη μητέρα και η μητέρα που θρηνεί για το παιδί της.

Έπειτα, παρατηρείται ότι το ενδιαφέρον του εγχειριδίου επιμερίζεται ισόποσα μεταξύ των σχέσεων πατέρα – παιδιού (21%), των γονικών σχέσεων (21%) και της σχέσης προγόνων – παιδιών (21%). Ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις, γίνεται φανερό ότι το εγχειρίδιο δίνει έμφαση στην μητέρα και στην σχέση μητέρας – παιδιού έναντι των υπολοίπων οικογενειακών σχέσεων. Η σχέση μητέρας – παιδιού υπερκαλύπτει τις υπόλοιπες διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της οικογένειας. Ως εκ τούτου, το εγχειρίδιο εστιάζει στον μητρικό δεσμό και τα διαφορετικά πρότυπα μητέρας.

Ως προς τις μορφές οικογένειας, το εγχειρίδιο εστιάζει στην πυρηνική ολιγομελή οικογένεια. Περιορισμένες είναι οι αναφορές στην πατριαρχική οικογένεια, ενώ μια αναφορά γίνεται στην οικογένεια που προκύπτει από το διαζύγιο.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι δεν υπάρχουν επαρκείς αναφορές σχετικά με ορφανά παιδιά ή τις οικογένειες που προκύπτουν από ομόφυλα ζευγάρια. Αξίζει να σημειωθεί ότι παρά την αναφορά του ορφανού παιδιού στο κείμενο «Βάνκας», δεν υπάρχουν σαφείς αναφορές στις δυσκολίες ενός ορφανού παιδιού, ενώ υπερισχύει η αγάπη του παππού προς το παιδί. Αντίστοιχα, δεν εντοπίστηκαν επαρκείς αναφορές για τα αδέρφια και τα προβλήματα των αδελφικών σχέσεων. Ακόμη, δεν εντοπίστηκαν αναφορές σχετικά με την παιδική εγκατάλειψη ή την ενδοοικογενειακή βία.

5.2 Ποιοτική και Ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Γυμνασίου

Η ανάλυση περιεχομένου εντόπισε 15 αναφορές στην οικογένεια. Η ενότητα Οικογενειακές σχέσεις περιλαμβάνει 4 κείμενα προς ανάλυση και τα κείμενα της συγκεκριμένης ενότητας συνιστούν τις άμεσες αναφορές στην οικογένεια. Αντίστοιχα, τα υπόλοιπα 11 κείμενα συνιστούν έμμεσες αναφορές στην οικογένεια.

5.2.1 Άμεσες αναφορές

Άμεσες αναφορές λογίζονται τα κείμενα που συμπεριλαμβάνονται στην ενότητα «Οικογενειακές σχέσεις». Πρόκειται για 1 ποίημα και 3 πεζογραφήματα. Από τα παραπάνω, 2 προέρχονται από ξένους συγγραφείς και 2 από Έλληνες. Οι άμεσες αναφορές στην οικογένεια εντοπίστηκαν στα εξής κείμενα:

1. «Η μάνα», Περλ Μπακ (πεζογράφημα)
2. «Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ», Άννα Φρανκ (πεζογράφημα)
3. «Οι Κυριακές στη θάλασσα», Μαργαρίτα Λυμπεράκη (πεζογράφημα)
4. «Νανούρισμα στο γιο μου», Ναζίμ Χικμέτ (ποίημα)

Αναφορικά με την πρώτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση μητέρας και παιδιού, παρατηρούμε ότι μόνο μία αναφορά συναντάται για την μητέρα.

Στο απόσπασμα από το μυθιστόρημα του Περλ Μπακ «Η μάνα», παρατηρούμε την μητέρα ως αγωνίστρια που προσπαθεί να κρατήσει όρθια την φτωχή οικογένειά της και να στηρίξει τον γιο της, ενώ παράλληλα ανέχεται τον δεσποτικό σύζυγό της που δεν συμβάλλει το ίδιο στον καθημερινό αγώνα. Την ίδια στιγμή, η μητέρα ως νύφη καλείται να διαχειριστεί την κακή συμπεριφορά της πεθεράς της.

Ύστερα η μάνα σηκώθηκε βιαστικά και παίρνοντας την γκρίζα πετσέτα που ήταν κρεμασμένη σ' έναν ξύλινο γάντζο, βούτηξε τη μια της άκρη στη λεκάνη και σιγά σιγά καθάρισε τα μάτια του κοριτσιού. Το παιδί κλαψούρισε, χωρίς να βγάζει ήχο από το στόμα του, μόνο με την ανάσα του, και η μάνα αναλογίστηκε, όπως κάθε πρωί: «Δεν πρέπει λοιπόν να ξεχάσω την αλοιφή για τα μάτια αυτού του παιδιού. Κάποτε πρέπει να φροντίσω και γι' αυτό. Αν δεν το ξεχάσω όταν πουληθεί το φορτίο με το άχυρο του ρυζιού, την άλλη φορά, θα του πω να πάει σ' ένα μαγαζί με φάρμακα - υπάρχει κάποιο κοντά στην πύλη στα δεξιά, κατηγορίζοντας σ' ένα μικρό δρομάκι».

[...]

Ναι, είναι αλήθεια ότι όλες οι μέρες ήταν όμοιες για τη μάνα, αλλά ποτέ της δεν τις βρήκε στενόχωρες ή πληκτικές κι ήταν αρκετά ευχαριστημένη με το πέρασμά τους.

[...]

Ναι, είναι αλήθεια ότι όλες οι μέρες ήταν όμοιες για τη μάνα, αλλά ποτέ της δεν τις βρήκε στενόχωρες ή πληκτικές κι ήταν αρκετά ευχαριστημένη με το πέρασμά τους.

Αναφορικά με την δεύτερη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση πατέρα και παιδιού, εντοπίστηκαν οι παρακάτω αναφορές.

Στο απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Μαργαρίτας Λυμπεράκη «Οι Κυριακές στη θάλασσα», η συγγραφέας αναλύει το πρότυπο του πατέρα. Ο πατέρας έχει πάρει διαζύγιο με την μητέρα που, όπως επισημαίνει η αφηγήτρια, συνέβη εξαιτίας της εργασιομανίας και της απιστίας του πατέρα. Αξίζει να σημειωθεί

ότι ο πατέρας παρουσιάζεται ως στοργικός απέναντι στις κόρες του, ενώ διατηρούσε μία υγιή σχέση μαζί τους, καθώς περνούσε τις καλοκαιρινές διακοπές μαζί τους.

Ο πατέρας είναι υπάλληλος σε μια Τράπεζα. Φεύγει το πρωί και γυρίζει αργά το μεσημέρι. Οι μηχανές και τα βιβλία τον απασχολούν όλες τις ώρες της σκόλης του. Φαίνεται ότι και στο παλιό μας σπίτι, τον καιρό που ζούσανε με τη μητέρα το ίδιο τον απασχολούσαν. Ήταν ίσως η κύρια αιτία που χωρίσανε. Αυτό, και το ότι της έκανε απιστίες. Όταν ήμουν μικρή δεν μπορούσα να καταλάβω πώς ένας άνθρωπος αγνός σαν τον πατέρα μπορούσε να κάνει απιστία. Τώρα το καταλαβαίνω.

[...]

Με τον πατέρα πηγαίναμε στη θάλασσα σχεδόν κάθε Κυριακή. Είχε ένα παμπάλαιο αυτοκίνητο που 'μοιαζε με οβίδα και που το λέγαμε «Καραϊσκάκη». Έτσι το 'χε βαφτίσει ένα μορτόπαιδο καθώς περνούσαμε από έναν κεντρικό δρόμο της Αθήνας, και μεις χαρήκαμε, γιατί το αυτοκίνητο του πατέρα δεν ήταν κοινό αυτοκίνητο και του άξιζε να έχει ένα όνομα.

[...]

(Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 52, 54)

Τέλος, το ποίημα του Ναζίμ Χικμέτ «Νανούρισμα στο γιο μου» παρουσιάζει το πρότυπο του πατέρα που προσπαθεί να συμφιλιωθεί με την επικείμενη απώλεια του γιου του. Ο πατέρας εκφωνεί ένα νανούρισμα θρήνο προσπαθώντας να δώσει κουράγιο στον ετοιμοθάνατο γιο του και να παρηγορηθεί ο ίδιος.

Η μάνα του γιου μου έτσι θα 'θελα να τον νανουρίσει:

[...]

(Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 56)

Αναφορικά με την τρίτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση γονέων και παιδιών, εντοπίστηκαν οι παρακάτω αναφορές.

Αρχικά, στο απόσπασμα από το «Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ», η μητέρα κάνει διακρίσεις εις βάρος της Άννας εκδηλώνοντας περισσότερη στοργή προς την Μάργκοτ. Η συμπεριφορά της μητέρας προκαλεί εντάσεις μέσα στην οικογένεια. Αντίθετα, ο πατέρας της Άννας προσπαθεί να διατηρήσει την ισορροπία μέσα στην οικογένεια παίρνοντας το μέρος της Άννας στους καθημερινούς διαπληκτισμούς. Οι δύο αδελφές διατηρούν μία τεταμένη σχέση που χαρακτηρίζεται από διακυμάνσεις και συνεχείς διαπληκτισμούς. Πρόκειται για μία ολιγομελή πυρηνική οικογένεια που διαβιεί κρυμμένη από τους Ναζί.

Η μητέρα είναι τρομερά εκνευρισμένη, πράγμα που με εκθέτει σε κίνδυνο. Είναι τάχα τυχαίο που πάντα εγώ τα πληρώνω και ποτέ η Μαργκότ;

[...]

Η μητέρα προστατεύει τη Μαργκότ, αυτό είναι ολοφάνερο· προστατεύουν πάντα η μια την άλλη. Έχω τόσο πολύ συνηθίσει αυτή την κατάσταση, ώστε έχω γίνει εντελώς αδιάφορη στις μομφές της μητέρας και στην γκρινιάρικη διάθεση της Μαργκότ.

Δεν τις αγαπώ, παρά μόνο γιατί είναι μητέρα μου και αδερφή μου.

[...]

Περισσότερο απ' όλους τους άλλους, η μητέρα, με το χαρακτήρα της και τα ελαττώμα-τά της, μου πλακώνει την καρδιά. Δεν ξέρω πια τι στάση να κρατήσω· δε θέλω να της πω βάνουσα πως είναι παράλογη, σαρκαστική και σκληρή· από την άλλη, όμως, δεν μπορώ να είμαι πάντα κατηγορούμενη

[...]

Όπως και να το κάνεις, είμαστε τα δυο άκρα αντίθετα και, μοιραία, συγκρουόμαστε. Δεν κρίνω το χαρακτήρα της μητέρας, γιατί δεν είμαι αρμόδια να τον κρίνω· τη συγκρίνω μόνο με την εικόνα της μητέρας που είχα πλάσει με τη σκέψη μου.

Για μένα, η μητέ-ρα μου δεν είναι πάντα «η μητέρα»· κι έτσι αναγκάζομαι να εκπληρώσω αυτόν το ρόλο μόνη μου.

[...]

Για τον πατέρα, το πράγμα είναι διαφορετικό. Πληγώνομαι κάθε φορά που δείχνει την προτίμησή του για τη Μαργκότ, που επιδοκιμάζει τις πράξεις της, που τη γεμίζει μ' επαίνους και χάδια, γιατί αγαπώ τρελά τον Πιμ. Είναι το μεγάλο μου ιδεώδες.

Δεν αγα-πώ κανέναν στον κόσμο όσο τον πατέρα.

[...]

(Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 48-49)

Αναφορικά με την τέταρτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ παππούδων/γιαγιάδων και παιδιών δεν εντοπίστηκαν επαρκείς αναφορές στα κείμενα της ενότητας. Ειδικότερα, στο κείμενο «Η Μάνα», η γιαγιά κατέχει απλώς έναν παρασκηνιακό ρόλο και δεν υπάρχουν σαφείς αναφορές στις σχέσεις με τα εγγόνια της.

5.2.2 Έμμεσες αναφορές

Ως έμμεσες αναφορές θεωρούνται όλες οι αναφορές στην οικογένεια που απαντώνται στα κείμενα των υπόλοιπων ενοτήτων του σχολικού εγχειριδίου. Οι έμμεσες αναφορές εντοπίστηκαν στα εξής κείμενα:

1. «Κάποια Χριστούγεννα», Γρηγόριος Ξενόπουλος (πεζογράφημα)
2. «Η ιστορία του δαχτυλιδιού», Γκότχολτ Εφραίμ Λέσινγκ (θεατρικό)
3. «Όταν πρωτοκατέβηκα στη Σμύρνη», Διδώ Σωτηρίου (πεζογράφημα)
4. «Πάσχα τ' Απρίλη», Σωτήρης Δημητρίου (πεζογράφημα)
5. «Χρονικό», Λευτέρης Ξανθόπουλος (ποίηση)

6. «Η επιστροφή του Αντρέα», Ηλίας Βενέζης (πεζογράφημα)
7. «Η Καλλιπάτειρα», Λορέντζος Μαβίλης (ποίημα)
8. «Αναμνήσεις της Κωνσταντίνας από τη Γερμανία», Άλκη Ζέη (πεζογράφημα)
9. «Γιατί;», Γιάννης Μαγκλής (πεζογράφημα)
10. «Και πάλι στο σχολείο...», Ζωρζ Σαρή (πεζογράφημα)
11. «Όμως ο μπαμπάς δεν ερχόταν», Έλλη Αλεξίου (πεζογράφημα)
12. «Τα λουλούδια της Χιροσίμα», Εντίτα Μόρρις (πεζογράφημα)

Πρόκειται για 2 ποιήματα, 1 θεατρικό έργο και 9 πεζογραφήματα. Από αυτά, 2 προέρχονται από ξένους συγγραφείς και τα υπόλοιπα 10 από Έλληνες.

Αναφορικά με το πρώτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση μητέρας και παιδιού, εντοπίστηκαν οι παρακάτω αναφορές.

Αρχικά, στο κείμενο «Κάποια Χριστούγεννα» του Γρηγόριου Ξενόπουλου, ο συγγραφέας αναφέρεται στην χήρα μητέρα του που ζει μόνη της στο πατρικό σπίτι στην Ζάκυνθο. Ο συγγραφέας θυμάται την μητέρα του και νοσταλγεί τις γιορτινές μέρες της Πρωτοχρονιάς στο πατρικό σπίτι.

Το πένθος, η απουσία μου ακόμα, το μεγάλο και το σκόρπισμα των παιδιών της, έκαμε τη μητέρα μου ν' αφήσει, να ξεσυνηθίσει αυτό το χριστουγεννιάτικο έθιμο του τόπου, αταίριαστο πια σ' ένα σπίτι χωρίς νοικοκύρη και χωρίς μικρά παιδιά. Τότε μάλιστα, για πολλά χρόνια, συνέβαινε το αντίθετο: εγώ έστελνα της μητέρας μου το κομμάτι της από τη βασιλόπιτα που έκοβα εδώ, στο σπίτι μου, για τα παιδιά μου. Και η μητέρα μου πάλι, θυμούμενη τα παιδικά της χρόνια στην Πόλη, όπου επίσης έκοβαν

βασιλόπιτα, γιόρταζε στη Ζάκυθο μια πολιτική Πρωτοχρονιά... τα Θεοφάνεια. Κάποιο χρόνο όμως, μεγάλος εγώ πια, πήγα στη Ζάκυθο να κάμω Χριστούγεννα με τη γριά μητέρα μου.

- Α, της λέω, δεν έχει, θα κόψουμε και κουλούρα!

- Ναι, παιδί μου, μου λέει, αφού είσαι και συ εδώ, ας κόψουμε.

(Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 65)

Ακόμη, στο «Η επιστροφή του Αντρέα» του Ηλία Βενέζη, διαφαίνεται το πρότυπο της στοργικής μητέρας που στέκεται στο πλευρό του ενήλικα γιου της, όταν αυτός φεύγει από το σπίτι. Η μητέρα δίνει τρόφιμα στον γιο της που φεύγει από το σπίτι, ενώ ο συγγραφέας αναπολεί στιγμές από τον καθιερωμένο εκκλησιασμό με την μητέρα του κατά την παιδική του ηλικία.

*Ακούμπησα σ' ένα χάνι το τρίχινο ζεμπίλι με τις αλλαξιές και τα φαγώσιμα που μου
'δωκε η μάνα μου*

[...]

*Όταν ήμουνα πολύ μικρός και πήγαινα με τη μάνα μου στην εκκλησιά σκιαζόμουνα να
βλέπω ζωγραφισμένο στον τρούλο το πελώριο μάτι του Θεού*

[...]

(Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 95, 96)

Ακόμη, στην «Καλλιπάτειρα» του Λορέντζου Μαβίλη, συναντάται το πρότυπο της δυναμικής μητέρας που παρά τις απαγορεύσεις, καταφέρνει να θαυμάσει τους γιους της στους Ολυμπιακούς Αγώνες.

*- Έχω εν' ανίμι, τον Ευκλέα,
τρί' αδέρφια, γιο πατέρα ολυμπιονίκες*

[...]

*Με τις άλλες γυναίκες δεν είμ' όμοια·
στον αιώνα το σόι μου θα φαντάζει
με της αντρειάς τα αμάραντα προνόμια.*

(Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 156)

Έπειτα, στο «Γιατί;» του Γιάννη Μαγκλή, παρουσιάζεται η γριά μητέρα που περιμένει τον γιο της από τον πόλεμο. Ο γιος ως στρατιώτης νοσταλγεί την μητέρα στις δύσκολες ώρες του πολέμου και θέλει να γυρίσει γρήγορα κοντά της, ώστε να απαλύνει τον πόνο του αποχωρισμού.

*Κάνε με το καλό να τελέψει γρήγορα ο πόλεμος, να γυρίσω πίσω στο σπίτι κοντά στη
γριά μανούλα που με καρτερά και κοντά στ' αδέρφια μου. αρακάλαγα το Θεό να μ' έχει
καλά και να γυρίσω γρήγορα στο χωριό, ν' αγκαλιάσω τη μανούλα μου και να της
φιλήσω τα κουρασμένα ματάκια».*

[...]

(Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 171)

Ακόμη, στο κείμενο «Όμως ο μπαμπάς δεν ερχόταν» της Έλλης Αλεξίου, η μητέρα προσπαθεί να σταθεί στο πλευρό των παιδιών την στιγμή που ο πατέρας τους είναι εξόριστος λόγω των πολιτικών πεποιθήσεων του. Η μητέρα προσπαθεί να παρηγορήσει τα παιδιά, ενώ αναλαμβάνει εξαιρετικά επίπονες δουλειές, για να βγάλει τα προς το ζην. Αξίζει να σημειωθεί ότι πρόκειται για μια μονογονεϊκή οικογένεια που έρχεται αντιμέτωπη με τις προκλήσεις του καθημερινού βιοπορισμού.

Η Αγγελικούλα, μόλις άνοιξε τα μάτια της το πρωί, ξαναθυμήθηκε τη χθεσινή κουβέντα της μαμάς τους, ακριβώς όπως τους τα είχε πει αποβραδής: «...γιορτές και να μη με ζητήσουν μήτε για πλύσιμο... μήτε για άσπρισμα... άλλο πια δεν έχει. Θα πάω να σταθώ στην οδόσ Αιόλου, να διακονέψω...».

Πάντα της ξενοδούλευε, γιατί ο άντρας της -πλανόδιος ντενεκετζής που ήταν- τι να βγάλει, και πού να φτάσουν, μα τώρα που είχε απομείνει μονάχη, ακόμα χειρότερα.

[...]

Αν μαζέψεις, μαμά, πολλά λεφτά, και μας δώσουν και μας από τα κάλαντα, θα μου πάρεις, μαμά, κείνο το σιδερόδρομο που σου 'λεγα;

[...]

- Μα του χρόνου, θα δείτε, είπε η μαμά, στα δυο λυπημένα παιδιά της. Όλα θα 'χουν αλλάξει...

(Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 195)

Τέλος, στο κείμενο «Τα λουλούδια της Χιροσίμα» της Εντίτα Μόρρις, η μικρή κόρη θυμάται την νεκρή μητέρα της που χάθηκε στο πυρηνικό ολοκαύτωμα της Χιροσίμα. Η μικρή Ουχάτσου ζητάει την συγχώρεση της νεκρής μητέρας για τις αποκαλύψεις που πρόκειται να κάνει στον Αμερικανό Σαμ, ο οποίος δεν γνωρίζει ότι η μητέρα της Ουχάτσου σκοτώθηκε στον πυρηνικό βομβαρδισμό.

Αγαπημένη μαμά, θα χρειαστεί να του το εξηγήσω. Ανατριχιάζω στη σκέψη πως θ' αναφέρω το πολυαγαπημένο σου όνομα μπροστά σ' έναν ξένο, το ξέρεις, όμως ο Σαμ-σαν έγινε τώρα δικός μας. Έχει το δικαίωμα να ξέρει. Χάρη σ' αυτόν, θα μάθουνε κι άλλοι τι έγινε εδώ. Αγαπημένη μαμά, συγχώρεσέ με αν διηγηθώ σ' αυτό τον Αμερικάνο τις τελευταίες σου ώρες, το τι υπέφερες σ' αυτό το ποτάμι. Συγχώρεσέ με, μαμά.

[...]

Όπως η μαμά, όρμησαν κι αυτοί τυλιγμένοι από τις φλόγες μέσα στα νερά. Οι άνθρωποι έρχονται σήμερα κι αφήνουν λουλούδια στην επιφάνεια του ποταμιού. Είναι

ο μόνος τάφος που μπορούν να στολίσουν με λουλούδια. [...] μαζί με τη θεία Ματσούι και τη μαμά, που είχε στην πλάτη της τη μικρή Οχάτσου, μόλις τριών χρονών τότε.

[...]

Ω μαμά, το μαυρισμένο σου πρόσωπο με κοιτάζει πάντα, μες από το γκρίζο νερό.

Υπάρχει ένα φωτοστέφανο γύρω στο κεφάλι σου, από τα φλόγινά σου μαλλιά.

Ορκίζομαι, μαμά, στο καρβουνιασμένο σου πρόσωπο, και στα λαμπαδιασμένα σου μαλλιά, ορκίζομαι ν' αφιερώσω την υπόλοιπή μου ζωή, να εμποδίσω να επαναληφθούν τέτοιες φρικαλεότητες.

(Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 223, 225, 229)

Αναφορικά με την δεύτερη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση πατέρα και παιδιού, εντοπίστηκαν οι παρακάτω αναφορές.

Αρχικά, στο απόσπασμα από το θεατρικό έργο «Η ιστορία του δαχτυλιδιού» του Γκότχολτ Εφραιμ Λέσινγκ, παρουσιάζεται το πρότυπο ενός αναποφάσιστου βασιλιά πατέρα που προσπαθεί να ορίσει την διαδοχή του. Ο πατέρας έχει τρεις γιους και έχει αδυναμία και στους τρεις. Ωστόσο, καλείται να επιλέξει μόνο έναν για διάδοχο του και δυσκολεύεται παρά πολύ ως προς αυτήν την επιλογή. Παρουσιάζεται μια στοργική σχέση μεταξύ πατέρα και γιων χωρίς ωστόσο να διευκρινίζεται ο λόγος απουσίας της μητέρας από την οικογένεια.

*Να πώς: το δαχτυλίδι άφησε στον πιο αγαπητό του γιο
και όρισε και αυτός με τη σειρά του
στο γιο του να τ' αφήσει τον πιο αγαπητό·
κι έτσι συνεχώς το δαχτυλίδι πήγαινε
σ' αυτόν που ο πατέρας αγαπούσε πιο πολύ,*

[...]

*σ' έναν πατέρα που είχε τρεις γιους.
Κι οι τρεις τους ήταν καλοί, πειθαρχικοί
και δεν μπορούσε παρά εξίσου να τους αγαπά.
Μόνο πού και πού, όταν βρισκόταν μόνος του
με τον έναν τη μια, την άλλη με τον άλλο,
κι οι άλλοι δυο γιοι του δε βρίσκονταν μαζί
τα λόγια να ακούσουν της καρδιάς του,
πότε τον ένα έκρινε άξιο του δαχτυλιδιού, πότε τον άλλο.
Κι έτσι αυτή της αγάπης η αδυναμία τον έκανε
στον καθένα από τους τρεις το δαχτυλίδι να υποσχεθεί.
(Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 68-74)*

Αναφορικά με την τρίτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση γονέων και παιδιών, εντοπίστηκαν οι παρακάτω αναφορές.

Αρχικά, στο κείμενο «Όταν πρωτοκατέβηκα στη Σμύρνη», ο ήρωας αναφέρεται στα φαγητά που του έδωσε η μητέρα του πριν εγκαταλείψει το πατρικό σπίτι για την πόλη. Η μητέρα εξέφρασε έμπρακτα την υποστήριξη της στον γιο της που αναζήτησε μία καλύτερη τύχη στην μεγάλη πόλη. Ακόμη, ο ήρωας αναπολεί τον καθιερωμένο εκκλησιασμό με την μητέρα του στο χωριό. Αντίθετα, ο πατέρας δεν φαίνεται ιδιαίτερα υποστηρικτικός προς τον γιο του καθώς δεν συμφωνεί με την απόφασή του να συνεχίσει το σχολείο και προτιμά να τον κρατήσει στις χειρωνακτικές εργασίες. Στην συγκεκριμένη αναφορά, συναντάται το πρότυπο μίας συντηρητικής οικογένειας.

*Ακούμπησα σ' ένα χάνι το τρίχινο ζεμπίλι με τις αλλαζιές και τα φαγώσιμα που μου
'δωκε η μάνα μου
[...]*

*Όταν ήμουνα πολύ μικρός και πήγαινα με τη μάνα μου στην εκκλησιά σκιαζόμουνα να
βλέπω ζωγραφισμένο στον τρούλο το πελώριο μάτι του Θεού*

[...]

*Μα ο πατέρας μου τότε πρόγkηξε: «Κυρ δάσκαλε, να με συμπαθάς. εροκοπανιτζή δεν
τόνε θέλω τον υγιό μου. Εμείς είμαστε ρεσπέρηδες και χρειαζούμαστε χέρια.»*

(Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 95, 96)

Έπειτα, στο ποίημα «Χρονικό», διαφαίνεται η ιστορία μίας οικογένειας βιοπαλαιστών. Οι γονείς εργάζονται σκληρά για να εξασφαλίσουν τα προς το ζην για τα παιδιά τους. Ο πατέρας γίνεται καπνεργάτης, ενώ η μητέρα μένει στο σπίτι για να αναλάβει την φροντίδα των παιδιών.

*πατέρας είπε
αγαπώ τον ξεραμένο καπνό
έγινε καπνεργάτης*

*η μητέρα γύρεψε παιδιά
ταίρι και σπιτικό
ζευγάρωσαν
ο μεγάλος
έψαχνε από παιδί
τον κούρασαν οι μάχες*

*ο μικρός
δε ζήτησε τίποτα
έφυγε σε ξένο τόπο*

Επίσης, στο κείμενο «Αναμνήσεις της Κωνσταντίνας από τη Γερμανία», παρουσιάζεται το πρότυπο μίας ολιγομελούς πυρηνικής οικογένειας Ελλήνων μεταναστών στην Γερμανία. Η Κωνσταντίνα αναπολεί τις στιγμές οικογενειακής

θαλπωρής στην Γερμανία με τους γονείς της και ενθυμείται τις συμβουλές που της έδιναν ενόσω προσπαθούσε να προσαρμοστεί στο περιβάλλον του γερμανικού σχολείου. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι γονείς διατηρούν μία υγιή σχέση με την κόρη τους.

όταν πήγαμε με τη μαμά και τον μπαμπά να διαλέξουμε έπιπλα.

[...]

Εκεί, σ' αυτόν το δρόμο με τα φανάρια, έλεγα στον μπαμπά όλα μου τα μυστικά. «Κωνσταντινιά», έτσι με φώναζε ο μπαμπάς, «τι καινούριο έχουμε σήμερα;». Κι εγώ άρχιζα και δεν τέλειωνα· τα πιο πολλά για το σχολείο, που το λάτρευα.

[...]

Η μαμά χτύπησε την πόρτα κι ο μπαμπάς γύρισε και με κοίταξε: «Κωνσταντινιά, κουράγιο, αφού σου είπαμε πως είναι ο καλύτερος».

Η πόρτα άνοιξε από μόνη της, ο μπαμπάς μ' έσυρε σχεδόν μέσα

[...]

Η καημένη, σαν ήταν μικρή, οι γονείς της την πήγαιναν από πόλη σε πόλη κι είχε αλλάξει πέντε σχολεία. Σε κάτι μικρές πόλεις, που δεν είχαν ούτε ηλεκτρικό. Ο μπαμπάς της ήταν αξιωματικός της χωροφυλακής και πήγαινε όπου τον έστελναν. Τότε όμως ο μπαμπάς δεν είχε ακόμα γνωρίσει τη μαμά, κι όταν τη γνώρισε, είχαν πεθάνει και οι δύο παππούδες μου.

Όταν ο μπαμπάς τής είπε πως θα παντρευτεί τη μαμά, η Φάρμουρ χάλασε τον κόσμο: «Θα τρίζουν τα κόκαλα του πατέρα σου».

[...]

Πολύ θα στενοχωριόμουν αν ο μπαμπάς είχε ακούσει τη Φάρμουρ και τώρα εγώ είχα άλλη μαμά κι όχι τη μαμά μου, που είναι πολύ σπουδαία και είναι το «ντιαμάντι του σχολείου», που λέει και ο χερ Χάινερ.

(Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 148, 150, 153)

Ακόμη, στο κείμενο «Και πάλι στο σχολείο», υπάρχουν αρκετές αναφορές σε διάφορα είδη γονικών σχέσεων. Από την μία πλευρά, η Αθηνούλα αναφέρεται στην σχέση που έχει με τον πατέρα και την μητριά της. Από την άλλη, η

Μαριάννα αναφέρεται στην υπερπροστατευτική μητέρα της και στον πατέρα που ήθελε να την στείλει για σπουδές στο Τορόντο. Στην πρώτη περίπτωση, δεν διευκρινίζεται ο λόγος ύπαρξης μητριάς στην οικογένεια.

Η Αθηνούλα πήγε στο σπίτι της γιαγιάς, στο Παλιοσέλι της Κόνιτσας.

- Η γιαγιά μου έκανε όλα τα χατίρια.

(Ο πατέρας της και η μητριά της πήγαν πάλι στην Ευρώπη...)

[...]

Τώρα οι γονείς μου μ' έστειλαν εδώ. - Ήθελε ο μπαμπάς μου να με στείλει στο Τορόντο, σ' έναν αδερφό του που δεν έχει παιδιά, πολύ πλούσιο... Εγώ δεν ήθελα, φοβόμουν να φύγω, και η μαμά έμπηξε τις φωνές: «Δε δίνω σε κανέναν τα παιδιά μου, τα θέλω όλα κοντά μου... [..] Η Μίνα έχει έντεκα αδέρφια.

(Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 179-184)

Τέλος, αναφορικά με την τέταρτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση παππούδων/γιαγιάδων και παιδιών, εντοπίστηκε η παρακάτω αναφορά.

Στο κείμενο «Πάσχα τ' Απρίλη» του Σωτήρη Δημητρίου, ο αυτοβιογραφούμενος συγγραφέας αναπολεί τις συναντήσεις με τον παππού, όταν σταματούσε για να του δώσει τσιγάρα. Μετά από αυτήν την σύντομη συνάντηση, τα παιδιά κατευθύνονταν αμέσως για το σπίτι της γιαγιάς.

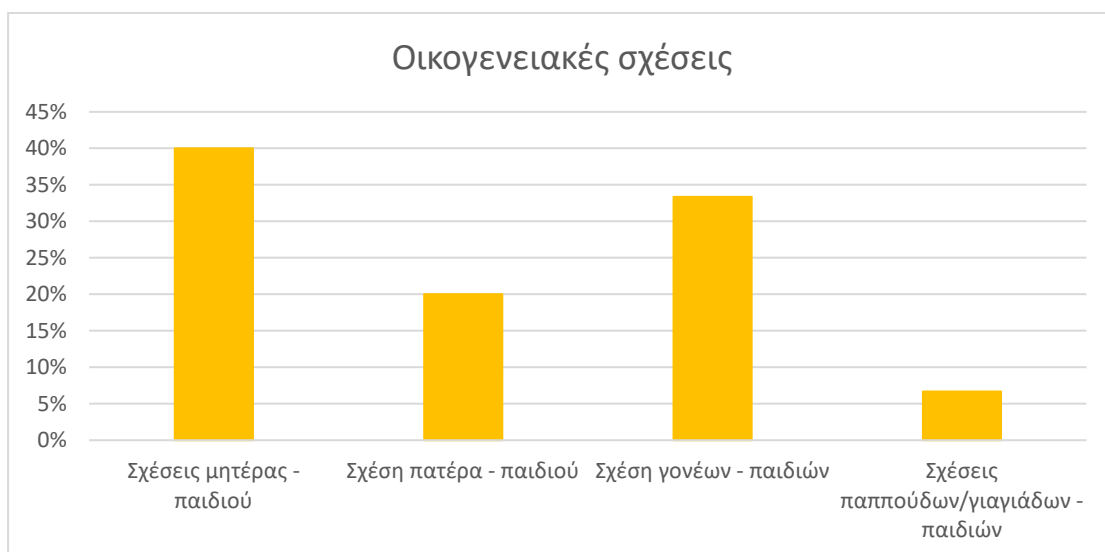
Μας καρτέραγε με ζαχαρωτά και φιλιά. Κατόπι σταματούσαμε στο πατρικό της μάνας μου για λίγο, να δώσουμε τσιγάρα στον παππού, και κατόπι σφεντόνα για το πατρικό μας, για τη γιαγιά μας. (Γαραντούδης, Χατζηδημητρίου & Μέντη, 2007: 99)

Με βάση τα παραπάνω, οι άμεσες και έμμεσες αναφορές στην οικογένεια κατανέμονται στον παρακάτω πίνακα:

Διαπροσωπικές Σχέσεις	Άμεσες Αναφορές	Έμμεσες Αναφορές	Σύνολο	Σύνολο επί %
Σχέσεις μητέρας - παιδιού	1	5	6	40%
Σχέση πατέρα - παιδιού	2	1	3	20%
Σχέση γονέων - παιδιών	1	4	5	33%
Σχέσεις παππούδων/γιαγιάδων - παιδιών	0	1	1	7%
ΣΥΝΟΛΟ	4	11	15	100%

Πίνακας 4: Κατανομή των μορφών οικογένειας και των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των μελών της οικογένειας στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Β' Γυμνασίου. Πηγή: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Γυμνασίου

Ο παραπάνω πίνακας αποτυπώνεται στο παρακάτω γράφημα:

Γράφημα 4: Οικογενειακές σχέσεις στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Γυμνασίου. Πηγή: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Γυμνασίου

Όπως γίνεται φανερό από τον παραπάνω πίνακα και γράφημα, το εγχειρίδιο της Β' Γυμνασίου περιλαμβάνει σημαντικές άμεσες και έμμεσες αναφορές στην

οικογένεια. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι η ενότητα «Οικογενειακές σχέσεις» καταλαμβάνει μόνο το 6% των εννοιών του εγχειρίδιου. Αριθμητικά μιλώντας, πρόκειται για χαμηλό ποσοστό που υποδηλώνει τον περιορισμό του διδακτικού ενδιαφέροντος για την οικογένεια.

Ακόμη, το εγχειρίδιο δίνει έμφαση στην διαπροσωπική σχέση μεταξύ μητέρας και παιδιού. Ειδικότερα, εντοπίστηκαν 6 αναφορές (40%) για την συγκεκριμένη σχέση. Αξίζει να σημειωθεί ότι στις συγκεκριμένες αναφορές, συναντάται το πρότυπο μίας βιοπαλαίστριας μητέρας που προσπαθεί να εξασφαλίσει τα προς το ζην για την οικογένεια της. Πρόκειται για μία μητέρα αποφασιστική και δυναμική που ορθώνει το ανάστημα της απέναντι στον δεσποτικό σύζυγο ή προσπαθεί να ζήσει την οικογένεια της απουσία του συζύγου. Εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι υπάρχουν αναφορές στην νεκρή μητέρα που μένει ζωντανή στην συνείδηση του παιδιού. Ωστόσο, δεν εντοπίστηκαν αναφορές σε αρνητικά πρότυπα μητέρας ή αναφορές στο θέμα της μητρικής εγκατάλειψης.

Έπειτα, το εγχειρίδιο εστιάζει στην σχέση γονέων και παιδιών με 5 αναφορές (20%). Είναι ενδιαφέρον ότι σ' αυτήν την περίπτωση, το εγχειρίδιο εξακολουθεί να εστιάζει στην σχέση της μητέρας και παιδιού. Σ' αυτήν την περίπτωση, η μητέρα στέκεται στο πλευρό του παιδιού και φαίνεται πως το παιδί αναπτύσσει μία υγιή σχέση με την μητέρα. Με μεγαλύτερη συχνότητα εμφανίζεται το πρότυπο της πυρηνικής οικογένειας, ενώ σποραδικές είναι οι αναφορές για την μονογονεϊκή οικογένεια. Αντίθετα, εντοπίστηκαν αρκετές αναφορές σε συντηρητικά πρότυπα οικογένειας.

Αντίθετα, οι αναφορές στην σχέση πατέρα και παιδιού είναι σχετικά περιορισμένες. Εντοπίστηκαν 3 αναφορές (33%). Είναι ενδιαφέρον ότι το εγχειρίδιο παρουσιάζει διαφορετικά πρότυπα πατέρα. Ειδικότερα, παρουσιάζεται ο στοργικός, ο αυστηρός και ο βιοπαλαιστής πατέρας. Επίσης, γίνεται αναφορά στην σχέση που αναπτύσσει ο διαζευγμένος πατέρας με τα παιδιά του μετά το διαζύγιο.

Τέλος, εξαιρετικά περιορισμένο είναι το ενδιαφέρον για την σχέση παππούδων/γιαγιάδων με τα εγγόνια. Ειδικότερα, εντοπίστηκε μόνο 1 αναφορά (7%). Σ' αυτήν την περίπτωση, πρόκειται για ένα στερεοτυπικό πρότυπο παππούδων που δέχονται την καθιερωμένη επίσκεψη των εγγονιών τους. Αντίθετα, δεν γίνονται αναφορές για τον θάνατο των παππούδων/γιαγιάδων ή τους παππού/γιαγιά σε γονικό ρόλο.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι δεν εντοπίστηκαν επαρκείς αναφορές στις σχέσεις μεταξύ αδελφών ή στις οικογένειες που προκύπτουν από ομόφυλα ζευγάρια. Ακόμη, δεν εντοπίστηκαν αναφορές στο θέμα της ορφάνιας, της παιδικής εγκατάλειψης ή της ενδοοικογενειακής βίας. Σημαντικό είναι, όμως, το γεγονός ότι εντοπίστηκε μία αναφορά στο θέμα του διαζυγίου χωρίς, ωστόσο, να είναι ξεκάθαρο το είδος των οικογενειακών σχέσεων που διαμορφώνονται στην νέα οικογένεια που προκύπτει.

5.3 Ποιοτική και Ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' Γυμνασίου

Το εγχειρίδιο Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου δεν ακολουθεί την θεματική δομή των εγχειριδίων των προηγούμενων τάξεων. Αντίθετα, το εγχειρίδιο ακολουθεί την γραμμική ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Ως εκ τούτου, το εγχειρίδιο παραθέτει αποσπάσματα από λογοτεχνικά κείμενα που εντάσσονται σε διαφορετικές φάσεις της ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Η διαφορετική δομή του εγχειριδίου σημαίνει πως η παρούσα υποενότητα θα εξετάσει μόνο έμμεσες αναφορές στην οικογένεια και στις οικογενειακές σχέσεις, καθώς αποκλειστική ενότητα για την οικογένεια δεν υπάρχει στο υπό εξέταση εγχειρίδιο.

5.3.1 Έμμεσες αναφορές

Εντοπίστηκαν 17 έμμεσες αναφορές στις διαπροσωπικές σχέσεις στο εσωτερικό της οικογένειας. Οι 16 προέρχονται από Έλληνες συγγραφείς και μόνο μία από ξένο συγγραφέα. Πρόκειται για 2 νανουρίσματα, 1 δημοτικό τραγούδι, 3 ποιήματα και 11 πεζογραφήματα. Οι έμμεσες αναφορές για την οικογένεια συναντώνται στα εξής κείμενα του σχολικού εγχειριδίου:

1. «Να μου το πάρεις, ύπνε μου», Νανούρισμα
2. «Κοιμήσου άστρο», Νανούρισμα
3. «Της Πάργας», Δημοτικό τραγούδι
4. «Ερωφίλη», Σταύρος Χορτάτσης (θεατρικό)

5. «Ερωτόκριτος» Βιτσέντζος Κορνάρος (θεατρικό)
6. «Ο Βίος μου», Παναγιώτης Σκουζές (πεζογράφημα)
7. «Ο ζωγράφος», Γρηγόριος Παλαιολόγος (πεζογράφημα)
8. «Στο χαρέμι», Γεώργιος Βιζυηνός (πεζογράφημα)
9. «Τ' Αγνάντεμα», Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης (πεζογράφημα)
10. «Ο Παχύς και ο αδύνατος» Άντον Τσέχωφ (πεζογράφημα)
11. «Ο Ζητιάνος», Ανδρέας Καρκαβίτσας (πεζογράφημα)
12. «Η τέχνη του αγιογράφου», Κωνσταντίνος Θεοτόκης (πεζογράφημα)
13. «Πρώτες ενθυμήσεις», Πηνελόπη Δέλτα (πεζογράφημα)
14. «Ένας Ρώσος συνταγματάρχης στη Λάρισα», Μ. Καραγάτσης (πεζογράφημα)
15. «Η γνωριμία με τη Μόνικα»
16. «Στο παιδί μου», Μανώλης Αναγνωστάκης (ποίηση)
17. «Η μεταμφίεση», Ρέα Γαλανάκη (πεζογράφημα)

Αναφορικά με την πρώτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση μητέρας και παιδιού, εντοπίστηκαν οι παρακάτω αναφορές.

Αρχικά, στο νανούρισμα, «Να μου το πάρεις, ύπνε μου», μητέρα νανουρίζει τον μικρό γιο της και παρακαλεί τον Ύπνο να «κοιμήσει» το μικρό παιδί. Η στοργική μητέρα εκδηλώνει την αγάπη της προς τον γιο της τάζοντας πλούτη στον Ύπνο.

Να μου το πάρεις, Ύπνε μου, τρεις βίγλες θα του βάλω

[...]

Γιε μ', πού 'σουν χτες, πού 'σουν προχτές, πού 'σουν την άλλη νύχτα;

(Καγιαλής, Ντουσιά & Μεντή, 2007: 8)

Έπειτα, στο νανούρισμα «Κοιμήσου άστρο», η στοργική μητέρα νανουρίζει την μικρή κόρη της. Η μητέρα παρομοιάζει το παιδί της με αστέρι και φεγγάρι υποδηλώνοντας την αξία του παιδιού στην ζωή της.

*Κοιμήσου αστρί, κοιμήσου αυγή, κοιμήσου νιο φεγγάρι·
κοιμήσου, που να σε χαρεί ο νιος που θα σε πάρει.
Κοιμήσου, που παράγγειλα στην Πόλη τα χρυσά σου,
στη Βενετιά τα ρούχα σου και τα διαμαντικά σου.*

[...]

Νάνι του ρήγα το παιδί, του βασιλιά τ' αγρόνι.

[...]

*Κοιμήσου, μες στην κούνια σου και στα παχιά πανιά σου,
η Παναγιά η δέσποινα να είναι συντροφιά σου
(Καγιαλής, Ντουσιά & Μεντή, 2007:9)*

Έπειτα, στο δημοτικό τραγούδι «Της Πάργας», οι μητέρες αρπάζουν τα μικρά παιδιά τους, ώστε να τα διασώσουν από την εκδικητική μανία του εχθρού. Στην συγκεκριμένη αναφορά, παρατηρείται το μητρικό ένστικτο για την προστασία των παιδιών.

Πάρτε, μανάδες, τα παιδιά

(Καγιαλής, Ντουσιά & Μεντή, 2007: 10)

Αναφορικά με την δεύτερη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση πατέρα και παιδιού, εντοπίστηκαν οι παρακάτω αναφορές.

Αρχικά, στον «Ερωτόκριτο», ο ερωτευμένος Ερωτόκριτος ζητάει από τον πατέρα του να παρακαλέσει τον πατέρα της Αρετούσας, ώστε να ζητήσει την κόρη του σε γάμο με τον γιο του. Ο αυστηρός πατέρας του Ερωτόκριτου, αρχικά, δεν δέχεται την πρόταση του γιου του. Ωστόσο, αναγκάζεται να υποχωρήσει και να επισκεφθεί τον πατέρα της Αρετούσας χωρίς όμως να πετύχει τίποτα. Στο συγκεκριμένο κείμενο, παρατηρείται το πρότυπο του αυστηρού πατέρα που υποχωρεί για το καλό του παιδιού του.

[...]

*δε θέλει πλιο να καρτερεί κι ο γιος του να 'χει κρίση
μα εβάλθηκε την προξενιάν ετούτη να μιλήσει.*

[...]

*Γιατί σε βλέπω ανήμπορο, γιατίος δε σε ζορίζω,
μα ο γιος σου μην πατήσει πλιο σ' τσι τόπους οπ' ορίζω.*

(Καγιαλής, Ντουνιά & Μεντή, 2007: 19)

Έπειτα, στο κείμενο «Ο ζωγράφος», παρουσιάζεται το πρότυπο του αυστηρού και βλοσυρού πατέρα. Η Σεβαστή ενθυμείται τον αυστηρό και συντηρητικό πατέρα της, ο οποίος ήθελε να παντρέψει σε μικρή ηλικία την κόρη του.

[...]

*εάν έζη ο παπάκας μου, ήθελα προ πολλού υπανδρευθή και ήθελα είμαι από τας
μετρημένας αρχόντισσας.*

(Καγιαλής, Ντουνιά & Μεντή, 2007: 80-85)

Έπειτα, στην «Ερωφύλη», παρουσιάζεται το πρότυπο ενός συντηρητικού πατέρα που εμποδίζει την κόρη του από το να παντρευτεί τον εκλεκτό της καρδιάς της.

*και τα κορμιά μας σ'άμετρο πόθο κρατεί δεμένα,
περίσσα σε παρακαλώ ποτέ να μην αφήσεις
να σε νικήσει ο βασιλιάς, να μ' απολησμονήσεις.
(Καγιαλής, Ντουινιά & Μεντή, 2007: 16-19)*

Ακόμη, στο κείμενο «Ο παχύς και ο αδύνατος», παρουσιάζεται το πρότυπο του αυστηρού και συντηρητικού πατέρα της τσαρικής Ρωσίας. Ο έφηβος Ναθαναήλ ακολουθεί πιστά τον στρατιωτικό πατέρα του και ντρέπεται να μιλήσει στον παλιό συμμαθητή του πατέρα του. Μάλιστα, φτάνει σε σημείο να κρύβεται πίσω από τον πατέρα του, όταν ο άγνωστος άνδρας του απευθύνει τον λόγο.

*Μη φοβάσαι, Ναθάνια! Πήγαινε κοντά του... [...] Ο Ναθαναήλ σκέφτηκε λίγο και
κρύφτηκε πίσω από τον πατέρα του.
(Καγιαλής, Ντουινιά & Μεντή, 2007: 106-109)*

Επίσης, στο κείμενο «Η τέχνη του αγιογράφου», ο πατέρας πικραίνεται στην απόφαση του γιου να μην ακολουθήσει το πατροπαράδοτο οικογενειακό επάγγελμα. Ο συντηρητικός πατέρας επιθυμεί διακαώς ο γιος του να συνεχίσει την οικογενειακή παράδοση με αποτέλεσμα η σχέση του με τον γιο του να δεχθεί σοβαρό πλήγμα στην ανακοίνωση της διαφορετικής απόφασης του γιου. Ο πατέρας δεν δέχεται την απόφαση του γιου του βυθίζοντας τον νεαρό ήρωα στις σκέψεις.

Ο πατήρ μου ήταν την τέχνην σαπογγής. Ομοίως ήταν και ο πατήρ της μητρός μου σαπογγής. Ο δε πατήρ του πατρός μου ήταν έμπορος εις τα προϊόντα του τόπου. Οι

γονείς μου ήταν Χριστιανοί Ορθόδοξοι της Ανατολικής Εκκλησίας. Έχαιρον υπόληψη, είχαν κτήματα και χρήματα. Η επιστήμη του πατρός μου ήταν επικερδής.

[...]

Γενομένου τούτου ο πατήρ μου εστεφανώθη την δευτέραν γυναίκαν. Αλλά δεν την ήβρεν ως την πρώτην εις καμιάν επιδεξιότητα. Τότε ο πατήρ μου, από τον θάνατον της μητρός μου, από το θανατικόν οπού ακολούθησε, από την ανάζιαν γυναίκαν, και από τον ερχομόν του χατζη-Αλή οπού άρχισε την τυραννίαν, την σερμαγήν του την ετελείωσεν.

[...]

Ο πατήρ μου ήρχετο κάθε αυγή και μου ήφερνεν ολίγον ψωμί και ολίγες ελιές. Εγώ του ήλεγα: πατέρα, πότε θα με βγάλεις από την φυλακήν; Αυτός μου ήλεγεν: παιδί μου, δεν ημπορώ να οικονομήσω χρήματα, και εγώ τι να κάνω δεν ηξεύρω.

[...]

Εγώ του είπα: κάμε να ξεφυλακιστώ. Και έτζι τα πωλεί προς γρόσια τρίακαι πληρώνει το δόσιμον και με βγάνει.

[...]

Αλλ' ο πατήρ μου από την δυστυχίαν με ήβγαλεν λέγοντάς μου ότι η περίστασις μας είναι δεινή, να με βάλλει εις μέρος να παίρνει τίποτες να πληρώνει το χαράτζιόν μου.

Έτζι με ήβγαλεν από το σχολείον ηξεύροντας να γράφω μόνον, [...]

χρόνον διά γρόσια πέντε, και να με ταγίζει ο πατέρας μου.

(Καγιαλής, Ντουνιά & Μεντή, 2007: 53-58)

Ακόμη, στο κείμενο «Πρώτες ενθυμήσεις», παρουσιάζεται το πρότυπο του αυταρχικού και βίαιου πατέρα. Η αυτοβιογραφούμενη Πηνελόπη Δέλτα αναφέρεται στην εικόνα του αυστηρού πατέρα, ο οποίος δεν δίσταζε να χτυπά τα παιδιά του, όταν αυτά έκαναν κάποια αταξία. Η συγγραφέας χαρακτηρίζει τον πατέρα της ως βίαιο, θυμώδη και δεσποτικό.

Τον πατέρα, εμείς τα παιδιά τον φοβούμασταν πάρα πολύ για να μπορούμε και να τον αγαπούμε. Τον τρέμαμε. Σαν έμπαινε ο πατέρας στο σπίτι, τσιμουδιά δεν ακούουνταν στο σπουδαστήριο

[...]

Οι μπάτσοι στο πρόσωπο ήταν συχνοί

[...]

*Ο πατέρας ήταν βίαιος, θυμώδης, αυθαίρετος, κοιζάμπασης. Εκείνο που ήθελε το ήθελε και το επέβαλλε. Διέταζε. Και οι άλλοι υπήκουαν. Επιβάλλονταν. Και οι άλλοι υποχωρούσαν. Ήταν αφέντης. Κάποτε τύραννος.
(Καγιαλής, Ντουινιά & Μεντή, 2007: 135-138)*

Επίσης, στο κείμενο «Ένας Ρώσος συνταγματάρχης στη Λάρισα», ο Ρώσος συνταγματάρχης Λιάπκιν αναφέρεται στην μικρή κόρη του. Ο Λιάπκιν έχασε την γυναίκα του και αναγκάστηκε να μεγαλώσει μόνος την μικρή κόρη του. Οι δύσκολοι καιροί του πολέμου οδήγησαν στον χωρισμό πατέρας και κόρης με αποτέλεσμα ο πρώην στρατιωτικός πατέρας να αγνοεί τελείως που βρίσκεται η κόρη του ή αν ακόμα βρίσκεται και στην ζωή. Η δύσκολη αυτή κατάσταση έχει αντίκτυπο στην ψυχολογία του πατέρα.

Απόμεινα μόνος με την κόρη μου, τη Λιούμπιτς.

[...]

– Κι η κόρη σας;, ρώτησε ο κ. Διευθυντής.

– Την έχασα. Δεν ξέρω αν ζει ή αν πέθανε...

Σιωπή καταθλιπτική

(Καγιαλής, Ντουινιά & Μεντή, 2007: 204-209)

Έπειτα, στο κείμενο «Η γνωριμία με τη Μόνικα», η μικρή Μόνικα ζει στο σπίτι του πρόξενου πατέρα της, ο οποίος την προφυλάσσει από την έντονη κοινωνική ζωή.

Να φωνάζω τον πατέρα μου, να δείτε! τους φοβέρισε...

(Καγιαλής, Ντουνιά & Μεντή, 2007: 209)

Επίσης, στο ποίημα «Στο παιδί μου», ο ποιητής παρουσιάζει την σχέση με το παιδί του, όπως αυτή διαμορφώνεται στα χρόνια της Δικτατορίας. Ο ποιητής λέει παραμύθια στο μικρό παιδί του, μα το παιδί δεν πιστεύει πλέον στα παραμύθια που ακούει. Στην συγκεκριμένη αναφορά, συναντάται το πρότυπο ενός στοργικού πατέρα.

*Μα στο παιδί μου δεν άρεσαν ποτέ τα παραμύθια
[...]*

*Τώρα, τα βράδια, κάθομαι και του μιλώ
Α, φτάνει πια! Πρέπει να λέμε την αλήθεια στα παιδιά.
(Καγιαλής, Ντουνιά & Μεντή, 2007: 222)*

Τέλος, στο κείμενο «Η μεταμφίεση», η Ελένη θυμάται τα λόγια του πατέρα της, όταν λαμβάνει την σκληρή απόφαση να μεταμφιεστεί σε άντρας, ώστε να γίνει δεκτή στην Σχολή Ναζαρηνών ζωγράφων. Ο πατέρας της Ελένης είναι μία εμβληματική προσωπικότητα στην ζωή της κόρης του και η Ελένη τον θυμάται με σεβασμό.

*Σ' ένα μονάχα επέμενε (ο πατέρας μου), να μη λησμονήσω ότι είμαι Ελληνίδα. Αυτό τα
λέει όλα, ισχυρίστηκε λίγο πριν φύγει.*

*Δεν το λησμόνησα, αφού αυτό σήμαινε για μένα περισσότερα από το όλα του πατέρα
μου. Μόνη μου τόλμησα να σκεφτώ και να εξηγήσω με τον δικό μου τρόπο την
παραγγελία του.*

(Καγιαλής, Ντουνιά & Μεντή, 2007: 244-245)

Αναφορικά με την τρίτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση γονέων και παιδιών, εντοπίστηκαν οι παρακάτω αναφορές.

Αρχικά, στο κείμενο «Ο βίος μου», παρουσιάζεται το πρότυπο ενός συντηρητικού πατέρα στην Αθήνα του 1840. Ο μικρός Παναγής καταλήγει στην φυλακή και ο πατέρας του αναλαμβάνει να βρει τρόπο να αποφυλακίσει τον γιο του. Όσο ο Παναγής βρίσκεται στην φυλακή, ο πατέρας πουλάει την περιουσία του, ώστε να συγκεντρώσει χρήματα για να βοηθήσει τον γιο του. Πρόκειται για μία μονογονεϊκή οικογένεια, καθώς η μητέρα του Παναγή έχει αποβιώσει.

Ο πατήρ μου ήρχετο κάθε αυγή και μου ήφερνεν ολίγον ψωμί και ολίγες ελιές. Εγώ του ήλεγα: πατέρα, πότε θα με βγάλεις από την φυλακήν; Αυτός μου ήλεγεν: παιδί μου, δεν ημπορώ να οικονομήσω χρήματα, και εγώ τι να κάνω δεν ηξεύρω.

[...]

Μου λέγει ο πατήρ μου: παιδί μου, άλλο δεν στοχάζομαι, να πωλήσω τα ελαιόδεντρα 60, οπού είναι εις Χρυσαιγιώτισσα, της μητρός σου. Αμέ τι άλλο να κάμω; Εγώ του είπα: κάμε να ξεφυλακιστώ. Και έτζι τα πωλεί προς γρόσια τρίακαι πληρώνει το δόσιμον και με βγάνει.

[...]

διά γρόσια πέντε, και να με ταγίζει ο πατέρας μου
(Καγιαλής, Ντουσιά & Μεντή, 2007: 53-58)

Έπειτα, στο κείμενο «Τ' Αγνάντεμα», παρουσιάζονται οι συντηρητικές οικογένειες των ναυτικών στην Σκιάθο των τελών του 19^{ου} αιώνα. Κάθε φορά που ο άντρας, ως κεφαλή της οικογένειας μπαρκάρει, η μητέρα συγκεντρώνεται μαζί με τις

κόρες της στην προκυμαία προκειμένου να αποχαιρετήσουν τον ναυτικό πατέρα και να παρακαλέσουν την Παναγία να προστατεύει τους άντρες τους. Αντίστοιχα, τα παιδιά και, ειδικά τα κορίτσια οφείλουν να σέβονται τον πατέρα και την μητέρα και να παντρεύονται σε νεαρή ηλικία. Πρόκειται για το πρότυπο μίας πατριαρχικής συντηρητικής οικογένειας.

...γυναίκες ναυτικών και θυγατέρες, κάτω από την χώραν, με σκοπόν ν' ανάψουν τα κανδήλια και παρακαλέσουν την Παναγίαν την Κατευοδώτραν να οδηγήση και κατευοδώση τους θαλασσοδαρμένους συζύγους και τους πατέρας των.

[...]

το κορίτσι πρέπει να 'ναι φρόνιμο και ντροπαλό, να 'ναι υπάκουο, να μην κοιτάζη τους νιους, ν' αγαπά τον κύρη του και τη μανούλα του· και σαν μεγαλώση, και δώση ο Θιος και παντρευτή, με την ευκή των γονιών της, άλλον να μην αγαπά απ' τον άνδρα της.

(Καγιαλής, Ντουνιά & Μεντή, 2007: 99-106)

Επίσης, στο κείμενο «Ο ζητιάνος», παρουσιάζεται το πρότυπο μίας πατριαρχικής οικογένειας της ελληνικής επαρχίας των τελών του 19^{ου} αιώνα. Ο πατέρας του μικρού Κώστα αφήνει τον γιο του στην κηδεμονία ενός ζητιάνου που μνεί το παιδί στην επαιτεία. Έπειτα, ο πατέρας του Κώστα αισθάνεται περήφανος που ο γιος του έχει καταφέρει να μνηθεί επιτυχώς στην επαιτεία κερδίζοντας τα προς το ζην.

Στην εποχή του εσυνήθιζαν εκεί, όταν οι ακμαίοι άντρες έλειπαν στα ταξίδια και οι γυναίκες έξω στις περίγυρα κρεμνόραχες εβολάκιαζαν τα φθισικά αραποσίτια τους, οι εβδομηντάρηδες να συνάζουν τα παιδιά στο χοροστάσι

[...]

Και ο Τζιριτόγιωργας, ο πατέρας του, εσήκωσε με ειλικρίνεια, πρώτην ίσως φορά στη ζωή του, τα χέρια, ευχαριστώντας εγκαρδιακά τον Θεό, που του έστειλε τέτοιο παιδί, να συνεχίσει το στάδιο και να τιμήσει το σπίτι του. Πριν όμως αποφασίσει να βγάλει στο ταξίδι τον γιο του ο καλότυχος πατέρας, τον έκραξε σ' ένα παράμερο δωμάτιο του σπιτιού

[...]

Ας δώσ' η Παναγία και σήμερα να 'ναι καλό κατευόδιο στους άνδρες σας, στ' αδέρφια σας, και στους γονιούς σας [...]

(Καγιαλής, Ντουινιά & Μεντή, 2007: 109-115)

Αναφορικά με την τέταρτη κατηγορία διαπροσωπικών σχέσεων σχετικά με την σχέση παππούδων/γιαγιάδων και παιδιών, εντοπίστηκε η παρακάτω αναφορά.

Στο κείμενο «Στο χαρέμι», ο κεντρικός ήρωας ενθυμείται τις ιστορίες που του διηγούνταν ο παππούς του. Στα μάτια του ήρωα, ο παππούς ήταν πρότυπο ενός κοσμογυρισμένου ανθρώπου που επηρέασε την μετέπειτα ζωή του κεντρικού ήρωα.

Και τούτο μοι το υπέδειξεν ο παππούς. Και επειδή ο παππούς ήτο δι' εμέ ο πλέον κοσμογυρισμένος και κοσμομαθής άνθρωπος, επίστευον τους λόγους του μέχρι κεραίας.

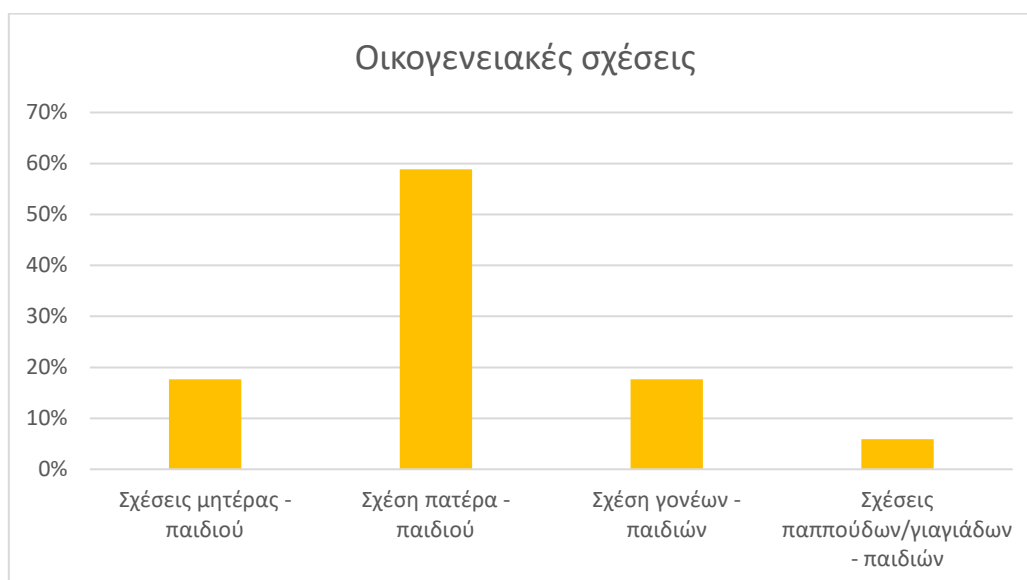
(Καγιαλής, Ντουινιά & Μεντή, 2007: 92-99)

Με βάση τα παραπάνω, τα σχετικά δεδομένα μπορούν να ομαδοποιηθούν στον παρακάτω πίνακα:

Διαπροσωπικές Σχέσεις	Άμεσες Αναφορές	Έμμεσες Αναφορές	Σύνολο	Σύνολο επί %
Σχέσεις μητέρας - παιδιού	0	3	3	18%
Σχέση πατέρα - παιδιού	0	10	10	59%
Σχέση γονέων - παιδιών	0	3	3	18%
Σχέσεις παππούδων/γιαγιάδων - παιδιών	0	1	1	6%
ΣΥΝΟΛΟ	0	17	17	100%

Πίνακας 6: Κατανομή των μορφών οικογένειας και των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των μελών της οικογένειας στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου. Πηγή: *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' Γυμνασίου*

Ο παραπάνω πίνακας αποτυπώνεται στο παρακάτω γράφημα:

Γράφημα 6: Οικογενειακές σχέσεις στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' Γυμνασίου. Πηγή: *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' Γυμνασίου*

Όπως αποτυπώνεται στον παραπάνω πίνακα και γράφημα, παρατηρούμε ότι το εγχειρίδιο της Γ' Γυμνασίου δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην διαπροσωπική σχέση πατέρα και παιδιού με 10 αναφορές (59%). Αυτό είναι ένα εξαιρετικά μεγάλο ποσοστό και μπορεί να ερμηνευτεί από την επιλογή λογοτεχνικών κειμένων παλαιότερων περιόδων της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Είναι αξιοσημείωτο, ωστόσο, ότι το εγχειρίδιο προβάλλει ένα αναχρονιστικό πρότυπο πατέρα. Ειδικότερα, παρουσιάζεται ο αυστηρός, βλοσυρός και αυταρχικός πατέρας που επιβάλλεται στα παιδιά και στην οικογένειά του, χωρίς να δίνεται αρκετή σημασία στον ρόλο της μητέρας.

Ειδικότερα, οι αναφορές στην σχέση μητέρας και παιδιού είναι περιορισμένες. Η ανάλυση περιεχομένου εντόπισε μόνο 3 αναφορές (18%). Στις συγκεκριμένες αναφορές, παρουσιάζεται ένα στερεοτυπικό πρότυπο μητέρας χωρίς να δίνεται έμφαση στον διεκπαιρωτικό ρόλο της μητέρας μέσα στην οικογένεια.

Ακόμα, στις σχέσεις γονέων και παιδιών, το εγχειρίδιο εστιάζει στο πρότυπο της πατριαρχικής οικογένειας. Ειδικότερα, υπερισχύει το πατρικό πρότυπο με την μητέρα και τα παιδιά να αναγκάζονται να συμμορφώνονται στην θέληση του πατέρα, ενώ δεν εντοπίστηκαν αναφορές στην πυρηνική οικογένεια ή σε νεότερες μορφές οικογένειας.

Επίσης, το εγχειρίδιο περιλαμβάνει 1 αναφορά (6%) στον ρόλο του παππού μέσα στην οικογένεια. Ο κεντρικός ήρωας θαυμάζει την μορφή του παππού και αναπολεί στιγμές οικογενειακής θαλπωρής με τον νεκρό παππού. Αντίθετα, δεν εντοπίστηκαν αναφορές στην γιαγιά ή σε αρνητικά πρότυπα παππού/γιαγιάς.

Τέλος, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι δεν εντοπίστηκαν αναφορές στις σχέσεις μεταξύ αδελφών ή στις οικογένειες που προκύπτουν από ομόφυλα ζευγάρια. Ακόμη, δεν εντοπίστηκαν αναφορές στο θέμα της ορφάνιας, της παιδικής εγκατάλειψης, της ενδοοικογενειακής βίας και του διαζυγίου.

Συζήτηση αποτελεσμάτων

Η θεωρητική συζήτηση στο Κεφάλαιο 1^ο ανέδειξε τον σημαντικό ρόλο των σχολικών εγχειριδίων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Στο μάθημα της Λογοτεχνίας, μάλιστα, τα εγχειρίδια διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στην εξοικείωση των μαθητών με την Λογοτεχνία και επίκαιρα κοινωνικά ζητήματα. Τα εν χρήσει εγχειρίδια των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο παρουσιάζουν μία σημαντική διαφορά σε σχέση με τα εγχειρίδια των προηγούμενων δεκαετιών. Όπως παρουσιάσαμε στο 1.3.1, τα εγχειρίδια της Λογοτεχνίας έδιναν μεγάλη έμφαση στην κατανόηση της ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Μέχρι την μεγάλη αναθεώρηση του 1976, το μάθημα της Λογοτεχνίας στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση διακρίνονταν για τον εθνικοπλαστικό χαρακτήρα του και το περιορισμένο γνωστικό ενδιαφέρον του. Ωστόσο, τα σύγχρονα εγχειρίδια της Λογοτεχνίας, ειδικά αυτά της Α' και της Β' Γυμνασίου δίνουν μία ολότελα διαφορετική εικόνα στους μαθητές. Ο λόγος που συμβαίνει αυτό οφείλεται στον θεματικό διαχωρισμό των ενοτήτων των εγχειριδίων. Αυτό καλλιεργεί στους μαθητές κοινωνικές ευαισθησίες και πετυχαίνει να εξοικειώσει τους μαθητές με διαφορετικές χρήσεις της Λογοτεχνίας. Ωστόσο, μία σημαντική διαφοροποίηση παρατηρείται στο εγχειρίδιο της Γ' Γυμνασίου, το οποίο δεν ακολουθεί τον θεματικό διαχωρισμό των προηγούμενων εγχειριδίων και εμμένει στην παρουσίαση κειμένων με γνώμονα την ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Το εγχειρίδιο της Γ' Γυμνασίου δεν ακολουθεί τον θεματικό διαχωρισμό των δύο πρώτων εγχειριδίων. Αυτή η διαφοροποίηση οφείλεται στην αναθεώρηση των εγχειριδίων της Λογοτεχνίας στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση μετά την πτώση της Χούντας.

Τα τρία εγχειρίδια των τάξεων του Γυμνασίου εστιάζουν στην οικογένεια και αναπτύσσουν τον σχετικό προβληματισμό. Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι στην Α' Γυμνασίου, εντοπίστηκαν 19 αναφορές, στην Β' Γυμνασίου 16 και στην Γ' Γυμνασίου 17. Η έρευνά μας έδειξε ότι το εγχειρίδιο της Α' Γυμνασίου δίνει περισσότερη έμφαση στην οικογένεια σε σχέση με τα εγχειρίδια των υπολοίπων τάξεων του Γυμνασίου. Το ενδιαφέρον των εγχειριδίων παραμένει σταθερό και στις τρεις τάξεις παρά τις αυξομειώσεις που παρατηρούνται.

Αναφορικά με την μορφή οικογένειας που παρουσιάζουν τα εγχειρίδια, παρατηρούμε ότι τα τρία εγχειρίδια παρουσιάζουν το ίδιο την πυρηνική και την πατριαρχική οικογένεια. Μάλιστα, η πυρηνική οικογένεια παρουσιάζεται εκτενώς στην Α' Γυμνασίου, ενώ στην Γ' Γυμνασίου, το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στην πατριαρχική οικογένεια. Ωστόσο, σποραδικές είναι οι αναφορές στην μονογονεϊκή οικογένεια. Αντίστοιχα, δεν εντοπίστηκαν αναφορές σε νεότερες μορφές οικογένειας, όπως οι ομόφυλες οικογένειες ή το ζήτημα των ορφανών παιδιών, των άτεκνων ζευγαριών ή των παιδιών που μεγαλώνουν εκτός γάμου.

Σχετικά με τα προβλήματα της οικογένειας, επισημαίνεται ότι το εγχειρίδιο της Α' Γυμνασίου αναδεικνύει το θέμα του διαζυγίου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το απόσπασμα από το έργο της Τούλας Τίγκα με τίτλο «Τα πράγματα στρώνουν περισσότερο». Το απόσπασμα αναφέρεται στο θέμα του διαζυγίου και της οικογενειακής σύγκρουσης που προκαλείται από το διαζύγιο των γονέων, τον δεύτερο γάμο της μητέρας και την ύπαρξη ενός ακόμη παιδιού στο νέο ζευγάρι. Αξίζει να σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο κείμενο είναι η μοναδική αναφορά στο

θέμα του διαζυγίου στο εγχειρίδιο της Α' Γυμνασίου. Αντίστοιχα, δεν εντοπίστηκαν αναφορές στο ζήτημα των ορφανών παιδιών, των άτεκνων ζευγαριών ή της ενδοοικογενειακής βίας.

Αναφορικά με την επικρατέστερη διαπροσωπική σχέση, η σχέση μητέρας και παιδιού καταλαμβάνει το 36% των αναφορών στο εγχειρίδιο της Α' Γυμνασίου και 40% στην Β' Γυμνασίου. Αντίθετα, η σχέση μητέρας και παιδιού, καταλαμβάνει ένα χαμηλό ποσοστό (18%) στο εγχειρίδιο της Γ' Γυμνασίου. Αυτή η διαφοροποίηση οφείλεται στην διαφορετική δομή του εγχειριδίου της Γ' Γυμνασίου και υποδηλώνει το περιορισμένο ενδιαφέρον του εγχειριδίου για την συγκεκριμένη διαπροσωπική σχέση. Αναφορικά με τα πρότυπα μητέρας που εντοπίστηκαν, επισημαίνεται ότι εντοπίστηκε το πρότυπο της στοργικής μητέρας που στέκεται στο πλευρό του παιδιού της. Δεν εντοπίστηκαν αναφορές σχετικά με αρνητικά πρότυπα μητέρας ή την μητρική εγκατάλειψη.

Αναφορικά με την διαπροσωπική σχέση μεταξύ πατέρα και παιδιού, η ανάλυση περιεχομένου κατέληξε ότι το ενδιαφέρον για την συγκεκριμένη διαπροσωπική σχέση είναι σχετικά περιορισμένο στην Α' και Β' Γυμνασίου με 21% και 20% αντίστοιχα. Αντίθετα, το ενδιαφέρον για την σχέση πατέρα και παιδιού αυξάνεται σημαντικά στο εγχειρίδιο της Γ' Γυμνασίου με 59% των σχετικών αναφορών. Σχετικά με τα πρότυπα πατέρα, επισημαίνεται ότι τα εγχειρίδια εστιάζουν κατά βάση στον αυστηρό και αυταρχικό πατέρα, ενώ περιορισμένες είναι οι αναφορές σε πρότυπα στοργικού πατέρα.

Αναφορικά με την σχέση γονέων και παιδιών, επισημαίνεται ότι τα εγχειρίδια εστιάζουν με παρόμοιο τρόπο σε ζητήματα της γονικής σχέσης με 21% στην Α' Γυμνασίου, 18% στην Β' Γυμνασίου και 33% στην Γ' Γυμνασίου. Έμφαση δίνεται στην σχέση μητέρας και παιδιού. Μάλιστα, στις συγκεκριμένες αναφορές, η μητέρα εμφανίζεται ως ο βασικός διεκπεραιωτής στην οικογένεια. Στις συγκεκριμένες αναφορές, συναντάται κατά βάση το πρότυπο της πυρηνικής ολιγομελούς οικογένειας, ενώ δεν λείπουν μικρές αναφορές και στην πατριαρχική εκτεταμένη οικογένεια.

Τέλος, σχετικά περιορισμένο είναι το ενδιαφέρον για την σχέση παππούδων/γιαγιάδων και παιδιών. Ειδικότερα, στην Α' Γυμνασίου η σχέση αυτή εντοπίζεται σε 21% των αναφορών, στην Β' σε 6% και στην Γ' σε 8%/. Αξίζει να σημειωθεί ότι παρουσιάζεται ένα στερεοτυπικό πρότυπο παππού και γιαγιάς που στέκεται στο πλευρό των εγγονών του. Αντίστοιχα, τα παιδιά αναπολούν στιγμές θαλπωρής με τον παππού ή την γιαγιά και ενθυμούνται τις συμβουλές τους. Δεν εντοπίστηκαν αναφορές σχετικά με τον ρόλο των παππούδων/γιαγιάδων σε γονικό ρόλο. Αντίστοιχα, δεν εντοπίστηκαν αρνητικά πρότυπα παππού/γιαγιάς.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η ανάλυση περιεχομένου στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας δεν εντόπισε αναφορές σχετικά με νέες μορφές οικογένειας, όπως τις ομόφυλες οικογένειες. Αντίστοιχα, δεν εντοπίστηκαν αναφορές για τις σχέσεις μεταξύ των αδελφών μέσα στην οικογένεια. Εξαιρετικά σημαντικό είναι το γεγονός ότι δεν εντοπίστηκαν αναφορές στην παιδική κακοποίηση, την ενδοοικογενειακή βία, τα άτεκνα ζευγάρια, τα ορφανά παιδιά ή την παιδική παραμέληση.

Γίνεται κατανοητό ότι η οικογένεια και οι οικογενειακές σχέσεις αποτελούν συχνό θέμα στα σχολικά εγχειρίδια της Λογοτεχνίας του Γυμνασίου. Αντίστοιχα, η μελέτη της διαπραγμάτευσης του θέματος στα σχολικά εγχειρίδια του Λυκείου είναι πολύ σημαντική ερευνητική πρόταση. Η συγκεκριμένη πρόταση θα μας παρείχε μία ολοκληρωμένη εικόνα για την θέση της οικογένειας σε όλα τα εγχειρίδια της Λογοτεχνίας στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Επίσης, εξίσου σημαντική θα ήταν μία συγκριτική μελέτη στα εγχειρίδια διαφόρων περιόδων, ώστε να αποκτήσουμε μία πληρέστερη εικόνα για την διαχρονική εξέλιξη της οικογένειας στα σχολικά εγχειρίδια.

Τέλος, προτείνεται η ένταξη κειμένων που αφορούν σε σύγχρονα προβλήματα της ελληνικής οικογένειας, ώστε να συμβαδίζουν τα εγχειρίδια με τα σύγχρονα κοινωνικά δεδομένα στην Ελλάδα. Φυσικά, η ένταξη νέων κειμένων θα δώσει μία πληρέστερη εικόνα για την εξέλιξη της ελληνικής οικογένειας και θα συμβάλει στην αποδόμηση της στερεοτυπικής απεικόνισης των οικογενειακών σχέσεων. Με αυτόν τον τρόπο, τα εγχειρίδια θα συμβαδίζουν περισσότερο με τα βιώματα των μαθητών του Γυμνασίου και την υφιστάμενη κοινωνική πραγματικότητα. Αντίστοιχα, η ένταξη νέων κειμένων απαιτεί συγκεκριμένες διδακτικές παρεμβάσεις με βάση την «γλώσσα του πόνου». Ο συνδυασμός δραστηριοτήτων και εγχειριδίων που περιλαμβάνουν ηθικά ζητήματα της «γλώσσας του πόνου» θα βοηθήσει σημαντικά στην αποτελεσματική διδασκαλία της γλώσσας και της Λογοτεχνίας (Papadopoulou, 2018: 47-52).

Βιβλιογραφία

- Άγλης, Ν. (1996). *Οι αξίες στα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου 1954 – 1994*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
- Βαρελάς Λ. (2007). *Η νεοελληνική και μεταφρασμένη λογοτεχνία στην ελλαδική δευτεροβάθμια εκπαίδευση (1884-2001): Συνοπτική ιστορική θεώρηση και αποδελτίωση των διδακτικών εγχειρίδιων*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Βορβή Ι. & Παπαγάλου Φ. (2016). Το σχολικό εγχειρίδιο «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» Γ΄ Γυμνασίου. Κριτική διερεύνηση. Στο Μαλαφάντης Κ. Δ. (επιμ.) 10^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος: Λογοτεχνία και Παιδεία, Ιωάννινα, 1205-1211.
- Γαραντούδης Ε., Χατζηδημητρίου Σ. & Μέντη Θ. (2007). *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Β΄ Γυμνασίου*. Υπουργείο Παιδείας, & Θρησκευμάτων/ Ινστιτούτο Τεχνολογίας, Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»: Αθήνα.
- Γεωργιάς Δ., Γκάρη Α. & Μυλωνάς Κ. (2005). *Σχέσεις με συγγενείς στην ελληνική οικογένεια». Ζητήματα οικογενειακής πολιτικής*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γεωργίου – Νίλσεν Μ. (1980). *Η οικογένεια στα αναγνωστικά του Δημοτικού*. Αθήνα: Κέδρος.
- Γιωσαφάτ Μ. (2009). *Οικογένεια σε κρίση*. Αθήνα: Ακρίτας.
- Γιώτσα Α. (2004). Δομή και λειτουργία της ελληνικής οικογένειας: Ομοιότητες και διαφορές με τη μορφή της οικογένειας σε άλλες χώρες. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 3, 25-41.

Καγιαλής Π., Ντουσιά Χ. & Μέντη Θ. (2007). *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Γ' Γυμνασίου*. Υπουργείο Παιδείας, & Θρησκευμάτων/ Ινστιτούτο Τεχνολογίας, Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»: Αθήνα.

Κανταρτζή Ε. (2003). *Τα στερεότυπα του Ρόλου των Φύλων στα Σχολικά Εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου*. Αθήνα, Αφοί Κυριακίδη.

Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. (1995). *Το θαυμαστό ταξίδι: μελέτες για την παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Πατάκης.

Κατσίκη-Γκίβαλου Α., Καλογήρου Τ. & Χαλκιαδάκη Α. (2008). *Φιλαναγνωσία και Σχολείο*. Αθήνα: Πατάκης.

Καψάλης, Α. & Χαραλάμπους, Δ. (1995). *Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη Και σύγχρονη προβληματική*. Αθήνα: Έκφραση.

Κεφαληναίου Ε. (1995). *Νεοελληνικά αλφαβητάρια 1771-1981*. Αθήνα: Παρασκήνιο.

Κογκίδου, Δ. (2005). Μεταβολές της οικογενειακής οργάνωσης-μονογονεϊκές οικογένειες: μια πρόκληση για την κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα, *Ζητήματα οικογενειακής πολιτικής*. (επιμ.) Μουσούρου Α. & Στρατηγάκη Μ. Αθήνα: Gutenberg,

Κογκίδου Δ. (2005). *Μονογονεϊκές οικογένειες: πραγματικότητα – προοπτικές – κοινωνική πολιτική*. Αθήνα: Λιβάνης.

Κοπιδάκης Μ. (2005). *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.

Κουμπαρού – Χανιώτη Χ. (2003). *Τα νεοελληνικά αναγνώσματα στη μέση εκπαίδευση: συγγραφείς και ανθολογημένα κείμενα (1884-1977)*. Αθήνα: Ιδιωτική.

Κουντουρά Λ. (2006). *Η ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας στα εγχειρίδια της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (1884-1983): πρόσληψη και αναπλαισίωσή της στη διάρκεια ενός αιώνα*. Διδακτορική Διατριβή: ΑΠΘ.

Μανωλοπούλου Α. (2020). *Ο θεσμός της οικογένειας στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας της Α' και Β' τάξης του Δημοτικού Σχολείου*. Μεταπτυχιακή Διατριβή: ΔΠΘ.

Μιχάλης Ε. Η. (2006). Ο ρόλος του οικογενειακού περιβάλλοντος στη σχολική επίδοση των μαθητών. Στο *Σχολείο και Οικογένεια*, 21-35. Προσβάσιμο στο: http://ipeir.pde.sch.gr/educonf/1/15_%CE%A3%CE%A7%CE%9F%CE%9B%CE%95%CE%99%CE%9F_%CE%9F%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%95%CE%99%CE%91.pdf (Τελευταία πρόσβαση: 11/11/2021).

Μουσούρου Λ. (1999). Κρίση της οικογένειας και κρίση αξιών. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 98, 5-19.

Μπαγκαβός Χ. (2014). *Οικογένεια, φύλο και μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα: τμητικός τόμος για την καθηγήτρια Λουκία Μ. Μουσουργού*. Αθήνα: Gutenberg.

Μπαγκολίδου Τ. (2020). *Η οικογένεια στα σχολικά εγχειρίδια των Κειμένων Λογοτεχνίας του Γυμνασίου: Χριστιανικοπαιδαγωγική Θεώρηση*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή: ΑΠΘ.

Μπονίδης Κ. (2004). *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο ερευνάς: διαχρονική εξέταση της σχετικής ερευνάς και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Μπονίδης, Κ., Χοντολίδου, Ε. (1997). Έρευνα σχολικών εγχειριδίων: από την ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου σε ποιοτικές μεθόδους ανάλυσης – το παράδειγμα της Ελλάδας. Στο: Μ. Βάμβουκας & Α. Χουρδάκης (επιμ.). *Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη – Τάσεις και προοπτικές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 188-224.

Μπουζάκης Σ. (2006). *Νεοελληνική εκπαίδευση (1821-1998)*. Αθήνα: GUTENBERG

Νικολακάκος Α. (2006)., Οι γονείς και ο ρόλος τους στο σχολείου. Στο *Σχολείο και Οικογένεια*, Προσβάσιμο στο: http://ipeir.pde.sch.gr/educonf/1/15_%CE%A3%CE%A7%CE%9F%CE%9B%CE%95%CE%99%CE%9F_%CE%9F%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%95%CE%99%CE%91.pdf

5%CE%99%CE%9F_%CE%9F%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%95%CE%99%CE%91.pdf (Τελευταία πρόσβαση: 11/11/2021).

Νόβα-Καλτσούνη Χ. (2018) *Οικογένεια & Οικογενειακές σχέσεις*. Αθήνα: Gutenberg.

Παπαδοπούλου Σ. (1999). Μπορεί η γλώσσα των βιβλίων να διαμορφώσει συνειδήσεις; *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Δ.Ε 12*, 157-179.

Παπαδοπούλου-Μανταδάκη Σ. (2003). *Η κοινωνικοσυναισθηματική διδασκαλία της Γλώσσας μέσα από το παιδικό ρεαλιστικό μυθιστόρημα: Ένα παράδειγμα με θεματική ενότητα «το διαζύγιο*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Παπαδοπούλου - Μανταδάκη Σ. (2019). *Η Γλώσσα του πόνου και οι μεταφορές της. Από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση*. Αθήνα: Αρμός.

Πυλαρινός Θ., Χατζηδημητρίου Σ. & Βαρελάς Λ. (2007). *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Α' Γυμνασίου*. Υπουργείο Παιδείας, & Θρησκευμάτων/ Ινστιτούτο Τεχνολογίας, Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»: Αθήνα.

Σιλιγάρης, Χ. (2001). *Κοινωνικοποίηση στο σχολείο: Θεσμοί, αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς στα σχολικά εγχειρίδια Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Φιλοσοφική Σχολή.

Σταυρογιαννοπούλου Ε. (2021). *Τα διηγήματα στα κείμενα νεοελληνικής λογοτεχνίας για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: αφηγηματολογική προσέγγιση των μυθοπλαστικών χαρακτήρων*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή: Πανεπιστήμιο Πατρών.

Φύκαρης Ι. & Αρχοντόγλου Α. (2006) *Σχολείο και Μονογονεϊκή Οικογένεια: περιπτώσεις διδακτικής παρέμβασης*. Στο *Σχολείο και Οικογένεια*, Διαθέσιμο στο: http://ipeir.pde.sch.gr/educonf/1/15_%CE%A3%CE%A7%CE%9F%CE%9B%CE%95%CE%99%CE%9F_%CE%9F%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%95%CE%99%CE%91.pdf (Τελευταία πρόσβαση: 11/11/2021).

Φραγκουδάκη Ά. (1979) *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου. Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Φρυδάκη, Ε. (2003). *Η θεωρία της λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας*. Αθήνα: Κριτική.

Χοντολίδου, Ε. (2006). *Η αξιολόγηση των μαθητών στο μάθημα της λογοτεχνίας*, Στο Αποστολίδου, Β. & Χοντολίδου Ε.. *Λογοτεχνία και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Τυπωθήτω-Δαρδανός.

Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Andersen, M. L & Taylor, H. F. (2000). *Sociology: Understanding a Diverse Society*. Μπέλμοντ: Thomson Wadsworth.

Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*. Νέα Υόρκη: Columbia University Press.

Digoix M. (2020). LGBT Questions and the Family. Στο Digoix M. (επιμ.) *Same-Sex Families and Legal Recognition in Europe*. Παρίσι: Springer Open.

Gabrielsen, I. Blikstad-Balas, M. & Tengberg, M. (2019). The role of literature in the classroom: How and for what purposes do teachers in lower secondary school use literary texts?, *Educational Studies in Language and Literature*, 19, 1-32.

Hammond, R. J. (2010). *Sociology of the family*. Smashwords Edition.

Kučera, K. (2014). Jan Ámos Komenský. A man in search of peace, wisdom, and proverbs. *Proceedings of the Seventh Interdisciplinary Colloquium on Proverbs*, November 2013, ed. By Rui J. B. S. & Outi L., pp. 64–73. Tavira: Tipografia Tavirense.

McFall, R. (2005). Electronic textbooks that transform how textbooks are used. *The Electronic Library* 23(1), 72–81.

Papadopoulou S. (2018). Discussing Moral Issues of Pain Language with Children, *Open Journal for Studies in Philosophy*, 2(2), 47-52. Διαθέσιμο στο: <http://centerprode.com/ojsp/ojsp0202/coas.ojsp.0202.02047p.pdf>